

Analiza rodnih stereotipa o ženama u ruskoj i hrvatskoj frazeologiji

Ptiček, Pjer

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:096671>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti, Katedra za ruski jezik

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

***ANALIZA RODNIH STEREOTIPA O ŽENAMA U RUSKOJ I HRVATSKOJ
FRAZELOGIJI***

Student: Pjer Ptiček

Mentorica: dr. sc. Anita Hrnjak

Komentor: dr.sc. Krešimir Žažar

Ak. god.: 2023./2024.

U Zagrebu, 15.6.2024.

University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of East Slavic Languages and Literature
Department of Sociology

Master's thesis

***ANALYSIS OF GENDER STEREOTYPES ABOUT WOMEN IN RUSSIAN AND
CROATIAN PHRASEOLOGY***

Student: Pjer Ptiček

Supervisor: dr. sc. Anita Hrnjak

Co-supervisor: dr.sc. Krešimir Žažar

Academic year: 2023/2024

Zagreb, June 15, 2024

Zahvaljujem svojoj djevojci, Mariji Tomić, na njezinoj neizmjernoj potpori i pomoći tijekom pisanja ovog rada. Bez njezine podrške i pomoći u teškim trenucima, ovaj rad ne bi bio moguć. Hvala što si uvijek bila uz mene.

Sadržaj

1. UVOD.....	6
2. TEORIJSKE OSNOVE I POVIJESNI RAZVOJ FRAZELOGIJE.....	7
2.1. Razvoj ruske frazeologije.....	7
2.2. Razvoj hrvatske frazeologije.....	9
2.3. Definicija i osnovne osobine frazema.....	10
2.4. Aspekti proučavanja frazema.....	13
3. ROD I SPOL.....	17
3.1. Sociološka perspektiva.....	17
3.2. Lingvistička perspektiva.....	18
3.3. Proučavanje frazeologije iz perspektive rodne lingvistike.....	19
4. JEZIK I KULTURA.....	23
4.1. Teorija diskursa.....	25
4.1.1. Objekt.....	26
4.1.2. Istina i izjava.....	27
4.1.3. Znanje i moć.....	31
4.1.4. Promjena diskursa.....	34
4.2. Kriitička analiza diskursa.....	36
4.3. Feministička sociološka perspektiva.....	38
5. STEREOTIPI.....	41
5.1. Rodni stereotipi.....	42
5.1.1. Naučeno ponašanje.....	43
5.1.2. Kategorizacija rodni stereotipa.....	45
5.1.3. Karakteristike povezane s djelovanjem i vlašću.....	46
5.1.4. Fizičke, emocionalne i intelektualne karakteristike.....	47
5.1.5. Obiteljske i ljubavne veze.....	48
6. METODOLOGIJA I KORPUS.....	49
7. ANALIZA FRAZEMA.....	51
7.1. Frazemi sa stereotipima vezanim uz žene kao biološka bića.....	51
7.1.1. Frazemi koji se odnose na dob žene.....	51
7.1.2. Frazemi koji se odnose na izgled žene.....	58
7.1.3. Frazemi koji se odnose na biološke sposobnosti i fizička stanja.....	65
7.2. Frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao razumno i duhovno biće.....	67
7.2.1. Frazemi koji se odnose na karakterne osobine žene.....	67

7.2.2. Frazemi koji se odnose na intelektualne osobine žene.....	74
7.2.3. Frazemi koji se odnose na emocionalna i psihička stanja žene	75
7.3. Frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao društveno biće.....	77
7.3.1. Frazemi koji se odnose na odnose među ljudima.....	77
7.3.2. Frazemi koji se odnose na zanimanje žene	79
7.3.3. Frazemi koji se odnose na ljubavni i/li bračni život žene.....	82
8. RASPRAVA.....	87
9. ZAKLJUČAK	90
10. POPIS LITERATURE	91
10.1. Frazeološki rječnici.....	91
10.2. Literatura.....	91
10.3. Online izvori	94
11. SAŽETAK	96
11.1. Sažetak	96
11.2. Summary.....	96
11.3. Краткое содержание	97
12. ŽIVOTOPIS	98

1. UVOD

Stalni izazov suvremenog društva jest razumijevanje i analiza stereotipa koji se odnose na spolove, a posebno na stereotipe vezane uz žene. Ovaj rad istražuje prikaz stereotipa o ženama kroz frazeme u hrvatskom i ruskom jeziku, s ciljem analize kako se ti stereotipi formiraju i održavaju u jezičnom diskursu. Rad istražuje kako se jezični izrazi prenose i perpetuiraju ustaljene stavove o ženama, često ih potvrđujući u društvenom kontekstu. U radu se definiraju pojmovi roda kao društveno konstruiranog identiteta i spola kao biološki određenih karakteristika pojedinca, kako bi se moglo bolje razumjeti na koji se način stereotipi o ženama formiraju i utječu na njihovo percipiranje i položaj u društvu. Frazeme kao stabilne jezične jedinice sa specifičnim značenjem unutar jezičnog sistema pokazuje se kao ključan aspekt za analizu ustaljenih stereotipnih predodžbi o ženama. Kroz analizu konkretnih primjera frazema iz hrvatskog i ruskog jezika, istražuje se kako se i koji se stereotipi manifestiraju u kulturnoj svijesti. Analiza frazema podijeljena je na tri dijela: prvi gdje se proučavaju frazemi o stereotipima vezanim uz ženu kao biološko biće, drugi gdje se proučavaju frazemi o stereotipima vezanim uz ženu kao razumno i duhovno biće, i treći gdje se proučavaju frazemi o stereotipima vezanim uz ženu kao društveno biće. Na kraju rada se prikazuje poveznica jezika i kulture te kroz prizmu Foucaultove teorije diskursa analizira kako su stereotipi utjecali na društvene i rodne uloge. Ovaj rad doprinosi boljem razumijevanju kompleksnosti jezika u reprodukciji rodnih stereotipa te potiče na daljnje razmišljanje o jezičnim strukturama kada je riječ o utjecaju na društvene i rodne vrijednosti. Korpus obuhvaća 165 frazema, od čega su 70 hrvatski frazemi, a 95 ruski frazemi.

2. TEORIJSKE OSNOVE I POVIJESNI RAZVOJ FRAZELOGIJE

Unatoč činjenici da se frazeologija još uvijek smatra jednom od mlađih lingvističkih disciplina, dio je jezika koji pruža mnogo informacija o načinu na koji govornici danog jezika poimaju stvarnost (Fink-Arsovski 2002: 5). Kao samostalna jezikoslovna disciplina, frazeologija se odvojila od leksikologije, koja proučava značenje samostalnih riječi, dok se frazeologija fokusira na proučavanje značenja skupine riječi (ibid.). Frazeologija, kao lingvistički i kulturološki pojam, ima dva značenja. Prvo od značenja je da označava lingvističku disciplinu koja proučava frazeme, tj. skupove riječi s prenesenim značenjem. Drugo značenje obuhvaća sveobuhvatnost frazema nekog jezika. Frazemi se mogu klasificirati prema različitim komponentama (npr. *zoonimna frazeologija* i *somatska frazeologija*), prema podrijetlu i proširenosti uporabe (npr. *internacionalna*, *nacionalna* i *posuđena frazeologija*), prema vremenskoj raslojenosti (npr. *arhaična frazeologija*), prema područnoj raslojenosti (npr. *dijalektalna frazeologija* i *regionalna frazeologija*) i prema upotrebi u književnosti (npr. *frazeologija M. Krleže* ili *frazeologija M. Šolohova*) (ibid.). Frazeologija (grč. 'phrásis' – izraz + 'logós' – riječ, govor) nekog jezika sastoji se od izraza čvrsto vezane strukture, nastalih na različite načine i iz različitih izvora, a svi zajedno prikazuju tip mišljenja, odnos prema stvarnosti, vezu sa svijetom, povijesne reminiscencije i još mnogo toga što je karakteristično za jednu jezičnu zajednicu (Menac 1978: 219). Kada je riječ o počecima frazeologije, neophodno je spomenuti Charlesa Ballyja, švicarskog filologa koji je među prvima počeo razmišljati o frazeologiji sa čisto lingvističkog stajališta. Charles Bally je započeo raspravu o određivanju frazema kao posebnih jezičnih jedinica u svojoj knjizi *Précis de stylistique* iz 1905. godine. U toj knjizi je definirao dvije vrste sveza riječi u jeziku: neustaljene promjenjive sveze koje nastaju tijekom govornog procesa i sveze stalnog sastava i značenja, koje dovode do gubitka samostalnosti njihovih komponenti i imaju smisao samo u određenoj kombinaciji (Bally 1905 cit. prema Hrnjak, 2017: 9-10).

2.1. Razvoj ruske frazeologije

Frazeologija kao zasebna lingvistička disciplina razvila se tijekom 1940-ih godina u okviru sovjetske lingvistike. Viktor Vladimirović Vinogradov smatra se jednim od najvažnijih istraživača u razvoju sovjetske frazeologije, ali i frazeologije općenito. Njegov rad *Osnovni*

pojmovi ruske frazeologije kao lingvističke discipline, objavljen 1946. godine na Filološkom fakultetu Sveučilišta u Lenjingradu, označio je početak frazeološkog buma u Sovjetskom Savezu (Mokienko 2012: 59). Vinogradov je u tom radu istaknuo važnost frazeologije, koja se tada smatrala mladom lingvističkom disciplinom (ibid.). U svojim radovima Vinogradov je definirao osnovne pojmove frazeologije te je postavio pitanje o opsegu i zadacima frazeologije. U 50-im godinama prošlog stoljeća pozornost se posvećivala pitanjima sličnosti i razlika između raznih frazema i riječi te kombinacija riječi (koje se ne smatraju nužno frazemima). Problemi frazeologije uglavnom su bili usmjereni na pojašnjenje kriterija frazema i osnova klasifikacije frazema. Kasnije su semantika frazeoloških jedinica i obrasci njihove uporabe u procesima organiziranja iskaza bili od velikog interesa za Vinogradova (ibid.).

I. V. Zykova je jedna od relevantnih suvremenih figura u proučavanju ruske frazeologije i njenog razvoja. Zykova dijeli razvoj ruske frazeologije na tri razdoblja: klasično, neklasično i postneklasično (2015: 74 cit. prema Barčot 2017: 20). Prvo, klasično razdoblje počelo je 1930-ih i završilo nekih 40 godina kasnije, tj. 1970-ih. Glavni zadatak lingvista u vrijeme klasičnog razdoblja bio je odvajanje frazeologije od drugih disciplina. Drugo, neklasično razdoblje je trajalo od 1960-ih do 1990-ih godina prošlog stoljeća. U tom razdoblju bilo je važno objasniti kako nastaju i funkcioniraju frazemi. Dodatno, u tom je periodu antropološka paradigma počela dobivati na značenju i igrala sve veću ulogu u frazeologiji (ibid.). Treće, postneklasično razdoblje počinje 90-ih godina prošlog stoljeća. To razdoblje karakterizira činjenica da se počinje uočavati korelacija frazeologije s drugim disciplinama i znanostima (ibid.). Prema Zykovi, dokaz znanstvene integracije u postneklasičnom razdoblju je interakcija frazeologije s drugim disciplinama znanosti, poput matematike, tehničkih i prirodnih znanosti te filozofskih i društveno-humanističkih znanosti (2019: 70). Osim toga, zahvaljujući interakciji raznih postneklasičnih frazeoloških smjerova formira se jedinstveno, cjelovito, integrirano razumijevanje frazema kao znakova pomoću kojih je moguće odražavati kulturnu samosvijest naroda (Telija 1995:119 cit. prema Zykova 2019: 70). Zykova također objašnjava razliku između tri spomenuta razdoblja: „Ako je frazeološka klasika razdoblje vladanja strukturalizma u frazeologiji, a frazeološka neklasična razdoblje postanka i učvršćivanja antropološke paradigme u frazeološkim istraživanjima, onda je frazeološka postneklasična razdoblje istovremenog procvata antropološke paradigme i neostrukturalizma“ (2019: 70).

S druge strane, kada je riječ o suvremenim perspektivama proučavanja frazeologije, jedna od najvažnijih je diskurzivno-kognitivna znanstvena paradigma. Alefirenko u svojim istraživanjima ističe diskurzivno-kognitivnu paradigmu kao ključnu u proučavanju frazeologije (2008: 6). Prema njemu, frazemi su „predmeti jezičnog opisa u odgovarajućoj jezičnoj paradigmi¹“ (ibid.). Ovaj pristup omogućuje nam da razmotrimo različita svojstva frazeoloških jedinica, kako jezična i pragmatička, tako i komunikacijska i mentalna. U okviru kognitivno-diskurzivne frazeologije javljaju se tri subparadigme: kognitivna, lingvokulturna i pragmatička (ibid.).

2.2. Razvoj hrvatske frazeologije

Razvoj ruske frazeologije i rad ruskih lingvista značajno su utjecali na hrvatsku frazeologiju gdje početkom 70-ih godina 20. stoljeća frazeologija ulazi u hrvatsku filologiju zahvaljujući Antici Menac i njezinom teorijskom radu *O strukturi frazeologizma* koji je objavljen 1970./1971. godine. Menac je svoja frazeološka istraživanja bazirala na temeljnim postavkama i otkrićima ruske frazeologije. Menac je osim analize i strukture frazema analizirala i odnos sastavnica frazema te međufrazemske odnose, kao što su npr. frazeološka sinonimija, antonimija, homonimija, frazeološke varijante i dr. Također se bavila proučavanjem posuđivanja frazema, frazeologijom u leksikografiji, i frazeologijom u književnim djelima hrvatskih pisaca. Menac je poznata i po tome što je 1979. i 1980. godine s brojnim suradnicima sastavila *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (Barčot 2017: 21).

Za hrvatsku frazeologiju važno je istaknuti i Željku Fink-Arsovski, autoricu znanstvene knjige *Poredbena frazeologija: pogled iznutra i izvana* koja je objavljena 2002. godine. U toj knjizi Fink-Arsovski opisuje ne samo strukturu frazema, nego karakterizira frazem i s paradigmatškog, sintaktičkog, semantičkog i konceptualnog gledišta. Osim Menac i Fink-Arsovski, *Zagrebačka frazeološka škola* također je značajno utjecala na razvoj frazeografske djelatnosti u Hrvatskoj.

Godine 2003. objavljen je prvi hrvatski jednojezični frazeološki rječnik pod nazivom *Hrvatski frazeološki rječnik* (Menac, A.; Fink-Arsovski, Ž.; Venturin, R.), a zatim je 2006. objavljen

¹ Vlastiti prijevod

Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema (Fink-Arsovski, Ž. i dr.). Nakon ovih rječnika objavljeni su još i *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik* 2008. godine (Vrgoč, D.; Fink-Arsovski, Ž.), *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik* 2011. godine (Menac, A.; Fink-Arsovski, Ž.; Mironova Blažina, I.; Venturin, R.), *Hrvatski frazeološki rječnik* 2014. godine (Menac, A., Fink-Arsovski, Ž.; Venturin, R.), i *Hrvatsko-romansko-germanski rječnik poredbenih frazema* 2016. godine (Fink-Arsovski, Ž. i dr.).

Zagrebačka frazeološka škola po svojim obilježjima pripada klasičnom razdoblju frazeologije zbog činjenice da fokus svoje analize usmjerava na strukturu frazema, definiranje njihovih obilježja te sustavnu analizu frazema. Interes je također usmjeren na proučavanje somatske frazeologije, za što je zaslužna Barbara Kovačević koja je u knjizi *Hrvatski frazemi od glave do pete*, objavljenoj 2012. godine, analizirala frazeme sa somatskom sastavnicom (Hrnjak 2017: 30-31). Osim somatske frazeologije, postoji interes i za proučavanjem zoonimske frazeologije, a jedna od poznatih znanstvenih knjiga koja analizira zoonimske frazeme jest *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija* iz 2017. godine autorice Branke Barčot. Novija pojava je proučavanje frazema u kognitivnolingvističkom i lingvokulturološkom smjeru, a posljednjih godina raste interes za proučavanjem rodno obilježene frazeologije (Barčot 2017: 23).

2.3. Definicija i osnovne osobine frazema

Fink-Arsovski (2002: 6) frazem je definirala kao osnovnu jedinicu frazeologije koja se sastoji od najmanje dvije komponente. S obzirom na činjenicu da frazem čine dvije sastavnice, to mogu biti dvije autosemantičke (punoznačne) sastavnice ili kombinacija autosemantičke sastavnice i sinsemantičke (nepunoznačne) sastavnice (ibid.). Osim toga, frazem karakterizira cjelokupno značenje koje proizlazi iz semantičke transformacije komponenti (ibid.). U jeziku, frazemi ispunjavaju ekspresivnu funkciju i prenose konotativno značenje, koje je u većini slučajeva negativno (ibid.: 6-7). Važno je istaknuti da su strukturalna obilježja frazema cjelovitost i čvrsta struktura (ibid.). Menac (2007: 11) tvrdi da je struktura frazema uglavnom čvrsta jer frazemi, za razliku od slobodnih sveza riječi, ne nastaju svaki put iznova, već se koriste u unaprijed određenom obliku. Kao i Menac, Hrnjak (2017: 11) smatra da je ustaljena

veza riječi koja proizlazi iz duge uporabe važna karakteristika frazema. Čvrsta struktura frazema uzrokuje to da se komponente od kojih su frazemi sastavljeni uglavnom ne smatraju riječima sa samostalnim značenjem kada se te riječi nalaze u okviru frazema (Menac 2007: 11). Značenje frazema ne proizlazi iz značenja svake njegove sastavnice, već iz njihovog zbroja (ibid.). Menac (ibid.: 11) daje primjer frazema *nemati dlake na jeziku* sa značenjem 'govoriti otvoreno'. Značenje tog frazema ne može se razumjeti ako se promatraju samo značenja sastavnica frazema, kao što je slučaj za frazeme *izvući deblji kraj*, *dati rog za svijeću*, *gdje je bog rekao laku noć* itd. Struktura frazema ponekad je toliko čvrsta da se određena njegova komponenta ne može zamijeniti nijednom drugom, čak ni njezinim sinonimom (ibid.). Kao primjer te čvrste strukture Menac (ibid.:12) uzima frazem *ostaviti na cjedilu*. U ovom frazemu nije moguće zamijeniti sastavnicu *cjedilo* s *cjediljkom*. Osim što u nekim frazemima nije moguće promijeniti sastavnice, Menac (ibid.) tvrdi da je većina frazema toliko stabilna da je i njihov poredak čvrst, pa se zato kaže *slika i prilika*, a ne 'prilika i slika', *trice i kučine*, a ne 'kučine i trice', *dići kuku i motiku*, a ne 'dići motiku i kuku' itd. Uz ustaljenost, Menac (2007 cit. prema Hrnjak 2017: 11) ističe metaforičnost, neprobojnost, emocionalnost, nacionalni značaj i neprevodivost na druge jezike kao bitne odrednice frazema.

Unatoč činjenici da je jedno od strukturnih obilježja frazema čvrsta struktura, to ne znači da su sastavnice nezamjenjive u svim frazemima. Tako se određena sastavnica može zamijeniti njezinim sinonimom, nekom drugom sastavnicom koja joj je semantički bliska ili sastavnicom koja joj nije semantički bliska. Primjerice, za zamjenu sinonimom, Menac (2007: 12) navodi frazeme kao što su *bojati se (plašiti se) svoje sjene*, *čovjek od riječi (besjede)*, *časna (poštena riječ)*, *dopasti tuđih ruku (šaka)*, *vrag (đavo) bi ga znao* itd. U nekim slučajevima riječ koja zamjenjuje sastavnicu frazema nije njezin pravi sinonim, ali joj je semantički bliska, kao što je u sljedećim primjerima: *oprati uši (glavu)*, *vrag ne spava (ne miruje)*, *dobiti po njušci (zubima)* i *život mu visi o dlaci (niti)* (ibid.). Katkad je kao zamjenu za jednu sastavnicu moguće naći riječ koja joj nije nimalo bliska po značenju, kao u sljedećim primjerima: *govoriti u vjetar (ututanj)*, *gledati kao tele u nova (šarena) vrata*, *kud svi Turci, tud i mali (šepavi, ćoravi) Mujo*, *gdje je bog (vrag) rekao laku noć* ili *praviti se Tošo (Englez)*. Do ovakvih promjena uglavnom dolazi zbog usporedbe različitih podrijetla (Tošo – Englez), zbog prestanka korištenja nekih riječi, kao što je riječ 'tutanj', ili zbog namjernog korištenja antonima (bog – vrag) (ibid.).

Filipović Petrović (2018: 87) navodi kako je promjenjivost jedno od obilježja frazema prema kognitivnoj frazeološkoj školi jer su mnogi frazemi djelomično (ne)promjenjivi. Osim toga, ova autorica spominje dvije vrste promjena frazema: varijante i modifikacije (ibid.). Varijante definira kao zamjenu jedne ili više sastavnica na jednom ili više mjesta u određenom frazemu, pri čemu je važno razumjeti da se sastavnice mogu mijenjati, kao i u kojoj se mjeri mogu mijenjati. Autorica ističe da frazemske varijante ne nastaju spontano u govoru, nego je riječ o ustaljenim, poznatim i sistematičnim oblicima koji se pojavljuju u rječnicima (ibid.).

Važno je razlikovati varijante frazema od modifikacija frazema, koje se uvijek vežu uz neki određeni kontekst. Modifikacije su primjetne u tekstu jer se koriste kao alat kako bi se privukla čitateljeva pažnja. Govornik ili pisac koji modificira frazem mora paziti na granice modifikacija kako ne bi ugrozio povezanost cjeline koja sačinjava frazem. Pavić Pintarić ističe da postoje dva glavna tipa modifikacije: formalni i semantički (2009: 61). Formalni tip modifikacije znači modifikaciju strukture frazema, dok semantički tip znači modifikaciju značenja frazema (ibid.).

S obzirom na to da se frazem ne stvara tijekom govornog čina, već se koristi u govornom činu jer je već prethodno usvojen ili naučen, Fink-Arsovski (2002: 5) kao važnu karakteristiku ističe reproduktivnost, a kada su u pitanju semantička obilježja frazema, ona uključuju slikovitost, ekspresivnost i konotativnost. Matešić (1978: 212) izdvaja četiri ključne karakteristike frazema: reproduktivnost, formalnu vezu, idiomatičnost i uklapanje u kontekst. Prema njemu, reproduktivnost podrazumijeva korištenje frazema u govornom činu, dok formalna veza označava da frazem mora biti sastavljen od najmanje dvije riječi (ibid.). Idiomatičnost se odnosi na činjenicu da je barem jedna od sastavnica frazema dobila novo značenje, dok uklapanje u kontekst znači da frazem može biti uklopljen u kontekst na isti način kao i drugi leksemi (ibid.).

U vezi s ranije spomenutom slikovitošću, Fink-Arsovski (2002: 6) pojašnjava da se slikovitost odražava u dubinskoj strukturi frazema, u tzv. semantičkom talogu, a taj je pojam, prema Barčot (2017: 26), u hrvatsku frazeologiju uvela već ranije spomenuta *Zagrebačka frazeološka škola* na tragu ruske frazeološke tradicije. Semantički talog predstavlja određenu predodžbu u

svijesti pojedinca koja je ključna za razumijevanje značenja frazema (ibid.). Prema Fink-Arsovski (2002: 6), ovo se obilježje odnosi na desemantizaciju (semantičku preobrazbu, semantičku pretvorbu) svih ili samo dijela frazeoloških komponenata (sastavnica) u frazemu. Desemantizacija frazema može biti potpuna, djelomična ili nulta (ibid.). Potpuna desemantizacija znači da su sve sastavnice frazema semantički preoblikovane, tj. da se frazeološko značenje izražava na posve drugačiji način čime se stvara novo frazeološko značenje jer se prilikom otkrivanja i definiranja značenja frazema ne oslanjamo na značenje nijedne njegove komponente (ibid.). Na primjer, frazem *dok si rekao keks* znači nešto što se događa vrlo brzo. Djelomična desemantizacija označava da je samo dio sastavnica izgubio svoje prvotno leksičko značenje, pa se nedeseantizirane komponente koriste za razumijevanje značenja frazema. Na primjer, frazem *lavovski dio* znači „najveći dio, nesrazmjerno velik dio“ (ibid.: 7).

Što se tiče kategorizacije, Ožegov (2000 cit. prema Barčot 2017:27) dijeli frazeologiju na užu i širu. U užem smislu, frazeologija proučava ustaljene sveze riječi koje imaju frazeološko značenje, tj. frazeme kao zasebnu skupinu, dok u širem smislu uključuje frazeme, poslovice, krilatice i složene termine.

Važno je napomenuti da je kod užih frazema proveden neki stupanj desemantizacije sastavnica (može biti riječ i o većem i o manjem stupnju desemantizacije), dok kod širih frazema desemantizacija nije potpuno provedena (Menac 1980: 26 cit. prema Filipović Petrović 2018:56). Kovačević (2012: 76 cit. prema Filipović Petrović 2018:57) ističe da je ta podjela frazeologije na užu i širu igrala ključnu ulogu kod formiranja frazeologije kao samostalne lingvističke discipline.

2.4. Aspekti proučavanja frazema

Fink-Arsovski (2002) ističe da postoje različiti aspekti analize frazema, pri čemu se posebno naglašavaju tri glavna tipa analize: sintaktička, semantička i strukturna. Pored ovih

osnovnih analiza, Barčot (2017) dodaje i kognitivnolingvistički, psiholingvistički, komunikativno-pragmatički te lingvokulturološki aspekt u proučavanju frazema.

Prema Fink-Arsovski (2002: 26-27), sintaktička analiza proučava uvrštavanje frazema u rečenično ustrojstvo te određuje njihovu funkciju u rečeničnom ustrojstvu. S obzirom na kategorijalno značenje, frazemi se obično klasificiraju kao imenički, glagolski, pridjevski i priložni, koji imaju veći broj primjera, dok uzvični, neodređeno-količinski i modalni imaju manji broj primjera (Hrnjak, 2017: 22). Kategorijalno značenje frazema otkriva njegovu sintaktičku funkciju, pa je pri određivanju ovog značenja važno obratiti pažnju na frazeološko značenje i način na koji se frazem integrira u diskurs (ibid.: 21).

Semantička analiza, prema Fink-Arsovski (2002: 29), fokusira se na frazeološko značenje, na proces formiranja značenja te na motivaciju i porijeklo frazema. Pojam semantičkog taloga je ključan u ovoj analizi i, prema autorici, predstavlja dubinsku strukturu frazema. Ova struktura odražava slikovitost frazema koji su nastali „na bazi slobodnih sveza riječi“ (ibid.: 6) te je ključna za motiviranje frazeološkog značenja. Navedenu karakteristiku autorica (ibid.: 7) detaljnije objašnjava na primjeru frazema *baciti u isti koš*. Ako je riječ o nekome tko čisti svoju sobu i baca svo smeće u jedan koš (*Sestre su, dok su čistile svoju sobu, sve smeće bacale u isti koš, a potom ga iznosile u dvorište*), u tom kontekstu nema nikakvog semantičkog pomaka (ibid.). Međutim, ako se te sveze koriste u frazeološkom kontekstu, sve riječi (leksemi) mijenjaju svoj značajni status i postaju frazeološke komponente. Tako se onda u frazemu *baciti u isti koš* razvilo značenje „poistovjećivati *koga/što*, izjednačavati neusporedive predmete“ (Fink-Arsovski 2002: 29).

Fink-Arsovski (ibid.: 12) također pojašnjava da se strukturalna analiza usmjerava na komponente frazema, što uključuje njihov opseg, redosljed i identifikaciju glavnih komponenta. Kada se govori o opsegu frazema, važno je spomenuti četiri strukturalna tipa frazema: fonetska riječ, skup riječi, frazemi sa strukturom rečenice i frazemi polusloženice (Hrnjak, 2017: 18-20).

Barčot (2017: 40) ističe da kognitivnolingvistički aspekt u proučavanju frazema postavlja pitanje kako se znanje sastoji od konceptualnih struktura koje imaju značenje i koje su pohranjene, a mogu se projicirati na iskustvene fenomene kako bi ih se razumjelo. Koncepti omogućuju procesiranje i prenošenje znanja, ili kako Barčot (ibid.) navodi: „Koncepti nisu primarno jezične već kognitivne veličine“. Koncepti imaju središnju ulogu ekonomičnog pohranjivanja, strukturiranja i objašnjavanja informacija o svijetu. Naime, po ovoj teoriji čovjek formira i kategorizira svijetu u kojem živi pomoću konceptualnih metafora (ibid.: 41). Primjer navedene metafore je *gore je dobro, loše je dolje*. Na tom principu se često kategoriziraju pojave u svijetu i tako se prikazuju onda i u frazemima i jeziku općenito.

Psiholingvistički aspekt u proučavanja frazema istražuje načine na koje se frazemi pohranjuju u pamćenju i kako se dozivaju iz pamćenja ili, drugim riječima, reprodukcija i automatizacija frazema u sjećanju (ibid.). Važno je napomenuti da usvajanje frazema nije samo u domeni lingvistike, već i frazeodidaktike koja se bavi metodama usvajanja frazema na materinskom i stranim jezicima (ibid.: 42).

Ta komunikativno-pragmatički aspekt u proučavanju frazema je karakterističan u tome da se relativiziraju ili ograničavaju frazemska obilježja poput idiomatičnosti i polileksikalnosti, a da se pažnja posveti na čvrstoću frazemske strukture (ibid.: 43). S obzirom na učestalu upotrebu frazema u komunikacijskim situacijama, različitim tekstovima i medijima, postoji interes za proučavanjem njihovih pragmatičkih funkcija. Fleischer (1982: 30 cit. prema Barčot 2017: 43) tvrdi da frazemi odražavaju psihičko stanje govornika ili autora, ali također potiču psihička stanja u slušatelja ili čitatelja, privlačeći njihovu pažnju na izgovoreni ili pisani tekst.

Lingvokulturološki aspekt u proučavanju frazema, prema Barčot (2017: 44), jedan je od novijih aspekata proučavanja frazema, utemeljen u Rusiji. Ovaj pristup se bavi proučavanjem kulturnih značajki, odnosno analizira utjecaj različitih kultura na jezike (ibid.). Zadaća lingvokulturologije je proučavati mentalitet naroda i kulturna obilježja koja se manifestiraju kroz jezik. Frazemi se smatraju posebnim jezičnim znakovima jer prenose kulturna obilježja. Sukladno tome, ovaj pristup proučava kako jezikom prenosimo informacije vezane za kulturu i kako koristimo jezik za stvaranje kulture (ibid.). Jedan od ključnih pojmova za ovaj pristup

je *kulturna konotacija* koja „nadopunjava jezičnu semantiku frazema, a sama nastaje kao rezultat interpretacije frazema“ (ibid.: 63). Za potrebe ovog rada, primarno će biti korišten lingvokulturološki aspekt proučavanja frazema koji će detaljnije biti opisan u poglavlju analize frazema.

3. ROD I SPOL

Razumijevanje razlike između pojma spola i pojma roda ključno je za analizu jezičnih, frazeoloških i socioloških dinamika. Iako se ovi termini često koriste kao sinonimi, njihova suštinska distinkcija igra važnu ulogu u razumijevanju kompleksnosti ljudskog iskustva. U ovom poglavlju, istražiti ćemo razlike između spola i roda s naglaskom na njihovu manifestaciju u sociološkom kontekstu te u jeziku i frazeologiji.

3.1. Sociološka perspektiva

Kada je riječ o definiranju spola i roda u sociologiji, generalno je prihvaćena podjela da spol čine biološke karakteristike koje društva koriste kako bi svrstala ljude u jednu od dvije kategorije: muškarce ili žene, kroz fokus na kromosome, genitalije ili neki drugi fizički atribut osobe (Risman 2004: 433). Rod je, s druge strane, više fluidna pojava koja može, ali i ne mora, ovisiti o biološkim osobinama. Točnije, to je koncept koji opisuje kako društva određuju i upravljaju spolnim kategorijama: kulturološka značenja koja se pridaju ulogama muškaraca i žena, ali i kako pojedinci razumiju svoj identitet. Rod uključuje društvene norme, stavove i aktivnosti koje društvo smatra prikladnijima za jedan rod u odnosu na drugi. Rod je također određen onim što pojedinac osjeća i čini (ibid.: 437). U kontekstu roda, prihvaćena je podjela na muškost i ženskost.

Fokus izučavanja za sociologiju roda je otkriti kako društvo utječe na naše razumijevanje i percepciju razlika između muškosti (onoga što društvo smatra prikladnim ponašanjem za muškarca) i ženskosti (onoga što društvo smatra prikladnim ponašanjem za ženu) (ibid.). Ispituje se kako to zauzvrat utječe na identitet i društvene prakse. Poseban fokus posvećuje se odnosima moći koji proizlaze iz uspostavljenog rodnog poretka u određenom društvu, kao i tome kako se to mijenja tijekom vremena (ibid.: 438).

U istraživanju roda i diskursa prevladala je društvena konstruktivistička paradigma. To jest, znanstvenici se slažu da je 'značenje' roda kulturno posredovano, a rodni identiteti se postižu interaktivno (Kendall i Tannen 2018: 557). Drugim riječima, u sociologiji danas prevladava teorija da je rod društveno konstruiran, a nastaje temeljem stalnih interakcija koje pojedinac ima s drugim ljudima. Tako se onda poimanje roda u pojedincu razvija u odnosu na društveni

kontekst kroz društvene interakcije. Na tragu toga, Judith Butler (1990: 147 cit. prema Sydie 2007: 251) primjerice smatra ideje Michela Foucaulta o konstruiranom subjektu korisnima za predodžbu o procesima stvaranja roda i rodnog identiteta. Autorica ističe kako su identiteti oblikovani jezikom i diskursom, ali da to oblikovanje nije nužno nametnuto od strane dominantnog diskursa, već da pojedinci imaju određenu dozu agensa, tj. aktivno sudjeluju u stvaranju svojih identiteta unutar društva (ibid.). Autorica ponavlja kako spol nije fiksno ili izvorno stanje, već nešto što se stalno reproducira kroz radnje i interakcije pojedinaca (ibid.). Drugim riječima, ne postoji fiksna bit roda; to je nešto što neprestano stvaramo svojim ponašanjem i nastupima. S razvojem društva se razvijaju društvene i rodne uloge (Jensen 2005: 16). Jedina su stalna pojava kod pojedinca njegove fizičke funkcije tijela, poput reproduktivnih funkcija. Ostalo je podložno promjenama.

3.2. Lingvistička perspektiva

Kada govorimo o razumijevanju roda i spola unutar lingvistike, može se reći da se ono uvelike podudara s perspektivom sociološke analize roda i spola. Heffer (2007: 167) ističe da se i u lingvističkoj analizi roda i spola, spol obično promatra kao pasivna, prirodno zadana, statična kategorija, dok se rod, s druge strane, definira kao društveno i kulturno utemeljena kategorija koja se temelji na spolu te je zbog toga djelomično zadana, ali vrlo promjenjive prirode, dinamična i nestabilna. Heffer smatra da je spol (sex) naša osnovna oznaka, prvo obilježje našeg osobnog identiteta, odnosno da se rađamo kao žena ili muškarac biološkim postajanjem, dok postajemo rodno obilježeni tek društvenim postojanjem (ibid.: 165). Heffer nadalje navodi da se „biološka kategorija u rodnom okruženju pretpostavlja u svojoj daleko široj, društvenoj i kulturološkoj pojavnosti, tj. rodna su istraživanja usmjerena na razlike između spola kao biološke kategorije i roda kao društvene kategorije“ (ibid.).

Ova se perspektiva reflektira i u razvoju ruske rodne lingvistike, koja istražuje određene aspekte rodne problematike kombinirajući kognitivni, lingvokulturološki i sociolingvistički pristup kroz istraživanje muškosti i ženskosti kao kulturnih koncepata, rodne metafore i rodnih stereotipa (Hrnjak 2018: 244). Hrnjak naglašava da takav pristup kakav se razvija u ruskoj rodnoj lingvistici predstavlja najperspektivniji put za istraživanja rodnih elemenata u frazeologiji ostalih slavenskih jezika, jer je to jezična razina na kojoj elementi kulture, običaja, tradicije te ustaljenih predodžbi i stereotipa uvelike dolaze do izražaja (ibid.).

Kada govorimo o definiranju muškog i ženskog, odnosno muškosti i ženskosti, lingvistička perspektiva ponovno je u skladu sa sociološkom, kako prikazuje Hrnjak, prenoseći ideje Rjabova (1997: 6 cit. prema Hrnjak 2018: 244), koji kaže da se „spol osmišljava kroz kategorije 'muškarac' i 'žena', dok se rod izražava kroz termine 'muškost' (muško načelo) i 'ženskost' (žensko načelo)“. S druge strane, Hrnjak također prenosi stavove Kiriline (2004: 134 cit. prema Hrnjak 2018: 244), koja napominje da ta dva pojma „supostoje tijesno povezani, što pokazuje i kognitivna lingvistika zahvaljujući kojoj je osviještena 'čovječnost' jezičnoga znaka i kategorizacije s obzirom na to da kategorije znanja nisu zadane prirodom stvari, već se formiraju kroz čovjekovo osmišljavanje svijeta i njegova mjesta u svijetu“. Autorica dalje ističe da se kategorizacija temelji na ljudskom iskustvu, a iskustvo čovjeka kao fizičkog bića uvijek je povezano s njegovim tjelesnim aspektom, što nas dovodi do tzv. *tjelesne metafore* i *rodne metafore* kao jednog njezina oblika (ibid.). Ljudsko tijelo je anatomski određeno spolom, pa je i tjelesna metafora ponekad utemeljena na biološkim spolnim karakteristikama. Ipak, tjelesnu metaforu treba promatrati kao dio rodne metafore.

U ruskoj frazeologiji, kada se radi o ženama kao referentnoj točki, postoji veći udio frazema koji ženu opisuju kao biološko biće nego što je to slučaj u hrvatskoj frazeologiji. Hrnjak (ibid.: 247) ovu specifičnost pripisuje činjenici da je „biološka kategorija spola prirodno zadana, statična, pasivna i manje podložna promjenama u usporedbi s rodom kao društveno-kulturološkom kategorijom“. Nadalje, autorica objašnjava kako je ovo rezultat same prirode roda kao društveno-kulturološke kategorije koja je dinamična, nestabilna i promjenjiva, zbog čega su se rodne uloge i specifična ponašanja žena mijenjali kroz različite faze razvoja ruske kulture. Izrazi koji se odnose na ženu kao biološko biće opstali su unatoč svim društvenim i kulturnim promjenama te su i dalje prisutni u suvremenoj ruskoj frazeologiji koja je, u većoj mjeri, rječnički stabilnija u usporedbi s hrvatskom frazeologijom (Hrnjak 2018: 247).

3.3. Proučavanje frazeologije iz perspektive rodne lingvistike

Hrnjak u svojem radu *Pogled na hrvatsku i rusku frazeologiju kroz prizmu roda* (2018: 246) ističe da istraživanje rodno obilježene frazeologije polazi od pretpostavke da rodni element u frazemima može biti sadržan u njihovom sastavu i/ili značenju. Autorica navodi kako „u oba jezika postoje frazemi kod kojih rodni element možemo pronaći samo u njihovom

sastavu, tj. jedna ili nekoliko komponenata eksplicitno ili implicitno ukazuje na osobu ženskog ili muškog spola, ali frazeološko značenje, bez obzira na to, nije rodno ograničeno“ (ibid.). Kao primjer takvog frazema u hrvatskom jeziku Hrnjak navodi frazem biblijskog podrijetla *nevjerni Toma* i njegov ruski značenjski ekvivalent *Фома неверующий (неверный)*, u kojima muško vlastito ime kao komponenta eksplicitno ukazuje na osobu muškog spola, ali frazem se može koristiti i za muškarce i za žene kako bi se opisao izuzetno sumnjičav čovjek (ibid.: 247). Kao sličan primjer može se uzeti i hrvatski frazem *sjediti (stajati) kao drvena Marija* i njegov ruski ekvivalent *сидет Богородицей*. Iako je u pitanju Marija (ili u ruskom primjeru Bogorodica), frazem se može koristiti za oba spola kako bi se opisala ukočenost, neodlučnost čovjeka.

Hrnjak dalje navodi kako postoje i frazemi kod kojih se rodni element očituje isključivo u značenju, no na rodnu ograničenost u upotrebi ne ukazuje niti jedna od sastavnica frazema (2018: 247). U ovom slučaju autorica uzima kao primjer hrvatski frazem *glava obitelji* i njegov ruski ekvivalent *глава семьи* koji se u velikoj većini slučajeva odnosi na muškarca kao osobu koja ima glavnu ulogu u tradicionalnoj obitelji (ibid.).

Autorica navodi i treći, ujedno i najbrojniji, tip frazema u kojima je sadržan rodni element. Tu grupu čine frazemi kod kojih i u sastavu i u značenju prepoznajemo elemente koji upućuju na referenta jednoga od dvaju spolova (Hrnjak 2018: 247). U ovom slučaju, kao primjer može poslužiti hrvatski frazem *stara cura* i njegov ruski ekvivalent *старая дева* (ibid.). U danom slučaju, u sastavnici frazema se nalazi imenička komponenta koja nedvosmisleno upućuje na ženu kao referenta i frazem se isključivo koristi u kontekstu kada je riječ o ženama.

Još je važno napomenuti jednu činjenicu, koju je Hrnjak također izdvojila u svom radu (ibid.: 248), a to je da je gotovo nemoguće samo na temelju broja frazema koji čine analizirani korpus hrvatske i ruske frazeologije tvrditi da postoji veća ili manja tendencija u jednom od tih dvaju jezika kada je riječ o korištenju rodno stereotipnih frazema i o samoj količini rodno stereotipnih frazema. Razlog tomu je činjenica da je u ruskom jezikoslovlju frazeografska i leksikografska tradicija puno bogatija, zbog čega u ruskim općim i frazeološkim rječnicima postoji općenito veći broj frazema, a samim time postoji i veći broj rodno obilježenih frazema (ibid.).

Nadalje, u kontekstu proučavanja frazeologije iz perspektive rodne lingvistike, zanimljivo je također istaknuti lingvokulturološki pristup proučavanja frazema. Naime, glavno obilježje

lingvokulturološkog pristupa je proučavanje interakcije između kulture i jezika ili, kako je to Barčot izrazila: „Objekt lingvokulturologije je proučavanje uzajamna djelovanja jezika koji je translator kulturne informacije, zatim kulture s njezinim postavkama i čovjeka koji stvara tu kulturu koristeći jezik“ (2017: 48). Stoga se može tvrditi da svaki frazem, unatoč svojoj univerzalnosti, može imati neku kulturno specifičnu komponentu značenja, konotacije ili pozadinske slike, tj. da svaki frazem nastaje pod nekim kulturnim utjecajem.

Zykova ističe da je ključna karakteristika lingvokulturološke subparadigme „zasnovana na postulatu sinergijske korelacije, interakcije kulture i jezika kao dvaju različitih semiotičkih sustava, što rezultira oblikovanjem kulturno uvjetovana frazeološka podsustava prirodnog jezika u kojem svaki frazem dobiva status znaka jezika kulture i počinje igrati određenu ulogu u toj kulturi“ (2019: 74). Zykova također navodi Teliju kao osnivača lingvokulturološkog pristupa i naglašava da je, iako danas postoji nekoliko lingvokulturoloških metoda unutar ovog pristupa, najvažniji korak onaj koji je nastao pod Telijinim vodstvom, a to je „lingvokulturološka analiza s ciljem izražavanja kulturnog sadržaja frazeoloških znakova“ (Zykova 2019: 75). Kulturološki komentar u rječnicima unutar ove subparadigme suvremene frazeologije izuzetno je važan jer odražava više faza analize frazema, kao što je analiza odnosa općeg značenja frazema ili njegovih komponenti s najstarijim slojevima kulture (Barčot 2017: 62).

Takva lingvokulturološka analiza frazema, koja uključuje kulturološki komentar, pomaže opisati temeljne teoretske postavke o tome da je kultura „inkorporirana u tijelo frazeološkog znaka i prenosi kroz njegovo značenje svoj kulturni sadržaj, zahvaljujući čemu frazem postaje kulturni znak“ (Zykova 2019: 76). Maslov (2001: 28 cit. prema Barčot 2017: 47) smatra da su frazemi čuvari kulture i da s vremenom mogu postati kulturni stereotipi. Danas mnogi istraživači proučavaju povezanost frazeologije i kulture te, za razliku od prethodnih frazeoloških škola, pokušavaju „na različite načine metodološki pristupiti proučavanju pitanja o kulturno-nacionalnoj, kulturno-povijesnoj specifičnosti frazeologije različitih jezika“ (Zykova 2019: 77).

Jedan od pristupa je usporedni pristup, gdje se nacionalno-kulturne osobitosti jednog jezika uspoređuju s osobitostima drugog jezika, fokusirajući se na pronalaženje razlika u slikovnoj sastavnici frazema dvaju jezika kako bi se otkrile netrivialne razlike među jezicima. Drugi

pristup je introspektivan, gdje se te osobitosti određuju „odnosom samih nositelja jezika prema odgovarajućim jezičnim činjenicama“ (Zykova 2019: 78). Lingvokulturološki pristup frazeologiji dvostruko je usmjeren na jezik i kulturu, uzimajući u obzir složenu vezu između kulture i frazeoloških znakova te zahtijeva razvoj novih znanstvenih metoda za razjašnjavanje njihove interakcije (ibid.: 79).

Još je jedna bitna sastavnica u lingvokulturološkom pristupu pojam koncepta, točnije kulturnog koncepta. Kako je ranije u radu spomenuto, koncept je bitan i u kognitivnolingvističkom pristupu, ali u tom slučaju koncepti, pomoću kojih se kategoriziraju razne pojave u svijetu, proizlaze nužno iz metaforičkog shvaćanja svijeta, dok u lingvokulturološkom proizlaze iz kulturnog shvaćanja svijeta. Zykova (2015: 69 cit. prema Barčot 2017: 56) navodi kako „svaki koncept nastaje, postoji i funkcionira zahvaljujući kolektivnoj i individualnoj svijesti pripadnika određene kulture“. Autorica dalje objašnjava kako su kulturni koncepti „kulturno determinirane idealne biti; oni su nositelji vrijednosne kulturne informacije koja ima semiotičko neverbalno utjelovljenje i koja ima određenu unutarnju organizaciju, a određuju ih veze s drugim kulturnim konceptima“ (2015: 72 cit. prema Barčot 2017: 57). Barčot (ibid.: 59) dodaje da koncept kao pojava evoluirala, tj. da se razvija s društvom kojem pripada. Hrnjak je u svojoj knjizi istaknula da je jedna od najrelevantnijih definicija kulturnog koncepta ona koju je iznio V.A. Maslov (2001: 50 cit. prema Hrnjak 2017: 58), koji je kulturni koncept odredio u odnosu na mentalnost: „mentalnost je pogled na svijet u kategorijama i oblicima materinskog jezika koji u sebi objedinjuje intelektualne, duhovne i voljne kvalitete nacionalnog karaktera u tipičnom situacijama. U tom kontekstu osnovna jedinica mentalnosti je kulturni koncept“.

Uzimajući u obzir da je osnovna karakteristika lingvokulturološke perspektive proučavanje interakcije kulture i jezika te naglašavanje važnosti kulturološkog komentara i veze kulture s frazeološkim znakovima, zanimljivo je ovaj pristup povezati s rodnom lingvistikom, gdje se proučava kako kulturni pojmovi roda utječu na percepciju žena i pojma ženskosti te muškaraca i pojma muškosti. U tom je kontekstu moguće proučavati kako se pojam roda kao kulturni koncept na različite načine manifestira, razumije i definira u različitim kulturama, tj. u različitim jezicima. Ovakav se pristup analize kulturnih utjecaja može povezati i sa sociološkim poimanjem kulture i njenog utjecaja na stvaranje i perpetuiranje rodnih uloga u društvu.

4. JEZIK I KULTURA

Jezik i kultura predstavljaju dva temeljna aspekta ljudskog društva koji su međusobno povezani. Ovaj složeni odnos može se promatrati kao dinamična interakcija u kojoj jezik ne samo da prenosi kulturu društva, već i aktivno učestvuje u njenom oblikovanju. Kroz jezik se prenose vrijednosti i norme kulture, dok kultura pruža kontekst i značenje jeziku koji se koristi. Na ovaj način, jezik i kultura uzajamno utječu jedan na drugog, stvarajući okvir kroz koji ljudi percipiraju i interpretiraju svijet oko sebe. Razumijevanje ove povezanosti ključno je za analizu načina na koji se društvene vrijednosti, ideje i stereotipi prenose i održavaju kroz jezičke strukture.

Jedan od načina na koji je jezik nerazdvojivo povezan s kulturom je ideja da jezik služi kao alat za razmišljanje, tj. da jezik čovjeku omogućuje pojmiti i predložiti više kognitivne funkcije kako bi razumio stvarnost oko sebe (Zhang 2018: 352). Ta slika stvarnosti koju čovjek stvara kako bi razumio ne mora biti točna reprezentacije svijeta koji postoji van čovjekove svijesti, već je to 'naivna slika svijeta' koja se odražava pomoću jezika (Vorkačev 2003: 270). Naglašava se činjenica da je naivna slika svijeta, kao proizvod svakodnevnog razmišljanja, fragmentirano reproducirana u jezičnim jedinicama, ali da je jezik ne odražava izravno. Umjesto toga, jezik odražava način na koji nacionalna jezična osobnost konceptualizira svijet, a 'jezična slika svijeta' može biti samo približna i neprecizna, ali intuitivno vjerodostojna i u skladu sa zdravim razumom (ibid.). Drugim riječima, jezik kao sredstvo stvara i prenosi percipiranu (naivnu) sliku svijeta, ali nikada u potpunosti, već ta naivna slika svijeta postavlja okvir pomoću kojeg pojedinac dalje gradi vlastitu svijest. Tako kroz jezik čovjek razumijeva i prenosi kompleksnije elemente svoje društvene stvarnosti poput ideologije (kulture), društvenih i političkih odnosa (Bucholtz 2003: 59). S druge strane, također se postavlja pitanje kako ideologija utječe na jezik i stvarnost, kako se ideologije koje se izražavaju jezikom ujedno mogu same nositi i oblikovati ideje o društvenoj raspodjeli moći (ibid.). Autori He i Zhang ističu ovu činjenicu metaforom da je jezik vodilja za društvenu stvarnost, ali je ujedno i stvarnost (2018: 424).

Jedna od glavnih karakteristika odnosa jezika i kulture je zadaća jezika da kategorizira kulturu i njena djelovanja. Jedan od načina kako se taj proces provodi je putem konceptata, gdje se riječima kao obliku strukture pridaje određeno leksičko i kulturno značenje (Vorkačev 2003: 270). Time je jezik kao sredstvo kulture ključan za individualno i kolektivno razumijevanje

svijeta. Tekst ističe da je jezik nositelj nacionalnog i kulturnog identiteta te da svaka etnička kultura postoji i da se razvija u okviru određenog jezičnog okruženja (Vorkačev 2003: 274). Hrnjak izdvaja definiciju kulturnog koncepta koju je predložio V. A. Maslov (2001: 50 cit. prema Hrnjak 2018: 244) gdje se kulturni koncept definira kao „pogled na svijet u kategorijama i oblicima materinskoga jezika koji u sebi objedinjuje intelektualne, duhovne i voljne kvalitete nacionalnoga karaktera u tipičnim situacijama“. S druge strane, Vorkačev kulturni koncept definira kao jedinicu kolektivnog znanja/svijesti koja ima jezični izraz i koja je obilježena etnokulturnom specifičnošću (2003: 275). Kulturni koncept može se objasniti i kao način razmišljanja koji je usvojilo lingvokulturno društvo, a ostvaruje se u skupu praktičnih znanja, običaja, tradicije koji predstavljaju nasljeđe prethodnih generacija (Gilyazeva i Bazarova 2018a: 187). Drugim riječima, jezik je alat kojim se kultura i nacionalno-kulturni identitet prenose kroz vrijeme. Dakle, jezik služi kao svojevrsna 'riznica' kulturnih vrijednosti tog društva, a oblici kulturnih koncepta koji se najlakše sačuvaju i najizravnije prenose vrijednosti društva koje predstavljaju su poslovice i frazemi. Naime, za poslovice i frazeme se smatra da su to najbolje pohranjeni nacionalno-kulturni elementi, koji služe kao odraz kulturne perspektive tog naroda (Gilyazeva i Bazarova 2018b: 226). Jedan od razloga korištenja frazema radi pohrane nacionalno-kulturnih elemenata jest njihova nepromjenjiva forma, dok jednostavnost razumijevanja i upotrebe frazema osigurava njihovu široku rasprostranjenost i primjenu (He i Zhang 2018: 425). Tako su frazemi onda izraženi kao jednostavan alat unutar kojega se društvena iskustva pohranjuju i prenose kroz generacije, a služe kao instrument za razumijevanje svijeta i objašnjenje njegovih pojava (Gilyazeva i Bazarova 2018b: 224).

Jedan oblik kulturnog koncepta koji se izdvaja u mnogim društvima i kulturama jest suprotstavljenost koncepta muškosti i ženskosti (Kirilina 1998: 21). Na temelju spolnih razlika se razvijaju poimanja o konceptima kao što su muškost i ženskost. Ova dihotomija postoji od još od davne povijesti te se muškost i ženskost kao suprotstavljani pojmovi nalaze u raznim drugim dihotomijama, primjerice, u indoeuropskim korijenima jezika u prikazima raznih mitoloških pojava, gdje se svijetlo i nebesko predstavlja kao muško (bog), a tamno i zemaljsko kao žensko (majka, božica) (ibid.: 22). S vremenom se kroz utjecaj kulture počinju postavljati ideje kako se muškarci i žene trebaju ponašati, koje uloge u društvu pripadaju kome, i ta jasna podjela dovodi do nastajanja diskursa vezanog uz rodne uloge (Bucholtz 2003: 50). Uz različite rodne uloge dolazi i do distinktnih oblika i obrazaca ponašanja kod muškarca i žena kako bi se uskladili sa ideal-tipskim prikazom muškosti ili ženskosti. Žene se, primjerice,

češće stavlja u submisivne položaje, a muškarce u dominantne (Bucholtz 2003: 48). Sukladno tomu, žene se češće nalaze u centru pažnje kao seksualni objekt, tj. glavnu ulogu ima ženin izgled i privlačnost (ibid.: 56). Iz tog se razloga negativno gleda na aspekte koji se doživljavaju kao nepoželjni, poput starosti, ružnoće itd. (ibid.). Zanimljivo je kako se utjecaj dihotomije muškost-ženskost dalje odražava i u ponašanju i socijalizaciji pojedinaca. Naime, s obzirom na prikaz ženstvenosti gdje su glavne karakteristike podređenost, nježnost i slabost, govor žena je u pravilu nježniji od govora muškaraca, koji je u pravilu izravniji i agresivniji (ibid.: 51).

S obzirom da se u ovom poglavlju izrazilo kako se na jezik može gledati kao na okvir za stvaranje i organizaciju kulturnih vrijednosti, moguće je na ovu pojavu gledati iz perspektive foucaultovskih 'diskursa' (kulturno i povijesno specifičnih načina organiziranja znanja) koji se mogu i trebaju uključiti u analizu 'jezičnog diskursa' (kontekstualno specifičnih načina korištenja jezika) (ibid.: 45).

4.1. Teorija diskursa

U ovom poglavlju biti će prikazana Foucaultova teorija diskursa, koja igra ključnu ulogu u razumijevanju kako se stvarnost konstruira kroz jezik. Foucaultova teorija pruža okvir za analizu na koji način strukture moći i društvene norme oblikuju našu percepciju svijeta putem organizacije znanja kroz jezik i putem specifičnih načina govora i pisanja. Ova teorija posebno je relevantna za proučavanje stereotipa u frazemima, jer otkriva kako jezični obrasci mogu održavati i prenositi kulturne vrijednosti i predrasude. Razumijevanje Foucaultovog pristupa omogućava dublji uvid u način na koji jezik prenosi i aktivno oblikuje društvenu stvarnost.

Foucault izdvaja pojam *diskursa* kao skup specifičnih načina govora i pisanja koji oblikuju kako ljudi u društvu razumiju i interpretiraju svijet oko sebe (Foucault 1995: 45). Diskurs u isto vrijeme odražava i proizvodi društvene norme, vrijednosti i odnose moći unutar određene kulture. Diskurs u društvu nije promišljanje čovjeka pomoću kojeg on oblikuje viđenje svijeta do kojeg je došao vlastitom spoznajom, već je to eksterna sila koja djeluje na pojedinca, oblikuje njegovo viđenje stvarnosti, tj. diskurs se predstavlja kao okvir za definiranje istine, čime se kroz dominantan oblik jezika oblikuje stvarnost (Foucault 1995: 76). Foucault objašnjava tu činjenicu metaforom šaha, gdje subjekt u diskursu prati određena pravila, isto

kao što pijun prati pravila u šahu, ali i dalje ima određenu dozu slobode unutar tih pravila (Miller 1990: 117). Također, važno je istaknuti kako kultura za Foucaulta ne predstavlja diskurs kao jedan diskurs koji oblikuje cijelo poimanje svijeta, već je kultura prezentirana kao dinamičan set raznih diskursa koji su međusobno u pozicijama sukoba (ibid.). U sklopu diskursa, dakle, nalaze se i rodni stereotipi, koji su prikazani na temelju frazema u hrvatskom i ruskom jeziku. Kulturno poimanje društvene i rodne stvarnosti također proizlazi iz diskursa, za razliku od spolnih karakteristika koje su biološki uvjetovane. U kontekstu diskursa, rod i rodne uloge smatraju se *objektom*.

4.1.1. Objekt

Objekt za Foucaulta predstavlja entitet koji je definiran i konstruiran unutar specifičnih diskursa (1995: 33). To znači da ono što smatramo objektima znanja (primjerice rodne uloge i karakteristike) nije prirodno dato, već je rezultat načina na koji određeni diskursi oblikuju i određuju kako se ti entiteti razumiju i kako se prema njima postupa. Objekt se, objašnjava Foucault, ne proučava u vakuumu, već se definira na temelju odnosa s drugim objektima, tj. traže se sličnosti i razlike između različitih objekata (ibid.). Traže se karakteristike i ponašanja koja su karakteristična za taj objekt, tj. stvara se 'filter' za ponašanje gdje se sva ponašanja koja odgovaraju danom objektu grupiraju zajedno (ibid.: 41). Kako bi pojasnio ovu tvrdnju, Foucault prezentira ludost kao objekt, a doktore, tj. medicinu i psihologiju, kao institucije koje u ovom slučaju definiraju diskurs (ibid. 44). U navedenom primjeru doktori definiraju što je ludost – oni postavljaju temelje 'stvarnosti' jer samo oni imaju autoritet i moć odrediti što je to luđak i koja ponašanja dijele luđaka od ostatka društva, a koja ponašanja su zajednička svim luđacima (ibid.). Ključno je napomenuti, podsjeća Foucault, kako ta definicija luđaka i ponašanja specifična za luđaka nisu nužno potpuna ili objektivna istina, već se radi o istini u okviru diskursa, i to za diskurs u specifičnom vremenu, tj. analiza objekta ne daje kompletan i sveobuhvatan opis koncepta ili karakteristike koja se opisuje (ibid.). Naime, istina u kontekstu diskursa je ono što je izrečeno i što je zadano od strane autoriteta, tj. institucija. U ovom slučaju, ludost je onaj skup ponašanja za koji doktori kažu da to jest, makar to nije nužno potpuna ili objektivna istina jer 'potpunu' istinu nije moguće odrediti (ibid.: 32). Foucault napominje kako institucija (u ovom slučaju medicina) nije kompletno znanje i objektivno znanje o danom objektu, već je to klasificirana istina stvorena na temelju opažanja i analizom (Foucault 1995: 41). Drugim riječima, institucije samo klasificiraju objekt, stvaraju istinu o objektu koja

zapravo obuhvaća samo dio tog objekta. Ideja institucije je da se događaji i znanje grupiraju, povezuju, a njihovo postojanje organizira u princip kojim se objašnjava djelovanje i postojanje objekta (ibid.: 22).

Dublje razumijevanje može se postići analizom faktora koji su definirali objekt: kada je objekt spomenut prvi put, tko je autoritet koji ga je opisao i definirao, i kako se taj objekt karakterizira (ibid.). Spominjanje objekta, tj. govor i istina, biti će detaljnije objašnjeno u dijelu koji je vezan uz pojam istine u teoriji diskursa. Diskurs ne nastaje naglo ili iznenada, već je to kontinuum, pa se tako može povijesno pratiti kako se klasifikacija objekta mijenjala (ibid.). Znanje o povijesti objekta ne mijenja činjenicu da objekt postoji, samo mijenja naše razumijevanje njegovog ishodišta i kako se objekt mijenjao kroz vrijeme (ibid.). Dakle, svrha proučavanja objekta kroz povijest nije sistematizirati koncepte u današnjem diskursu ili razumjeti kako su oni postojali prije nego li su imenovani, već je svrha razumjeti objekt i kako se on klasificirao u diskursu – kako ta klasifikacija stvara vezu između stvarnosti i nas, tj. kako jezik oblikuje percepciju. Kao primjer za analizu objekta kroz protok vremena može se uzeti ženskost. Ženskost se djelomično definira na temelju karakteristika koje se vežu uz spol i biološke karakteristike žena, iz čega se stvaraju uzorci ponašanja i uloge koje se pripisuju ženama. Kao što je navedeno ranije, ženstvenost se kao objekt analizira i traže se ponašanja koja se pripisuju ženstvenosti i koja se vežu uz ženstvenost, za razliku od ponašanja koja se nalaze u suprotnosti sa ženskosti. Što je ženskost i što je poželjno u konceptu ženskosti se mijenja kroz vrijeme te se ženstvenost u 19. stoljeću i danas uvelike razlikuju u svojim karakteristikama. S druge strane, ženski spol i biološke karakteristike se za to vrijeme nisu promijenile. Znači da se stvarnost i istinitost toga što je ženskost i što je ženstveno mijenja s vremenom.

4.1.2. Istina i izjava

Za Foucaulta, istina nije apsolutna ili univerzalna, već je rezultat specifičnih povijesnih i društvenih konteksta, tj. istina nije povezana sa stvarnošću, nego s odnosima u jeziku i kategorijama u diskursu (Schneck 1987: 18). Istina je proizvod određenih pravila i procedura koje društvo prihvaća kao validne za proizvodnju znanja. Drugim riječima, ono što smatramo istinom određeno je diskurzivnim praksama koje odražavaju i održavaju odnose moći unutar društva.

Što se smatra a što ne smatra istinom nije jednostavna stvar, no ljudska se percepcija može oblikovati kroz diskurs, a istina se istim principom može stvoriti (Foucault 1971: 54). Kao primjer za ovu činjenicu da se istina stvara i uklapa u stvarnost, Foucault navodi vjerovanje starih grka u izjave proročica. Ta proročanstva su stari Grci interpretirali i uklapali u događaje na način da se ispostavi da su proročanstva zapravo bila istinita (Foucault 1995: 27). Dakle, ako je istina podložna promjeni, to podrazumijeva da značenje, tj. *objektivno*, ne postoji (Miller 1990: 120). Drugim riječima, značenje i istina su subjektivni, promjenjivi. Kada je riječ o definiranju i određivanju istine, to je zadaća institucije za određeni diskurs, npr. medicina određuje što je istina za koncepte kao što su ludost i luđačka ponašanja. Opet se navodi činjenica da medicina kao kontekst diskursa nije sveobuhvatna istina o medicini, već je to 'istina' koja vrijedi u tom diskursu, znanje koje je priznato i koje ima moć (ibid.: 118).

Foucault dalje iznosi kako u istinu spadaju samo one misli i ideje koje su izrečene, dok misli i ideje koje nisu dominantne ili uopće ne bivaju spomenute ne bivaju registrirane u diskursu te s vremenom bivaju zaboravljene (Foucault 1995: 28). Koje se misli uzimaju u obzir ovisi o 'dominantnom glasu', tj. o istini i kontekstu koji je prisutan u diskursu u danom momentu (ibid.: 30). Drugim riječima, istinitost tvrdnje ili misli je uvijek proučavana samo u usporedbi s drugim tvrdnjama o istini koje postoje u drugim poljima i drugim okvirima u diskusiji (Schneck 1987: 18). Uz istinitost Foucault veže još dva pojma: ono što je izrečeno i ono što je prešućeno (Foucault 1995: 25). Izrečeno se odnosi na ono što je unutar dominantnog diskursa izraženo, priznato i prihvaćeno kao istina ili znanje i obuhvaća sve tvrdnje, pojmove i ideje koje su u okviru diskurzivnih pravila dopuštene i koje društvo može otvoreno diskutirati i razmjenjivati (ibid.). Ove su tvrdnje oblikovane i regulirane pravilima specifičnog diskursa, koji određuje njihovu valjanost i značenje. S druge strane, prešućeno se odnosi na ono što je izvan granica dominantnog diskursa i što nije izraženo ili priznato, tj. prešućeno su sve one ideje, informacije i perspektive koje diskurs isključuje ili potiskuje zbog društvenih, političkih ili moćnih razloga (ibid.). Tako se onda koncepti istine i laži uvijek definiraju onime što je izrečeno i što je prešućeno, čime se kroz institucije (obrazovanje, znanost, mediji) prenosi trenutni sustav, tj. trenutni set diskursa, kao i društvene norme i vrijednosti (Foucault 1995: 35). Naime, kada je riječ o diskursu, on je uvijek istinit ako je svijet onakav kakav diskurs kaže da je (Miller 1990: 119). Istina se često važe u odnosu na postavljeni okvir diskursa. Iako činjenica može biti točna, ona može biti odbačena jer se ne uklapa u trenutni diskurs ili ostane neshvaćena zbog trenutnih okvira (Foucault 1971: 61). Kao primjer Foucault navodi prijedlog G. Mendela o nasljednim

karakteristikama bića, koji je prvotno bio odbačen od strane botaničara i biologa u 19. stoljeću jer se prijedlog nije slagao s diskursom koji je bio na snazi u tom trenutku (Foucault 1971: 61). Mendel je govorio istinu, ali ta istina „nije bila u skladu s istinom“ bioloških diskursa, znanja i koncepata koji su postojali u to doba (ibid.). Kako bi Mendelov prijedlog postao istinit trebalo je doći do promjene okvira značenja, tj. trebalo je doći do promjene diskursa. Tako je tišina Mendela, tj. istina koju je on predlagao, ali koja nije bila prihvaćena, pokazala što u tom trenutku nedostaje u definiciji objekta (ibid.). Mendelov iskaz istine nije bio potvrđen od strane diskursa tog vremena, tj. njegov prijedlog nije bio prihvaćen u 'režim istine' koji Foucault definira kao način pomoću kojeg društva u različitim povijesnim periodima proizvode, reguliraju i verificiraju ono što se smatra istinitim (Foucault 1971: 61).

Foucault uz istinu veže i pojam 'izjava', koji ima specifično značenje u njegovoj teoriji diskursa. Foucault koristi ovaj pojam kako bi analizirao način na koji se znanje i moć manifestiraju kroz jezik i diskurs. Prema Foucaultu, izjava je osnovni element diskursa koji čini da određeni iskazi imaju značenje i društvenu funkciju u određenom kontekstu (Foucault 1995: 87). Ona je povezana s pravilima koja određuju što se može reći, tko može govoriti, i pod kojim uvjetima, što onda uvjetuje koje pojave postaju smatrane istinom (ibid.). Dakle, izjava nije samo lingvistički fenomen, već i društveni i politički fenomen. Jezik je temelj na kojemu se prenose i kategoriziraju izjave, pomoću kojeg se stvarnost (ili bar njena percepcija) oblikuje u skladu s tim izjavama. Jezik je širi sustav znakova i pravila koji omogućuje komunikaciju, dok su izjave konkretni događaji unutar tog sustava, tj. izjave su specifične manifestacije jezika koje nastaju unutar određenog povijesnog, društvenog i institucionalnog konteksta (ibid.). Ovo pokazuje kako je odnos jezika i izjava kod Foucaulta više od pukog gramatičkog ili semantičkog odnosa; to je dinamičan proces u kojem diskurzivne prakse oblikuju i definiraju što se može reći i kako to može biti shvaćeno (Foucault 1995: 90). Dakle, jezik i izjave su u stalnoj interakciji: jezik omogućava postojanje izjava, dok izjave konkretiziraju jezik unutar specifičnih konteksta. Drugim riječima, jezik djeluje kao glavna sila koja određuje odnos čovjeka prema svijetu jer se jezikom stvara percepcija stvarnosti, a negira se objektivna istina izvan ljudskog svijeta (Kirilina 1998: 21). Diskurs i izjave nisu nužno znanost, ali konstatiraju definiranu strukturu stvarnosti. To se skuplja kao znanje i prenosi dalje, čuva i interpretira kao prikaz stvarnosti (Foucault 1995: 181).

Kada je riječ o rodnim stereotipima u ovom kontekstu, može se smatrati da su oni svojevrsna istina u kontekstu diskursa koji se odnosi na rod i rodne uloge. Sam pojam stereotipa biti će detaljnije opisan u sljedećem poglavlju. Poznato je kako je većina rodnih stereotipa nastala na temelju nekih općenitih bioloških karakteristika koje su vezane uz spol. Te su karakteristike onda interpretirane i transformirane u vrijednosti koje se vežu uz fizički izgled žena, njihovo ponašanje i kognitivne sposobnosti. Foucault ističe kako primarni diskurs, iz kojeg se onda izvode drugi diskursi, nastaje iz opservacije prirodnog, univerzalnog i neposrednog (Foucault 1995: 29). Sukladno tomu, izvori stereotipa i rodnih uloga također prvotno nastaju na temelju fizičkih i bioloških razlika između muškaraca i žena. Iz fizičkih karakteristika žena izdvajaju se vrijednosti koje se vežu uz ljepotu i plodnost kao dvije glavne odrednice i kvalitete žene. Zatim se karakteristike koje odstupaju od tih idealnih svojstava označuju kao negativne. Primjerice, ružnoća, debljina, mršavost, starost i neuglednost bivaju istaknute kao negativne karakteristike za ženu, jer te karakteristike signaliziraju manju fizičku privlačnost i manju vjerojatnost plodnosti žene. Protokom vremena se ženskost kao koncept definira i produbljuje svoje značenje na temelju dihotomije muškosti i ženskosti. Istina o ženskosti i karakteristike vezane uz ženskost proučavaju se u odnosu na muškost, gdje se jedno postavlja kao suprotno drugome. Iz tog se konteksta ženskosti pripisuju karakteristike poput nježnosti, submisivnosti, iracionalnosti, povučeniosti, stidljivosti, emotivnosti, čednosti i poniznosti kao suprotnost muškarcima, koji su karakterizirani kao dominantni, agresivni, hrabri, racionalni, samopouzdana, zaštitnički nastrojeni i odlučni. S obzirom da samo žena može rađati djecu, plodnost i majčinstvo se kategoriziraju kao temeljne karakteristike koje se vežu uz ženskost.

Muškarci su tijekom većeg dijela povijesti imali dominantne pozicije moći u društvu (Fraznzi 1995: 424) te su zbog toga institucije koje perpetuiraju pojam ženskosti (mediji, obrazovanje i crkva) bile pretežito pod utjecajem muškog dominantnog glasa, dok je ženski glas tada bio zanemarivan, tj. ženska istina bila je neizrečena. Prema tome su se karakteristike vezane uz ženskost određivale na temelju muške percepcije, tj. muške izrečene istine.

Ponavljanjem ovih društveno zadanih karakteristika i njihovim usvajanjem kroz socijalizaciju rodne uloge i karakteristike nastale na temelju dihotomije muškosti i ženskosti predstavljaju se kao istina, tj. grade društvenu stvarnost. Te karakteristike bivaju usvojene u stereotipe, koji su dominantni u ruskom i hrvatskom društvu jer su prikazani kao istiniti, kao stvarnost.

4.1.3. Znanje i moć

Foucault pojam *znanja* usko veže uz pojam moći i istine. Naime, znanje proizlazi iz diskurzivnih praksi temeljenih na dotadašnjim ustanovljenim istinama, čime se istinitost budućih tvrdnji procjenjuje na temelju ustavovljenih istina u diskursu (Foucault 1995: 181). Moć znanja nalazi se u činjenici da se pomoću znanja diktira što je istina (ibid.). Foucault navodi i da je znanje definirano time što je primjenjivo samo u danom diskursu (ibid.:182). Foucault ne pristupa znanju kao nečemu objektivnom ili apsolutnom, već kao društveno konstruiranom fenomenu koji se formira unutar određenih diskurzivnih formacija i praksi moći (ibid.). Znanje nije samo skup činjenica ili istina, već je rezultat društvenih procesa i političkih snaga koje određuju šta se može znati (tj. što se može izreći, što je istina) i koje oblikuju način na koji percipiramo svijet (ibid.: 184). U ovom se kontekstu postavlja pitanje kako društvene znanosti (politička, sociološka, psihološka i dr.) mogu biti sigurne u svoj prikaz stvarnosti (Schneck 1987: 16). Kao što je bilo prikazano na primjeru Mendela, kritikom trenutnog modela može se doći do rješenja, ali to je dugoročan proces, jer zahtijevati promjenu znanja, tj. htjeti istinu, znači zahtijevati promjenu stvarnosti, dotadašnje istine i diskursa, kao i promjenu (ili barem vršenje utjecaja na) trenutne strukture moći institucije (ibid.).

Moć za Foucaulta znači kontrolu proizvodnje diskursa uz korištenje znanja. Foucault navodi da je u svakom društvu proizvodnja diskursa kontrolirana, selektivna, organizirana i distribuirana kako bi se ostvarila moć nad stvarnošću (Foucault 1971: 52). Poveznica između znanja i moći stoga nije privremena niti je stvar okolnosti, već je ontološki određena (Schneck 1987: 23). Dakle, za Foucaulta su moć i znanje u svojoj suštini povezani jedno s drugim, pa se samim time može razumjeti da je moć vezana uz sam diskurs. S obzirom da je kontrola znanja, odnosno kontrola toga što je istina, izravno povezana s kontrolom stvarnosti, institucije koje kontroliraju proizvodnju diskursa kontroliraju percepciju i stvaranje stvarnosti. Time se moć oblikovanja percepcije stavlja u ruke institucija (Foucault 1971: 61). Institucija kontrolira proizvodnju diskursa, a kao primjer Foucault ponovno navodi doktore koji oblikuju diskurs toga što je luđak te botaničare i biologe koji određuju istinu o živim bićima (ibid.). Na isti način institucije oblikuju diskurs o poželjnom ponašanju, o poželjnim osobinama vezanim uz rod i rodne uloge. Evaluacija vrijednosti i poželjnosti (moralna ili estetska) je diskurzivna, ne postoji u vakuumu ili u objektivnom smislu, već se vrijednost koncepta procjenjuje na temelju znanja (u odnosu na zadane istine u diskursu) (Miller 1990: 117).

Foucault dalje uvodi pojam ideologije, koji definira kao činjenicu da moć koristi znanje u svrhu proizvodnje istine i ograničavanja toga što se smatra istinom (Foucault 1995: 186). Nadalje, za Foucaulta ideologija nije samo skup političkih ideja ili uvjerenja, već je dublje povezana s načinom na koji se moć održava i reproducira unutar društva. Ideologija služi kao način manipulacije i kontroliranja ljudi, oblikujući njihove misli, vrijednosti i ponašanja na način koji podržava postojeće društvene strukture moći (Foucault 1995: 186). Obzirom da su moć i znanje nerazdvojni koncepti, na isti način Foucault vidi znanje i ideologiju kao nerazdvojive u društvenim procesima (ibid.: 188). Foucault ističe kako su ideologije često integrirane u način na koji se znanje proizvodi, distribuira i koristi u društvu. Ideologije mogu oblikovati naše shvaćanje stvarnosti i način na koji interpretiramo znanstvene teorije ili druge oblike znanja. (Foucault 1995: 188). Kada je riječ o načinu na koji se ideologija prenosi i ponavlja, Foucault navodi institucije poput obrazovnog sustava ili medija, koji su često ključni kanali kroz koje se ideologije prenose i utječu na formiranje znanja (ibid.: 189). Stoga, za Foucaulta, analiza znanja i ideologije ne može biti odvojena; oni su međusobno povezani i oblikuju našu percepciju svijeta na dubok i kompleksan način (ibid.: 191). Nadalje, Foucault postavlja hipotezu da je diskurs kontroliran i organiziran na način koji štiti postojeće društvene strukture moći (ibid.). On predlaže da bi analiza diskursa trebala istražiti ove kontrole i pravila isključenja kako bi bolje razumjeli na koji se način moć i društveni odnosi oblikuju kroz jezik i govor (ibid.). Važno je istaknuti da strukture moći za Foucaulta ne predstavljaju državu, vladajuću elitu ili čak društvo kao jednu cjelinu. Strukture moći su skupina decentraliziranih entiteta, gdje svaka institucija može biti nositelj moći za određeni diskurs. Također, moć ne proizlazi iz pojedinca, već iz strukture, tj. lanca entiteta (Miller 1990: 122). Primjerice, kada je riječ o doktorima, ne postoji jedan doktor koji može utjecati na diskurs i proizvodnju istine, nego je moć sadržana u doktorskoj zajednici, zajednici bolnica i stručnjaka. U kontekstu rodni uloga, moć se razlama na mnoštvo različitih entiteta koji su međusobno povezani. Primjerice, institucije kao što su crkva, mediji, škola i obitelj zajedno oblikuju istinu toga što su poželjna ponašanja, što je moralno i kako se pojedinci trebaju odnositi jedni prema drugima, kako trebaju izgledati, koje uloge u društvu ispunjavaju i kako se trebaju ponašati sukladno tim ulogama. Sukladno tome se oblikuje diskurs da je sfera djelovanja muškarca javna, da je njegova zadaća da se brine financijski o svojoj obitelji i osigura im hranu, dom i sigurnost, dok se ženi kao rodna uloga pripisuje briga o obitelji, majčinska uloga i uloga potpore svom mužu. Feministički sociološki autori navode kako su na čelu većine tih struktura moći bili muškarci, čime se mogu objasniti

neke predodžbe i stereotipi koji su vezani uz žene, a potječu iz raznih struktura društva (Fraznoi 1995: 424). Naime, s obzirom da su žene povijesno bile zadužene za privatnu sferu, a muškarci za javnu, kroz povijest je u institucijama i strukturama moći bilo relativno malo žena, jer su to bile sfere koje su bile predviđene za djelovanje muškaraca. Samim time, moć i strukture moći bile su pretežito pod utjecajem muškaraca, tj. definiranje istinitosti i stvaranje stvarnosti je pretežito bilo pod vlašću muškaraca. Tek se nedavno, povijesno gledano, struktura moći krenula mijenjati (ibid.). Trenutno je razdoblje definirano istovremenim postojanjem i sukobom globalnih i tradicionalnih koncepcija roda i spola (Kirilina 2021: 114). S promjenom strukture moći mijenja se i diskurs koji je vezan uz rod i rodne uloge te se brišu jasno definirane granice i zadaće koje se pripisuju svakom od rodova, iako taj proces još traje.

Nadalje, Foucault objašnjava principe kontrole diskursa, gdje objašnjava kako se moć nalazi u kontroli istine i diskursa, tj. kontroli onoga što se može izreći, a što ostaje prešućeno (Schnek 1987: 21). Dakle, kontrola diskursa može biti provedena kroz cenzuru, tj. kontrolu govora, ali Foucault ujedno ističe da se diskurs po svojoj prirodi javlja kao oblik kontrole jer se njime određuje što je istina, a što nije (Foucault 1995: 225). Foucault cenzuru prikazuje kroz zabranu i izdvajanje. *Zabrana* se odnosi na tabu teme, gdje je mogućnost govora ograničena, tj. postoje teme koje se smiju i ne smiju izreći (Foucault 1971: 52). Tema koju Foucault izdvaja kao glavnu tabu temu podložnu cenzuri jest seksualnost, tvrdeći da moderna društva nisu samo potisnula seksualnost, već su je regulirala i kontrolirala pomoću različitih diskursa, poput medicinskih, psiholoških i pravnih diskursa (ibid.). Foucault zabranu smatra jednim od glavnih oruđa za stvaranje stvarnosti (ibid.). Uz zabranu, Foucault navodi *izdvajanje*, gdje se grupama pojedinaca oduzima moć diskursa, tj. njihova riječ se označava kao bezvrijedna ili manje vrijedna, čime se oblikuje njihova stvarnost van njihove volje (ibid.: 53). Kao primjer izdvojene grupe Foucault ponovno navodi luđake, čiji se govor uzima kao bezvrijedan i besmislen, čak kada je riječ o zakonu (npr. svjedočanstvo na sudu). Oba oblika cenzure biti će spomenuta u ovome radu prilikom analize stereotipa vezanih uz ženskost. Naime, prostitucija i ženska promiskuitetnost prikazuju se kao tabu u jeziku, što može služiti kao dodatan dokaz za Foucaultov primjer o represiji seksualnosti. Jezik se smatra temeljnim alatom za proizvodnju stvarnosti u Foucaultovoj teoriji diskursa te se na plastičnom primjeru frazema, koji služe kao riznica nacionalnog identiteta, može vidjeti iz čistog broja frazema u oba jezika kako se ženska seksualnost, promiskuitet i prostitucija kritiziraju i ismijavaju. S druge strane, kada je riječ o izdvajanju, može se navesti činjenica da se žene prikazuje kao intelektualno ograničene i

emocionalno nestabilne, čime se ograničava vjerodostojnost njihovih *istina* u kontekstu diskursa i utjecaja. Ako se muškost veže uz racionalnost i inteligenciju, a ženskost uz iracionalnost i nestabilnost, vrijednost njihovih istina ima različitu težinu. Ovaj slučaj također je već prikazan u ovome radu gdje se razne teme i karakteristike koje su vezane uz žene prikazuju kao trivijalne, manje vrijedne ili jednostavne. Drugi način kontrole, koji Foucault spominje uz cenzuru, jest ponavljanje narativa. Naime, Foucault daje kontekst dominacije društvene istine koja se ponavlja kroz vrijeme, narativ koji se ponavlja, bilježi i prezentira u formuliranim oblicima pisma i govora (ibid.: 56). Foucault ih karakterizira kao izrečena znanja koja se pohranjuju jer sadrže određenu dozu vrijednosti, tj. istine (ibid.). Karakteristike koje Foucault ovdje navodi se podudaraju s karakteristikama frazema koji se smatraju *riznicom* nacionalnih i kulturnih vrijednosti, tj. frazemi su poput alata unutar kojega se društvena iskustva pohranjuju i prenose kroz generacije, a služe kao instrument za razumijevanje svijeta i objašnjenje njegovih pojava (Gilyazeva i Bazarova 2018b: 224).

Dakle, društvo kroz diskurzivne prakse postavlja norme koje pojedinci internaliziraju, tj. usvajaju, čime se omogućava društvena kohezija i stabilnost (Schneck 1987: 26). No, moć nije samo represivna i destruktivna, već ju Foucault shvaća kao neophodnu, pozitivnu i produktivnu silu (ibid.). Naime, Foucault ističe kako moć posjeduje represivnu funkciju, ali moć ujedno ima svrhu održavanja društvenih struktura i normi, ona je nužna kako bi se kategorizirao kaotični diskurs koji nastaje kada ne postoji kontrola (Schneck 1987: 24). Funkcija diskursa je sistematizacija, objašnjenje i postavljanje okvira razumijevanja (Miller 1990: 123). Strukture društva i institucije ukorijenjene se u diskurs, a funkcija diskursa je u tom slučaju postići poželjna i korisna društvena uređenja. Primjerice, medicinski se diskurs provodi u bolnici kako bi se pomoglo pacijentima, tj. diskurs postoji za benefit pacijenata.

4.1.4. Promjena diskursa

Već je spomenuto u prošlom poglavlju kako je moguće da dođe do promjene diskursa, tj. do promjene koncepta i istine u diskursu, ali to nije ni lagan ni brz proces. Naime, promjena koncepta dolazi od autoriteta. Kao što pojedinac ne može utjecati na stvaranje diskursa, tako ga ne može ni mijenjati, jer diskurs ima moć nad ljudima (Foucault 1971: 62). Promjena koncepta i istine dolazi kroz duži vremenski period i u koracima se istinitost diskursa propitkuje. Diskurs se do trenutka propitkivanja javlja u obliku doktrine, tj. nepropitkivane

istine. Diskurs i njegovo postojanje uvijek inherentno postavlja pitanje kako je taj diskurs o određenom predmetu nastao, u odnosu na suprotni ili drugi diskurs (Foucault 1995: 27). Razvojem kolektivnog znanja i stalnom opservacijom se koncepti u diskursu mogu početi mijenjati (ibid.: 34). Struktura koncepata u trenutku promjene nije u kaosu, jer koncepti ne dolaze bez reda u fokus, već obično nasljeđuju prijašnje koncepte uz određen stupanj promjene (ibid.: 56).

Prvi oblik promjene koncepta u diskursu je nasljeđivanje, koje se odnosi na proces kroz koji novi koncepti zamjenjuju stare unutar određenog diskursa (ibid.). Foucault naglašava da ova zamjena nije jednostavna linearna progresija, već uključuje kompleksne transformacije u načinu na koji se određeni pojmovi koriste i shvaćaju. Na primjer, način na koji se pojam ludila promijenio od srednjeg vijeka do modernog doba, gdje su različiti medicinski, pravni i socijalni diskursi redefinirali što znači biti lud (ibid.).

Drugi oblik promjene je koegzistencija, koja se odnosi na istovremeno postojanje različitih diskurzivnih formacija koje djeluju paralelno unutar društva (ibid.: 57). Umjesto da jedan diskurs u potpunosti zamijeni drugi, različiti diskursi mogu postojati zajedno, utječući jedni na druge i stvarajući složene mreže značenja. Primjer koegzistencije može se vidjeti u suvremenom društvu gdje tradicionalni medicinski diskursi koegzistiraju s alternativnim oblicima liječenja, svaki sa svojim normama i praksama (ibid.).

Treći oblik promjene koncepta u diskursu je intervencija, koja označava proces kroz koji se novi koncepti i ideje uvode u postojeće diskurzivne formacije, često s ciljem promjene ili kritike tih formacija (ibid.: 58). Ovi intervencijski koncepti mogu izazvati promjene u načinu na koji se određene teme razumiju i raspravljaju. Na primjer, uvođenje feminističkih teorija u diskurse o rodnim ulogama i seksualnosti izazvalo je promjene u tradicionalnim shvaćanjima i potaknulo nove načine razmišljanja o ovim pitanjima. Iako se u današnjem društvu još uvijek mogu vidjeti ostatci tradicionalnih koncepata koji su vezani uz svrstavanje sfere djelovanja žene na dom i obitelj, istovremeno se razvijaju koncepti o pripadnosti žene u javnu sferu. Tako se pitanje rodnih uloga nalazi negdje između koegzistencije i intervencije.

Foucault još naglašava kako je promjena dobra stvar za diskurs, jer se promjenom postojeća struktura u diskursu širi i razvija, povezuju se različiti elementi raznih diskursa (Foucault 1995:

60). Gradi se mreža stvarnosti, objašnjavaju se sve kompliciraniji koncepti i stvarnost u diskursu se širi. Organizacija unutar diskursa nije vječna – čim se krene propitkivati, ona gubi dio svoje istinitosti. Tako se u današnjem vremenu mijenja diskurs vezan uz rod i rodne uloge u društvu, a frazemi nam služe kao plastičan primjer ostataka diskursa koji se trenutno mijenja. Kao što napominje Hrnjak, frazemi nestaju iz uporabe kada njihovo značenje biva zastarjelo ili više nije primjenjivo (2018: 250). Rodne uloge i specifična ponašanja koji se ženama nameću u različitim etapama razvoja ruske kulture mijenjali su se, a s tim je promjenama dio frazema zastario i izašao iz aktivne upotrebe, dok su frazemi koji se odnose na ženu kao biološko biće preživjeli sve društvene i kulturološke promjene i ostali dijelom suvremene ruske frazeologije koja je u većoj mjeri rječnički fiksirana (ibid.). Kroz promjenu relevantnih frazema je na izravan način moguće pratiti diskurs i koncepte koji su trenutno shvaćani kao istiniti za rodne uloge u društvu.

4.2. Kritička analiza diskursa

Nakon prikaza Foucaultove teorije diskursa, koja se fokusira na povijesni razvoj diskursa, ulogu moći u oblikovanju znanja te utjecaj institucija na formiranje subjektiviteta, ovo poglavlje posvećeno je kratkom pregledu teorijskog pristupa kritičke analize diskursa. Cilj je pružiti jasnu distinkciju između Foucaultove perspektive i onoga što obuhvaća kritička teorija diskursa, koja se javlja kao nastavak na Foucaultov pristup. Kritička teorija diskursa, koju su razvili teoretičari poput Normana Fairclougha i Teuna A. van Dijka, nudi drugačiji, no komplementaran pristup razumijevanju kako diskursi oblikuju društvenu stvarnost (Blommaert i Bulcaen 2000: 447). Dok Foucault naglašava povijesnu i institucionalnu dinamiku diskursa, kritička teorija diskursa stavlja veći naglasak na analizu jezika kao društvene prakse, ideologije i hegemonijskih struktura moći. Ovaj pristup detaljno proučava specifične tekstove i komunikativne događaje kako bi otkrio skrivene odnose moći i ideološke procese koji održavaju društvene nepravde. Prvenstveno se proučava nepravda i nejednakost u kontekstu društvene moći (van Dijk 2015: 466). Drugim riječima, kritička analiza diskursa kao teorijski pravac javlja se kao kritika diskursa u kontekstu društvene nejednakosti i društvenih problema te ima za cilj opisati i objasniti karakteristike društvenih interakcija i struktura (ibid.: 467).

Faircloughov pristup analizi diskursa obuhvaća tri ključne dimenzije: *diskurs kao tekst*, *diskurs kao diskurzivna praksa* i *diskurs kao društvena praksa*, od kojih se svaka razlikuje od Foucaultove teorije diskursa (Blommaert i Bulcaen 2000: 448).

Diskurs kao tekst fokusira se na lingvističke karakteristike i organizaciju specifičnih instanci diskursa, uključujući analizu vokabulara, gramatike, kohezije i strukture teksta (ibid.). Fairclough detaljno proučava kako izbor riječi, upotreba pasivnih oblika glagola i druge tekstualne značajke oblikuju značenje (ibid.). Za razliku od toga, Foucaultova teorija diskursa manje se bavi konkretnim lingvističkim analizama, a više je usmjerena na povijesni i institucionalni kontekst diskursa.

Diskurs kao diskurzivna praksa odnosi se na proizvodnju, cirkulaciju, distribuciju i korištenje diskursa u društvu (ibid.). Fairclough analizira kako se tekstovi proizvode i koriste (ibid.). Iako Foucault prepoznaje važnost diskurzivnih praksi, manje pažnje posvećuje analizi specifičnih tekstualnih formi i njihovoj distribuciji u društvu.

Diskurs kao društvena praksa bavi se ideološkim efektima i hegemonijskim procesima unutar kojih diskurs djeluje (ibid.: 469). Fairclough koristi teorije Althussera i Gramscija kako bi istražio kako se hegemonija i moć reproduciraju kroz diskurs i kako se diskurzivne promjene reflektiraju u društvenim borbama za moć (ibid.). Iako Foucault također istražuje odnose moći unutar diskursa, njegov pristup više se fokusira na povijesne i institucionalne aspekte, dok Fairclough dodatno naglašava ideološke efekte i društvene prakse.

Kritička teorija diskursa posebno se fokusira na način na koji jezik može služiti kao alat za održavanje hegemonije i društvenih nejednakosti (ibid.: 451). Ovaj pristup dublje se bavi pojmovima izrečenog i neizrečenog, tj. posebnu pažnju pridaje društvenim skupinama koje su 'utišavane', zanemarivane i/ili ugnjetavane (Blommaert i Bulcaen 2000: 448). Jedan od odnosa u kojima se proučava nejednakost u odnosu je rod, gdje se izražava nejednakost između muškaraca i žena te kako su žene često stavljanje u submisivnu poziciju (van Dijk 2015: 476). Nadalje, kritička analiza proučava kako muškarci imaju veći pristup dominantnim obilježjima: prekidanje/upadanje u govor drugih (pogotovo žena), kontrola tema razgovora i prijelaz na druge teme u razgovoru (ibid.). Dakle, distinkcija između *izrečenog* i *prešućenog* promatra se

u odnosu moći koju te dvije grupe imaju u društvu, ali se analizira što određenim grupama omogućuje govor, a zbog čega su druge grupe prisiljene na 'šutnju' (ibid.: 472).

Iz tog se razloga velik utjecaj pridaje moći i ideologiji, koji su usko vezani. Moć je integrirana u društvo u obliku zakona, pravila, normi, navika i generalnog koncensusa (ibid.). U kritičkoj teoriji diskursa važna je analiza kako ideologija utječe na oblikovanje diskursa, tj. kako se istina prezentira u ideologiji (ibid.: 473). Ideologija je često vezana uz identitet pojedinaca, tj. prezentira se kao dio pojedinca, čime njen utjecaj biva još snažnijim zbog činjenice da je istina koju prezentira duboko internalizirana (ibid.). Jedan od temelja kritičke teorije diskursa je činjenica da kritično gleda na takvo stanje diskursa, zbog čega ima eksplicitno kritički cilj: otkriti i osporiti nepravdu u jeziku i komunikaciji (ibid.). Analiza koju provodi ova teorija je usmjerena na razotkrivanje skrivenih odnosa moći i društvenih nepravdi.

Dakle, glavne odrednice kritičke teorije diskursa uključuju analizu kako diskurs reflektira i reproducira odnose moći i ideologije u društvu te naglasak na jezik kao društvenu praksu koja oblikuje društvene strukture. Kritička teorija diskursa koristi detaljnu lingvističku analizu kako bi otkrila skrivene odnose moći i nepravdu u komunikaciji te je njen cilj potaknuti društvene promjene kroz osnaživanje marginaliziranih grupa i promicanje društvene pravde.

4.3. Feministička sociološka perspektiva

Važno je također navesti ukratko i glavne odrednice vezane uz feminističku sociološku perspektivu kada je riječ o rodnim ulogama i stereotipima koji se vežu uz žene. Naime, uz pomoć feminističke sociološke perspektive može se dobiti kompletnija slika toga kako se percipiraju stereotipi i rodne uloge vezane uz žene, kako se doživljava i interpretira pojam ženskosti u modernom društvu te kako se uloga žene u društvu razvijala kroz vrijeme. Također, ovaj teorijski pristup, uz koncept diskursa, može se pokazati kao dodatni konceptualni alat za interpretaciju analiziranih frazema.

Izraz 'feministička teorija' obuhvaća različite vrste radova koje su proizvele aktivistice i znanstvenici iz različitih disciplina (Chafetz 1997: 98). Te teorije uključuju: (a) normativne rasprave o tome kako bi društva trebala biti strukturirana, trenutne nejednakosti i strategije za postizanje jednakosti; (b) kritike androcentričnih klasičnih teorija, koncepata, epistemologija i

pretpostavki; (c) epistemološke rasprave o odgovarajućim formama, predmetima i tehnikama teoretiziranja iz feminističke perspektive; te (d) eksplanatorne teorije odnosa između roda i različitih društvenih, kulturnih, ekonomskih, psiholoških i političkih struktura i procesa (ibid.: 98-99). Unatoč činjenici da postoji mnoštvo različitih perspektiva kada je riječ o feminističkom sociološkom pravcu, kod svih postoje neke temeljne odrednice, kao što su fokus na analizu rodne nejednakosti i patrijarhalnih struktura u društvu, čime se istražuje na koji se način te odrednice reproduciraju i utječu na živote žena (ibid.: 101). Posebno je važna analiza socijalne konstrukcije roda, tj. kako društvene norme oblikuju rodne identitete i očekivanja (ibid.). Kada je riječ o rodu, mnogi pristupi unutar feminističke sociološke perspektiva imaju interdisciplinarni pogled, kojim se istražuje kako se rod prepliće s drugim društvenim faktorima poput rase, klase i/ili seksualnosti (ibid.: 102).

Naime, s obzirom na činjenicu da su žene povijesno bile zadužene za privatnu sferu, a muškarci za javnu, kroz povijest je u institucijama i strukturama moći bilo relativno malo žena, jer su to bile sfere koje si bile predviđene za djelovanje muškaraca. Samim time, moć i strukture moći su bile pretežito pod utjecajem muškaraca, tj. definiranje istinitosti i stvaranje stvarnosti je pretežito bilo pod vlašću muškaraca.

Taj se odnos onda odrazio na društvenu strukturu, gdje su muškarci češće bili u dominantnim pozicijama, a žene su češće stavljanje u podređenu poziciju. Takav odnos između muškaraca i žena može se smatrati sustavnim, tj. ugrađenim u strukturu društva (Jackson 1999: 47). Stoga se pozicija podređenosti žena može smatrati društveno uvjetovanom, a ne prirodnom ili slučajnom značajkom odnosa između muškaraca i žena (ibid.). Autorica Jackson (ibid.: 50) ističe kako feministički sociolozi gledaju na rodne uloge kao na društvene konstrukte koji su oblikovani kroz kulturne, ekonomske, političke i društvene procese, a ne kao na biološki predodređene. U feminističkoj perspektivi, rodne uloge su rezultat patrijarhalnih struktura koje postavljaju očekivanja i norme o tome kako bi se muškarci i žene trebali ponašati, što često dovodi do nejednakosti i diskriminacije žena (Jackson 1999: 50). Prema feminističkoj sociološkoj perspektivi, rodne uloge su promjenjive i podložne promjeni kroz društvene transformacije i borbu za rodnu ravnopravnost. Do ranih 1980-ih feminističke sociologinje već su modificirale i kritizirale stariju tradiciju spola ili rodnih uloga iz dva sasvim odvojena smjera. Neki autori (Stanley i Wise 1983 cit. prema Jackson 1999: 51) istaknuli su da ideja da su ljudi 'internalizirali rodne i društvene uloge' negira složenost i varijabilnost roda u obliku u

kojem postoji u svakodnevnom životu ljudi i u društvenim praksama koje ga održavaju. Drugi autori (Delphy 1984 cit. prema Jackson 1999: 51) sugerirali su da je rod, umjesto da bude uloga, postao društvena podjela u kojoj su žene i muškarci smješteni i definirani hijerarhijskim odnosom između njih, tako da nijedan ne može postojati bez drugoga. Prema ovom gledištu, ukidanje hijerarhije ne proizvodi androginitet te zasigurno ne čini žene poput muškaraca, tj. jednakima muškarcima, budući da ni muškost ni ženstvenost ne mogu imati nikakvo značenje izvan društvenih odnosa koji ih stvaraju. Usprkos tomu, jedna od češćih kritika spram rodnih uloga je činjenica da se ženu prvenstveno svrstava u domenu privatnog, tj. domenu doma, a njezina primarna uloga se često veže uz pojmove kućanstva i domaćinstva. S druge strane, muškarca se češće svrstava u domene političkog i društvenog, kao osobu koja je odgovorna za privređivanje i osiguravanje egzistencije.

Vezano uz majčinstvo, jedna od češćih kritika od strane feminističkih sociologa je činjenica da su žene i ženska seksualnost nerijetko objektivizirane. Schur (1984:25 cit. prema Chafetz 1997: 113) koristi ogranak simboličkog interakcionizma, tj. teoriju etiketiranja, kako bi pokazao da ženskost predstavlja obezvrijeđen i stigmatiziran glavni status (etiketu) koji rezultira selektivnim percipiranjem žena i reagiranjem na njih primarno u smislu stereotipa o ženskosti. To dovodi do objektivizacije žena, odnosno njihovog tretiranja kao stvari, a ne kao osoba, što omogućuje drugima da ih tretiraju na ponižavajući i izrabljujući način (ibid.). Rezultat je samoispunjavajuće proročanstvo, prema kojem žene sebe vide kao inferiorne i pate od niskog samopoštovanja, pasivnosti, neprijateljstva unutar grupe i poistovjećivanja sa svojim (muškim) tlačiteljima (ibid.). Nadalje, Ferguson (1980:155 cit. prema Chafetz 1997: 113) tvrdi da ljudi posjeduju moć definiranja i specifičnih situacija i općenitog drugog. Žene se stoga „definiraju prema standardima koji ih označavaju kao inferiorne“, čime potkopavaju svoj samoidentitet i proizvode samooptuživanje za svoje probleme (Chafetz 1997: 113). Osim toga, nemoć tjera žene da postanu vrlo vješte u preuzimanju uloge (muškog) drugog, predviđajući muške želje kako bi izbjegle negativne posljedice; ono potiče žene da ugađaju, laskaju i pristaju na muškarce iz istog razloga (ibid.). Rezultat je potpora muškoj moći.

Feministička sociologija promiče upotrebu metodologija osjetljivih na rodne perspektive te naglašava važnost borbe za rodnu ravnopravnost i društvenu pravdu. Sve ove ideje zajedno čine temelje feminističke sociološke analize i aktivizma.

5. STEREOTIPI

Stereotipi igraju ključnu ulogu u oblikovanju društvenih percepcija i komunikacije. U lingvistici, proučavanje stereotipa otkriva kako jezik reflektira društvene norme, vrijednosti i očekivanja, ali ih ujedno i oblikuje. Kada je riječ o definiranju stereotipa, postoji nekoliko različitih pogleda. Mrežno izdanje enciklopedije (Hrvatska enciklopedija 2024) definira stereotip (stereo- + -tip, prema franc. *stéréotype*) kao „sklop pojednostavnjenih i pretjerano uopćenih osobina koje se pridaju svim pripadnicima neke društvene skupine (etničke, rasne i dr.). Raširena i razmjerno trajna kognitivna shema o zajedničkim, češće negativnim nego pozitivnim značajkama društvene skupine“. Uz definiciju navedenu na stranicama mrežnog izdanja Hrvatske enciklopedije, treba izdvojiti još dvije definicije kako bi se što jasnije mogao razumjeti taj pojam. Kao jednu od prvih definicija stereotipa autorice Hrnjak (2017: 60) i Rjabova (2003: 122) uzimaju W. Lippmanovu definiciju iz 1922. godine, koji opisuje frazem kao „pojednostavljene slike o određenim skupinama ljudi koje postoje u našim glavama“. Hrnjak (2017: 60) u svojoj knjizi još izdvaja i definiciju koju je ponudio Allport 1954. godine, koji definira stereotip kao „uvjerenja koja se vežu uz određenu kategoriju ljudi“. S tim na umu, možemo dalje zaključiti kako stereotipi ne nastaju u vakuumu, već su rezultat društvenih interakcija na temelju kojih onda nastaju zaključci o drugim društvenim grupama koji služe kao način pojednostavljenja stvarnosti i razumijevanja drugih društvenih skupina. Do istog zaključka dolazi Rjabova te ističe da su stereotipi rezultat kognitivnih procesa percepcije i kategorizacije gdje se ljudi oslanjaju na stereotipe kako bi pojednostavili složenost svijeta (2003: 123).

Na interakciju među grupama se osvrnuo i H. Tajfel (1964 cit. prema Rjabova 2003: 123) koji ističe važnost stereotipa u kontekstu međugrupnih odnosa i *teorije konflikta*. Autor ističe kako su stereotipi određeni percepcijom ljudi u smislu njihove pripadnosti grupama. Tako se prvotna kategorizacija radi na osnovi usporedbe *Ja s Drugim* (ibid.). Ako postoji primjetna razlika između ta dva entiteta, tj. *Drugi* ne spada u istu grupu kao i *Ja* jer ne dijele neke temeljne karakteristike, dolazi do diskriminacije druge grupe. Stereotipi su, prema Tajfelu, mobilni, situacijski i ovisi o kontekstu međugrupnih odnosa, tj. njihova promjena je moguća samo promjenom tih odnosa. Pojedinci nastoje postići pozitivni socijalni identitet uspoređujući svoju grupu s vanjskim grupama, pri čemu se negativne osobine češće pripisuju vanjskim grupama, a pozitivne unutarnjim (ibid.).

5.1. Rodni stereotipi

Ovo poglavlje istražuje različite aspekte rodni stereotipa, s posebnim naglaskom na njihov utjecaj u frazeologiji. Kroz analizu načina kako se stereotipi manifestiraju kroz jezik, otkrivamo složene veze između jezika, kulture i društva te razmatramo kako se ti ukorijenjeni obrasci mogu mijenjati ili učvršćivati kroz vrijeme.

U prijašnjem su poglavlju navedene tri definicije za općeniti pojam stereotipa, ali kada je riječ o rodni stereotipima važno je detaljno i jasno definirati o čemu je riječ. Deaux i LaFrance rodne stereotipe definiraju kao podvrstu stereotipa, odnosno kao „generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama žena ili muškaraca, poput vjerovanja o fizičkim karakteristikama, osobinama ličnosti, poslovnim preferencijama ili emocionalnim predispozicijama“ (1998 cit. prema Hrnjak 2017: 60). Heffer pojam stereotipa izdvaja kao jedan od najučestalijih rodni pojmova (2007: 169). Autor na pojam rodni stereotipa ne gleda samo kao način razmišljanja i poimanja svijeta, nego i kao proizvod procesa razumijevanja svijeta, gdje postavke takva načina razmišljanja proizlaze iz društvene realnosti svakodnevice, kontinuuma tipičnosti (ibid.). Nadalje, Rjabova dijeli shematizirane generalizirane slike na *ženskost/ženstvenost* i *muškost/muževnost* (2003: 125). Autorica dalje naglašava kako su rodni stereotipi društveno konstruirane kategorije *muškosti* i *ženskosti*, koje se potvrđuju različitim ponašanjem ovisno o spolu, različitom distribucijom muškaraca i žena unutar društvenih uloga i statusa, a koje podupiru psihološke potrebe osobe da se ponaša na društveno prihvaćen način u kako bi onda bila prihvaćena od strane društva (ibid.). Autorica još ističe, kako se kroz različite kulture i povijesna razdoblja stereotipi mijenjaju, ali temeljne rodne uloge često ostaju slične unatoč tomu (ibid.: 132). He i Zhang navode kako izvori rodni stereotipa proizlaze iz kulturnih, psiholoških i društvenih faktora (2018: 426). Pod kulturnim faktorima autori izdvajaju norme i vrijednosti društva kao dva glavna utjecaja, pod psihološkim faktorima izdvajaju razlike u karakteru, inherentno drugačiju fizionomiju tijela, emocija, percepcije i načina razmišljanja između muškarca i žena, a pod društvenim faktorima navode kako su muškarci imali dominantnu poziciju u društvu, pa se tako ta uloga prenijela i na samu strukturu društva i jezika, tj. institucionalizirala se (ibid.).

Na tragu toga, A.V. Kirilina (1998: 23) navodi kako su u društvu s muškošću često povezane karakteristike poput aktivnosti, agresivnosti i racionalnosti, dok su sa ženskošću češće

povezane karakteristike poput pasivnosti i emocionalnosti. Kendall i Tennen (2018: 549) slažu se s Kirilinom po tom pitanju – da žene često bivaju prikazivane kao slabije, nježnije te da su upotrebljavani pridjevi koji trivijaliziraju njihove karakteristike. S obzirom na krajnje suprotstavljenu podjelu muškosti i ženskosti po rodnim stereotipima, autori He i Zheng izdvajaju kako se uloga žena u društvu dalje razvija u odnosu na uloge muškaraca u društvu, pa tako žene imaju ulogu dodatka ili potpore za muškarce te se naglašava inferiornost ženina karaktera i mudrosti u odnosu na muški (2018: 425). Naime, autori ističu kako je povijesni kontekst tu igrao veliku ulogu stvaranjem takvih rodnih stereotipa, gdje je socijalizacija muškaraca i žena izgledala drastično drugačije, pa je i mogućnost obrazovanja za žene vrlo često bila izuzetno ograničena (ibid.). U tom se kontekstu neznanje smatralo jednom od vrlina koje žene posjeduju, što je dodatno smanjilo mogućnosti i vjerojatnosti žena za obrazovanje (ibid.).

S druge strane, Kirilina (2000: 178–197 cit. prema Hrnjak 2018: 255) zaključuje da nije sasvim točno shvaćanje zapadne rodne lingvistike prema kojem sve kulture sadrže znakove patrijarhata, jer se razina androcentričnosti među jezicima razlikuje. Istraživanjem frazeološkog i paremiološkog fonda ruskog jezika te podržanim psiholingvističkim asocijativnim eksperimentom dokazano je da se rodna asimetrija jasno očituje samo u paremiologiji, dok u frazeologiji nije značajno prisutna. Kirilina smatra da negativna konotacija nekih rodno obilježenih frazema nije rezultat djelovanja rodnog faktora u jeziku, već prvenstveno odraz specifičnog načina konceptualizacije stvarnosti, gdje je *dobro* uvijek norma, dok se *loše* češće pojavljuje u jeziku kao odstupanje od idealne norme (ibid.).

5.1.1. Naučeno ponašanje

Iako se neke povijesne i društvene činjenice mijenjaju, rodni stereotipi se često zadrže, makar u promijenjenom obliku. Kao razlog tomu često se navodi razlika u izgledu i ponašanju između spolova, ali ta razlika nije nužno odraz prirodnih razlika, već jake uloge stereotipa, tj. to su naučena, opetovana ponašanja koja pridonose ukalupljivanju određenih, tipičnih (svjeto)nazora i egzistencijalnih danosti (Heffer 2007: 168). S tom idejom se slaže i Rjabova, koja navodi kako rodni stereotipi legitimiraju društvene nejednakosti i služe za uspostavu i održavanje društvenih normi i hijerarhija (2003: 132-133). Autorica dalje navodi kako se kroz proces rodne socijalizacije formiraju stereotipne predodžbe o maskulinitetu i feminitetu

(Rjabova 2003: 132-133). Iljin tvrdi kako se rodni stereotipi odnose na uloge koje društvo nameće osobama muškog i ženskog spola u različitim sferama života te navodi kako su to prije svega stereotipi koji se odnose na raspodjelu obiteljskih uloga: za žene je važnija uloga domaćice i majke, a njihov privatni (obiteljski) život je važniji od profesionalne ili političke karijere (Iljin 2021: 77).

Zanimljivo je stoga vidjeti kako djeca percipiraju pojmove muškosti i ženskosti u praksi. Jedno takvo istraživanje je proveo V. E. Kagan (1989 cit. prema Iljin 2021: 74) gdje je školsku djecu u rasponu 13-16 godina, tj. u adolescentskoj i mladenačkoj dobi, iz triju regija u zemlji pitao kakvima zamišljaju većinu muškaraca i žena. Kagan je došao do sljedećih zaključaka:

- Mlađi školarci jasno razlikuju spolove koristeći psihološke kategorije i pripisujući pozitivne karakteristike svom spolu, a negativne suprotnom spolu. Djevojčice i dječaci, karakterizirajući sliku žene, navode njezine obveze kao domaćice i karakteriziraju sliku muškarca kao muža, oca, naglašavaju uglavnom njegovu ulogu ženina pomoćnika u kućanskim poslovima (ibid.: 75-77).
- Kod starijih školaraca predodžbe o muškosti i ženstvenosti temelje se na odnosima s vršnjacima suprotnog spola tijekom kojih stječu svijest o sebi kao predstavnicima određenog spola i svojih potreba vezanih uz spolni razvoj. Te se ideje provjeravaju u praksi, u izravnoj komunikaciji sa suprotnim spolom. Međutim, ovo je tek početak formiranja ideje o konceptu 'psihološkog spola', koji se tiče samo sfere odnosa s vršnjacima suprotnog spola (ibid.).
- Autor smatra da su tijekom adolescencije i mlade odrasle dobi odgovarajuće normativne ideje o maskulinitetu posebno rigidne i stereotipne. Želeći se učvrstiti u muškoj ulozi, dječak na sve moguće načine naglašava svoju različitost od žena, pokušavajući prevladati sve što se može shvatiti kao manifestacija ženstvenosti (ibid.).
- Kod odraslih osoba ta polarizacija slabi. Čovjek počinje cijeniti druge osobine u sebi: toleranciju, sposobnost razumijevanja drugoga, emocionalnu osjetljivost, koju je prije smatrao znakom slabosti (ibid.).

Prema mišljenju djevojčica raspona 14-15 godina, muškarac bi trebao biti hrabar, jak, uporan, ponosan i kao vitez (treba brinuti o djevojci i štititi je, poštivati ženski spol, biti popustljiv, pažljiv, plemenit prema ženi). Žena, prema mišljenju djevojaka, treba biti nježna, blaga,

mekana, ali, iznoseći ove karakteristike, djevojke ih obično ne pretvaraju u model ponašanja prema muškarcu (Iljin 2021: 75). Dječaci svih uzrasta u većini slučajeva nisu istaknuli posebne kvalitete koje izražavaju odnos muškarca prema ženi i obrnuto, žene prema muškarcu. Međutim, za njih je bilo karakteristično da u opisu žene naglašavaju posebnosti njezina vanjskog izgleda (ljepota, elegancija, urednost) (ibid.).

Iz danih se podataka može primijetiti da kod djece uglavnom još nisu razvijeni snažni rodni stereotipi, već se glavina podjela i kategorizacija ostvaruje na temelju fizičkih (spolnih) karakteristika i interakcija koje se događaju između te dvije grupe učenika. S druge strane, ipak postoji određena doza odgovarajuće normativne predodžbe o muževnosti, posebno stroge i stereotipne (Iljin 2021: 74). Želeći se afirmirati u muškoj ulozi, dječak na svaki način naglašava svoju različitost od žena, pokušavajući prevladati sve što bi se moglo shvatiti kao manifestacija ženstvenosti. Kod odraslih ta polarizacija slabi. Muškarac počinje cijeniti u sebi i druge osobine: tolerantnost, sposobnost razumijevanja drugih, emocionalnu osjetljivost, koje je ranije smatrao znakovima slabosti (ibid.).

5.1.2. Kategorizacija rodni stereotipa

Kategorizacija rodni stereotipa općenito je opsežan i poprilično zahtjevan zadatak. Iz tog treba izdvojiti kategorizaciju koju je predložila T. B. Rjabova (2003 cit. prema Hrnjak 2017: 60-61), koja dijeli stereotipe prema njihovom sadržaju, tj. prema karakteristikama koje odražavaju, u sljedećih pet grupa:

1. Karakteristike povezane s djelovanjem i aktivnošću. Muškarci su prikazani kao poduzetni, odlučni, ustrajni, teže k ostvarivanju ciljeva, žude za avanturom, dok se ženama pripisuju pasivnost, neodlučnost, oprez, briga o poštivanju normi, konformizam.
2. Karakteristike koje se odnose na vlast i upravljanje. Muškarci su prikazani kao dominantni, vođe, ambiciozni, snažni, a žene kao podređene, submisivne, bespomoćne, ovisne.

3. Karakteristike povezane s kognitivnom sferom. Muškarci su prikazani kao logični, racionalni, skloni razmišljanju i kritičnosti, a žene se prikazuju kao vođene intuicijom, iracionalnošću, nelogičnošću i nekritičnošću.
4. Karakteristike emocionalne sfere. Muškarci su prikazani kao proračunati, hladnokrvni, sposobni odvojiti racionalno od emocionalnog, dok su žene prikazane kao emocionalne, podložne nagovaranju, osjetljive i suosjećajne.
5. Karakteristike povezane s međuljudskim odnosima. Ženama se pripisuju karakteristike kao što su požrtvovnost, dobrotu, brižnost, druželjubivost, blagost, nježnost, ljubav prema djeci, ali i svadljivost, lukavost, dok se muškarcima pripisuju otvorenost, samokontrola, pravednost, ali i grubost, egoističnost, bezosjećajnost i netaktičnost (Rjabova 2003 cit. prema Hrnjak 2017: 60-61).

5.1.3. Karakteristike povezane s djelovanjem i vlašću

Stereotipi o ženinoj ulozi u društvu duboko su ukorijenjeni u jeziku i kulturi, oblikujući percepciju žena kroz izraze, fraze i kulturne norme. Iako se društvo mijenja, ovi jezični i kulturni obrasci često perpetuiraju tradicionalne uloge i ograničavaju stvarnu rodnu ravnopravnost.

Kao temeljni opisi za žene se prvenstveno uzimaju osobine povezane s toplinom, intuicijom i izražajnošću, a za muškarce osobine povezane s kompetentnošću i racionalnošću (Rjabova 2003: 126). Rjabova dalje ističe jednu od temeljnih podjela kada je riječ o stereotipima između muškaraca i žena, a to je stereotipizacija društvenih uloga muškaraca i žena, gdje muškarac pripada javnoj sferi djelovanja (politika), a žena privatnoj sferi (dom, obitelj, majčinstvo) (ibid.: 125-130). S tom izjavom slaže se i Hrnjak, koja navodi kako je i u hrvatskom i u ruskom jeziku vidljiva stereotipna tradicionalna podjela rodnih uloga prema kojoj je žena orijentirana na obitelj i dom (2018: 255). Iljin produbljuje tu podjelu, navodeći kako se sama priroda pobrinula da polovica populacije (žene) maksimalno posvećuje svoju energiju obitelji, dok druga polovica (muškarci) oslobađa vrijeme i energiju za društvenu djelatnost koja ne zahtijeva

'tijelo', već istinske ljudske kvalitete koje se očituju u političkom, gospodarskom, vojnom, znanstvenom djelovanju (Iljin 2021: 77). Unatoč činjenici da je sfera obitelji i doma primarno karakterizirana kao domena žene, autoritet je u rukama muškaraca u obitelji (Gilyazeva i Bazarova 2018a: 186). Tako se odnosi dominantnosti mogu pronaći u uspoređivanim jezicima, posebice u poslovicama i izrekama vezanim sa ženidbom.

5.1.4. Fizičke, emocionalne i intelektualne karakteristike

Kao što je bio slučaj do sada, muškarac se stavlja u jaču, dominantnu poziciju, dok je žena obično prikazana kao slabija i podređena. Hrnjak ističe kako se odnosi muškarca i žene također ističu kroz prikaz ljepote i slabosti (2017: 75). Izdvaja se fizička razlika u sekundarnim seksualnim karakteristikama žene: drugačije crte lica, sitnija građa, nježnije karakteristike tijela itd. (ibid.) Često se u hrvatskom i ruskom jeziku koristi pridjev *slabiji* (*слабый*) kako bi se naglasila razlika u fizičkoj snazi između muškaraca i žena, no to se također može odnositi i na emocionalnu snagu, s obzirom na stereotipno pripisivanje emocionalne slabosti ženama (ibid.). Uz slabost, *nježnost* (*нежность*) se javlja kao česti motiv koji upućuje na osobitu obzirnost i blagost koja je u komunikaciji s ljudima u većoj mjeri svojstvena ženama (ibid.). Uz fizičke i emocionalne karakteristike, mentalne sposobnosti žena zauzimaju posebno mjesto u paremiološkom fondu uspoređivanih jezika gdje je žena često opisana kao nedosljedna, ne baš intelektualna osoba (Gilyazeva i Bazarova 2018a: 187). Žene se često prikazuju kao iracionalne ili emocionalno nestabilne, uz činjenicu da se njihove intelektualne sposobnosti prikazuju kao limitirane. Ova kombinacija karakteristika je mogući razlog činjenici da se žene često poistovjećuje s djecom kada je riječ o intelektualnim sposobnostima, tj. ženin intelekt se infantilizira i njezina psihička i emocionalna stanja se uspoređuju s psihičkim i emocionalnim stanjima djeteta. S druge strane, kao glavne pozitivne karakteristike žene ističu se njezine fizičke karakteristike, tj. ljepota i nježnost (ibid.: 191).

5.1.5. Obiteljske i ljubavne veze

Analiza stereotipa o ljubavnim vezama i braku u vezi sa ženama otkriva kako jezik i kultura perpetuiraju tradicionalne uloge i očekivanja. Ovi stereotipi oblikuju percepciju i iskustva žena, često ograničavajući njihovu slobodu u ovom kontekstu.

Kao najvrjednija i najčešća uloga žena ističe se upravo uloga majke. Kao što je ranije spomenuto, domena koja pripada ženama je domena privatnog: dom, obitelj, majčinstvo. Tako se onda kao suprotna uloga ističe bludnica, tj. žena koja ne obuzdava svoju požudu. Ženina požuda se treba sputavati i treba biti usmjerena na majčinstvo i na ljubav (Hollway 2001: 275). Nemoral, tj. bludnost, najčešće se ističe kao najnegativnija osobina karaktera žena (Gilyazeva i Bazarova 2018a: 187).

S druge strane, nevinost žene smatra se vrlinom, ali samo do određene granice (Hollway 2001: 273). Ako žena biva previše izravna, odrješita ili neugodna pri odbijanju mogućih ljubavnih partnera, ona biva etiketirana kao tašta, umišljena i pretjerano ponosita. Tako se razvija paradoks gdje žena ne smije biti promiskuitetna, ali u isto vrijeme ne smije biti odrješita u odbijanju ljubavnih veza (ibid.).

Također, vezano uz odbijanje ljubavnih veza i udvarača, očituje se i stereotip o većoj važnosti bračnoga statusa za ženu, koja je izvrgnuta poruzi ako dugo ostane neudana, a u ruskome je jeziku prisutan i negativan odnos prema ljubavnicama, ženama koje zatrudne izvan braka i ženama koje zbog neplodnosti ne mogu ostvariti ulogu majke. (Hrnjak 2018: 256).

Velika važnost je pridana ženinom ljubavnom statusu i njezinoj seksualnosti, gdje u oba slučaja postoji snažna kritika ako se očituje devijacija od zadanih normi.

6. METODOLOGIJA I KORPUS

Ovaj se rad bavi proučavanjem hrvatskih i ruskih frazema s rodnom/spolnom komponentom vezanom uz žene. Korpus frazema prikazanih u ovome radu preuzet je iz hrvatskih i ruskih jednojezičnih i dvojezičnih frazeoloških rječnika, a popis rječnika koji su korišteni naveden je na kraju rada u literaturi. Za analizu su iz navedenih rječnika uzimani frazemi koji u svojem sastavu i/ili strukturi imaju ženu kao referenta, tj. odnose se na ženu na neki način. Korpus se sastoji od ukupno 165 frazema, od kojih su 70 hrvatski frazemi, a 95 su ruski frazemi. Navedeni frazemi su u analizi raspoređeni u tri glavne skupine: frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao biološko biće, frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao razumno i duhovno biće te frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao društveno biće. Unutar svake od triju skupina se frazemi dalje granaju u specifične potkategorije, kao što su dob, karakter, intelektualne sposobnosti, ljubavne veze, i zanimanje žena.

Na početku svake potkategorije frazema nalazi se tablica hrvatskih i ruskih frazema koji će se analizirati u sklopu navedene potkategorije. Frazemi istog jezika koji imaju isto ili u velikoj mjeri slično značenje su grupirani unutar istog retka tablice. Ako su dva frazema hrvatskog i ruskog jezika značenjski ekvivalenti, oni se nalaze jedan pored drugoga, tj. u istom retku tablice.

Analiza frazema povezanih sa ženama temelji se na prikazu značenja navedenih frazema i objašnjenju nekih njihovih strukturnih elemenata koji se odnose na žene ili koji u svojoj strukturi kao referenta imaju ženu. Ova se analiza primarno temelji na knjizi autorice Anite Hrnjak *Frazeologija u rodnome okviru - Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*. Uz ovu knjigu, analiza se temelji na člancima *Starost u rodno obilježenoj frazeologiji hrvatskoga i ruskog jezika* i *Pogled na hrvatsku i rusku frazeologiju kroz prizmu roda* iste autorice te na članku *Language and woman's place* autorice Robin Lakoff.

Analiza frazema također uključuje identifikaciju glavnih tematskih cjelina koje se tiču rodnih stereotipa i njihovog utjecaja na percepciju ženskih rodni uloga. Ova analiza pomaže nam razumjeti kako jezik perpetuira rodne stereotipe i oblikuje društvene stavove prema ženama. Unutar svake skupine dalje se izdvajaju kategorije značenja koja se tradicionalno vežu uz žene

i ženstvenost. Kada je riječ o isticanju sociološkog poimanja o stereotipima koji se vežu uz žene i ženstvenost, u analizi su prvenstveno korišteni članci *The body-as-object versus the body-as-process: Gender differences and gender considerations* autora Stephena L. Francoia i *Lost and found: once more the fallen woman* autorice Linde Nochlin.

Nakon analize frazema, u radu će se također proučiti odakle proizlazi motiviranost kulturnih pozadina za pojavu spomenutih stereotipa o ženama u jeziku i kulturi. Motivacija, tj. etimološki kontekst gotovo svih frazema zabilježenih u korpusu potkrijepljena je literaturom i izvorima, dok je manji broj zbog nemogućnosti pronalaska objašnjenja motivacije samostalno interpretiran.

Konačno, imajući ranije navedenu podjelu frazeologije u *užem* i u *širem smislu*, važno je napomenuti kako će se u istraživačkom djelu rada gotovo isključivo uzimati frazemi u *užem smislu*, što je ustaljena praksa u hrvatskoj frazeologiji.

7. ANALIZA FRAZEMA

Nakon opisanih rodnih stereotipa i njihovih glavnih karakteristika, potrebno je usredotočiti se na analizu frazeologije kao ključne jezične razine koja odražava društvene norme i vrijednosti. U ovome dijelu rada slijedi analiza hrvatskih i ruskih frazema koji se u svojem sastavu i/ili strukturi na neki način odnose na ženu, ženine karakteristike, ponašanje ili ženin izgled.

7.1. Frazemi sa stereotipima vezanim uz žene kao biološka bića

U ovom poglavlju analiziraju se frazemi i stereotipi vezane uz ženu u kontekstu spola, tj. kao biološko biće. Fokus će biti na specifičnim biološkim karakteristikama koje se često koriste za definiranje ženskog identiteta u društvenom kontekstu. Stereotipi koji su prikazani u ovom poglavlju uglavnom su nastali na temelju karakteristika žena koje su vezane uz ženski spol. Navedene karakteristike spola žena se kroz društvene vrijednosti i norme često vežu i uz pojam ženstvenosti te iz tog proizlaze rodni stereotipi o ženama, tj. određenim fizičkim karakteristikama se pridaje pozitivno, a drugima negativno značenje, ovisno o činjenici kako se fizičke karakteristike vežu s pojmom ženskosti. S tim na umu, analizirati će se frazemi i stereotipi povezani s dobi, izgledom i biološkim sposobnostima, kako bi se prikazalo koji su glavni stereotipi vezani uz ove kategorije kada je riječ o ženama.

7.1.1. Frazemi koji se odnose na dob žene

Rodni stereotipi prisutni su na različitim slojevima jezika, uključujući i frazeme koji se odnose na dob žena. U ovom poglavlju će se analizirati frazemi povezani s mladosti i starosti žena te istražiti kako se oni različito prikazuju u jeziku. Ova analiza će pokazati kako fraze odražavaju društvene stavove i percepcije o ženama u različitim životnim fazama.

7.1.1.1. Mladost/Mladolikost

Tablica 1. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na mladost

Hrvatski	Ruski
----------	-------

	в девицах (девичестве)
	засидеться (сидеть) в девках
izgledati kao djevojčica (curica)	выглядеть <совсем> как девочка (девончка)
	сзади пионерка, спереди пенсионерка

U pravilu, mladost ili mladolikost je prikazana kao pozitivna osobina za žene. Tako Hrnjak navodi kako je mladolikost izuzetno poželjna za žene koje ulaze u zrelije godine svog života i u hrvatskoj i u ruskoj kulturi (2017: 85). To je slučaj i kod navedenih frazema, a pogotovo kod frazema hrvatskog *izgledati kao djevojčica (curica)* s ruskim ekvivalentom *выглядеть <совсем> как девочка (девончка)*. U ovom primjeru, ženi se daje kompliment da još uvijek izgleda kao mlada djevojka, pa se tako ovaj kompliment temelji na hiperboli u usporedbi odrasle žene s izgledom djevojčice koja još zapravo nije ni prošla pubertet (ibid.). Sličan slučaj gdje se komplimentira mladolika figura žene može se primijetiti kod frazema *сзади пионерка, спереди пенсионерка (straga pionirka, sprijeda penzionerka²)*, gdje se pozitivno prikazuje prividan mladolik izgled žene kada je riječ o njevoj figuri. Podrugljivost i šaljivost frazema se nalaze u obratu da ona zapravo izgleda starije kada se promijeni kut gledanja, tj. kada se vidi njezino lice. Slično objašnjenje za značenje ovog frazema iznosi i Hrnjak, gdje primjećuje kako se u frazemu „objedinjuju dvije krajnosti: odostraga ona izgleda poput pionirke, članice organizacije koja je u komunističkim zemljama okupljala djecu u dobi od 7 do 14 godina, a sprijeda poprima izgled umirovljenice, žene starije životne dobi“ (Hrnjak 2017: 85).

Unatoč tomu što su uz mladost/mladolikost kod žena često vezane pozitivne konotacije, moguće je primijetiti kako kod frazema *u djevojaštvu* i njegovom ruskom ekvivalentu *в девицах (девичестве)* postoji sekundarno značenje iza prvotne mladosti, a to je da se na ženu različito gleda u razdoblju prije i poslije udaje, tj. podrugljivo se gleda na djevojku koja se dugo nije uspjela udati. Slično je značenje i kod ruskog frazema *засидеться (сидеть) в девках* sa

² Vlastiti prijevod

značenjem biti neudata ili djevovati, gdje se ističe da je djevojka mlada i bezbrižna dok još nije u braku, kada počinje ozbiljan obiteljski život.

U idućem poglavlju će se o pojavi da se uz frazeme koji prikazuju dob često vezana i sekundarna značenja govoriti nešto više. Interesantno je još nadodati, kako kod spominjanja riječi *djevojka*³ često postoji dodatno značenje trivijalizacije djelovanja ili situacije (Lakoff 1973: 60). Ova činjenica se dodatno nadovezuje uz prije spomenutu komponentu isticanja da je to vrijeme u ženinom životu prije braka. U tom slučaju postoji kontekst u kojemu se ženino djelovanje i mišljenje promatra kao manje vrijedno zbog ženine mladosti i/ili neiskustva, uz pretpostavku da postoji početna podređenost žena u odnosu na muškarce (Lakoff 1973: 60).

Mladost se tipično povezuje s ljepotom i nevinošću, a kada je riječ o ženama te osobine posebno se ističu kao vrline. Naime, na primjeru nekoliko frazema može se primijetiti kako se mladost kod žena često u pozitivnom kontekstu veže uz ljepotu i nevinost (seksualnu i emocionalnu), dok se starenje onda prezentira kao gubitak tih kvaliteta kod žene. Uz ljepotu i nevinost, mladost kod žena karakterizira i mentalnu i emocionalnu jednostavnost. Ta jednostavnost je prikazana kao trivijalna, neozbiljna, ali u pozitivnom kontekstu.

7.1.1.2. Starost

Tablica 2. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na starost

Hrvatski	Ruski
baba šumom, deda drumom	
za babino brašno	
stara vještica (babetina, babuskara) svadljiva baba (babetina, babuskara)	старая карга старая ведьма старая хрычовка баба-Яга <костяная нога> злая как баба-Яга

³ Vlastiti prijevod

	как киевская ведьма характер у <i>кого</i> как у ведьмы
za čije babe zdravlje	
	бой-баба баба с яйцами
nadžak-baba	базарная баба старая (чёртова) перечница
	бабушка <ещё> надвое сказала (гадала)
bablje ljeto	бабье лето
	охота на ведьм
	бабушка ворожит <i>кому</i>
	ворчать как старая баба
	бабы сплетни
babske priče (brbljarije)	бабы сказки

Primjetno je kako ima više frazema koji se odnose na stariju dob žena u odnosu na one koji se odnose na mladost. U odnosu na većinski pozitivne konotacije vezane uz mladost žena, kada je riječ o starosti žena, to su u gotovo svim slučajevima negativna značenja i konotacije. Tako se u gotovo svim frazemima koji se odnose na ženinu stariju dob nalazi riječ s negativnim semantičkim značenjem, kao što su: *baba*, *babuskara*, *babetina* i *vještica*. Isti slučaj zamjetan je i u ruskom s primjerima kao što su: *бабушка* (*baka*), *баба* (*baba*), *хрычовка* (*stara svadljiva žena*), *карга* (*vještica*), *ведьма* (*vještica*) i *баба-Яга* (*Baba Jaga*).

Kao što je ranije spomenuto u poglavlju o mladosti i mladolikosti, frazemi vezani uz dob često znaju imati sekundarne karakteristike koje su izražene uz značenje dobi. Hrnjak (2016: 378) ističe kako rodno obilježeni frazemi hrvatskog i ruskog jezika koji se odnose na osobu starije dobi gotovo uvijek uz isticanje starije dobi također u svom značenju nose još jedan dodatan element značenja, gdje se koncept starosti povezuje s nekim drugim konceptom. Gotovo uvijek je riječ o negativno obilježenim konceptima, koji vrlo često znaju biti dominantna karakteristika kada je riječ o značenju frazema (Hrnjak 2017: 77). Primjerice, hrvatski izraz *baba šumom*, *deda drumom* baziran je na utemeljenoj predodžbi da su ljudi posebice čangrizavi i svadljivi u starijoj životnoj dobi, a ruski primjer sličnog značenja u strukturi i sadržaju, gdje se prikazuje čangrizavost starijih osoba bio bi *ворчать как старая баба* (Hrnjak 2016: 385).

Hrvatski izraz temelji se na staroj priči u kojoj su baka i djed brali gljive u šumi te su se na izgubili na putu do kuće. Došlo je do svađe između njih jer se nisu mogli dogovoriti kojim putem bi krenuli i tako je svatko od njih pošao svojim putem. U ruskom postoji izraz s istim značenjem, *кто в лес, кто по дрова (neki u šumu, a neki po drva⁴)*, ali u ovom slučaju ni žena ni muškarac se ne pojavljuju kao komponente frazema.

Od ostalih negativnih osobina svojstvenih starim ljudima, figurativno je okarakterizirana i njihova sposobnost da budu ljuti i mrzovoljni. U poslovicama i izrekama također postoji misao da starost ne popravlja čovjeka, tj. obična osoba u starosti ne postaje mudrac (Jetsanet i Fridihova 2018: 61). Uz dosada navedene negativne predodžbe o osobama starije životne dobi, Hrnjak također navodi kako se u većini hrvatskih i ruskih frazema koji se odnose na ženu starije dobi često izdvaja stereotip koji je utemeljen na „predodžbi o zloradosti i svadljivosti kao tipično ženskim karakternim osobinama, tako što se te izrazito negativno shvaćene karakterne osobine povezuju sa starošću, naglašavajući na određeni način da starija životna dob u žena izvlači na površinu karakteristike koje se smatraju krajnje nepoželjnima u komunikaciji i odnosu s drugim ljudima“ (2016: 379). Sukladno tomu, starije žene često se naziva vješticama i u hrvatskom i u ruskom jeziku. Tako se onda nerijetko u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji starije žene koje su svadljive i zle u prenesenom značenju povezuje s vješticama ili čarobnicama (ведьма), koji su u slavenskoj mitologiji, narodnim vjerovanjima i srednjovjekovnom kršćanskom učenju povezani s nečistim silama (Hrnjak 2016: 379-380). Naime, natprirodne moći kojima vještica može nanijeti zlo ljudima proizlaze izravno iz njezine povezanosti s principom zla, tj. povezanosti s vragom ili demonom (ibid.). Postoji ustaljena predodžba o vješticama kao staricama koje imaju odbojnu vanjštinu koja je rezultat njihove zle ćudi. Tako se onda hrvatski frazemi *stara vještica* i *svadljiva baba* koriste za stariju ženu koja je percipirana kao zla ili svadljiva, isto kao i njihovi ruski ekvivalenti *старая карга*, *старая ведьма*, *старая хрычовка*, *как киевская ведьма*, *характер у кого как у ведьмы*.

Interesantno je istaknuti izvore frazema *старая карга* i *старая хрычовка*, gdje se leksemi *карга* i *хрычовка* u suvremenom ruskom jeziku koriste kao podrugljiv naziv za staru svadljivu ženu (Hrnjak 2016: 379-380). Hrnjak dalje ističe kako se smatra da leksem *карга* „potječe od tatarskog naziva za vranu, pticu koja se u slavenskim vjerovanjima i folkloru također povezuje

⁴ Vlastiti prijevod

s nečistom silom i principom zla, a da je etimologija leksema *хрычовка* prilično dvojbena, ali jedna od uvjerljivijih pretpostavki je da proizlazi iz onomatopejskog zvuka *хры* koji se povezuje s hrkanjem“ (ibid.: 381).

Također, ostatke starih vjerovanja o vješticama i njihovim magičnim sposobnostima moguće je vidjeti na primjeru hrvatskog frazema *bablje ljeto* (iako to možda nije primjetno samo iz strukture frazema) s njegovim ruskim ekvivalentom *бабье лето* i na primjerima ruskih frazema *бабушка <ещё> надвое сказала (гадала)* i *бабушка ворожит кому*. Frazem *bablje ljeto* označava produženo razdoblje toplog i suhog vremena koje se javlja nakon početka jeseni. Naime, etimologija ovog frazema je nepoznata i postoji više teorija. Po jednoj od teorija, ime ove pojave izvedeno je od naziva za niti paučine kojom mladi pauci "jedre" u jesen kroz zrak. U većini slavenskih jezika to su "bapske vlasi" (od baba = stara žena, vještica). U narodnom vjerovanju, to je razdoblje kad su se novačile vještice, a ta paučina je predstavljala njihovu kosu (Brozović, Kovačec i Ravlić 1999: 526). S druge strane, u ruskim frazemima *бабушка <ещё> надвое сказала (гадала)* i *бабушка ворожит кому* moguće je iz forme iščitati kako je riječ o starim narodnim vjerovanjima. Na primjer, u frazemu *бабушка <ещё> надвое сказала (гадала)* se djelovanje starije žene (*бабушка*) odnosi na dvosmislene iskaze i gatanja (*надвое сказать* i *гадать*), tipična za rad vještica i proricanje budućnosti. S druge strane, u frazemu *бабушка ворожит кому*, glagol *ворожить* je sinonim za glagol *гадать*, a oba glagola znače proricati budućnost, tj. gatati.

Jedna od poznatijih vještica iz slavenske mitologije je Baba Jaga (rus. баба-Яга). Frazem *баба-Яга <костяная нога>* temelji se na slici u kojoj se pojavljuje starica iz slavenske mitologije, često prisutna u ruskom folkloru i narodnim bajkama. Značenje frazema povezano je s predodžbom o babi Jagi, čarobnici koja živi u šumi, u kući koja stoji na kokošnjim nogama, a jede ljude i malu djecu. U bajkama se najčešće pojavljuje kao protivnica, a mnogo rjeđe kao pomoćnica glavnoga junaka (Hrnjak 2016: 380). Iz tog se razloga ruski frazemi *баба-Яга <костяная нога>* i *злая как баба-Яга* koriste kako bi se opisalo izuzetno zlu staricu ili izuzetno svadljivu staricu.

No, nisu svi frazemi koji se tiču starica povezani s time da ih prikazuju kao zlobne ili svadljive. U ovom radu izdvojena su dva primjera frazema iz ruskog jezika koji prikazuju ženu kao sposobnu i odlučnu, tj. sa snažnim karakterom. U pitanju su frazemi *бой-баба* i *баба с яйцами*.

U oba primjera se frazemi mogu koristiti za žene mlađe i starije dobi koje pokazuju ranije spomenute karakteristike (Hrnjak 2017: 124-125). Frazem *бой-баба* utemeljen je na slici borbene žene koja je spremna na svaku bitku, dok je frazem *баба с яйцами* utemeljen na slici žene s muškim androginihim obilježjima, tj. ima testise koji se tradicionalno povezuju s muškom odlučnošću i hrabrošću (ibid.). Taj frazem iz tog razloga ima dva slična značenja, ali sa poprilično različitim konotacijama. Prvo značenje sadrži negativnu konotaciju koja prikazuje odlučnu ženu koja ima naviku zapovijedati, pa iz tog razloga gubi na svojoj ženstvenosti, a drugo značenje može opisivati odlučnu i energičnu ženu uz relativno šaljiv prizvuk, ali s pozitivnim konotacijama (ibid.). U hrvatskoj frazeologiji ne postoji frazem koji bi u istoj mjeri prenio formu i značenje ruskih frazema, ali postoji frazem *žena-zmaj* koji se u određenim kontekstima može koristiti kao značenjski ekvivalent dvaju spomenutih ruskih frazema te nema dobnu odrednicu za žene koja je prisutna u ruskim frazemima.

U dvama hrvatskim frazemima *za babino brašno* i *za čije babe zdravlje* postoji poveznica gdje se uz šaljivost frazema ujedno izražava nebitnost situacije ili teme. Naime, oba frazema se temelje na tome da se njima izražava nešto bezrazložno, uzaludno ili besmisleno. Opće je poznato da su stariji ljudi u pravilu lošijeg fizičkog zdravlja od mlađe populacije, pa se tako briga za zdravlje starijih žena, pogotovo onih koje nisu s nama u rodu, prikazuje kao besmislena ili uzaludna. S druge strane, frazem *za babino brašno* se tipično koristi kao šaljivi odgovor na pitanje "Zašto?", čime se onda signalizira da je pitanje bilo suvišno ili već naporno. U ruskoj frazeologiji se ne upotrebljavaju istoznačni frazemi koji u sebi sadrže sastavnice povezane sa ženama. Šaljivost i značenje bezvrijednosti vezano uz ova dva frazema može se povezati s ranije spomenutom činjenicom da su žene često prikazivane kao podređene muškarcima i njihovi problemi i djelovanje kao trivijalno.

Za razliku od frazema gdje je prikazana mladost i mladolikost žene, kod frazema gdje se prikazuje starost žena gotovo uvijek su negativne konotacije. Uz starije žene se vežu koncepti poput svadljivosti, zle ćudi i ružnoće. Nerijetko se starije žene uspoređuje s vješticama, čime se dodatno ističe kako se društveno negativno gleda na takvu pojavu ponašanja. Kako starijim ženama često nedostaje ljepota, što se smatra jednom od glavnih pozitivnih karakteristika za žene može se primijetiti drastična razlika u frazeološkim značenjima. Osim što su starije žene često prikazane u izrazito negativnom kontekstu i briga za njih i njihove probleme se trivijalizira, tj. prikazuje se nepotrebnom i uzaludnom.

7.1.2. Frazemi koji se odnose na izgled žene

Rodni stereotipi značajno oblikuju način na koji se fizički izgled žena prikazuje u jeziku. U ovom poglavlju će se analizirati frazemi koji se odnose na fizički izgled žena, istražujući kako se estetske vrijednosti i standardi odražavaju kroz jezične izraze. Ova analiza će otkriti društvene norme i očekivanja vezane uz ženski fizički izgled.

7.1.2.1. Ljepota

Tablica 3. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na ljepotu

Hrvatski	Ruski
ljepši spol	прекрасный пол
nježniji spol	нежный пол
	красная (красна) девица
kao crvena (rumena, zlatna) jabuka	как конфетка как персик как ягода (ягодка) <зрелая> красивая (прекрасная) как роза (розанчик)
lijepa kao slika	как картина писанная
lijepa kao lutka	красивая как кукла (куколка)
lijepa kao boginja	красивая (прекрасная) как богиня красивая как королева красивая как царица гений чистой красоты
lica kao od porculana	белая (бледная) как лилия белая как лебедь белая как алебастр
rumena kao jabuka	румяная (краснощёкая) как <наливное (августовское)> яблоко
tanka kao jasika	стройная как берёзка
vitka kao srna	стройная как серна стройная как лань

Kod frazema vezanih uz dob žene već je bio spomenut ženin fizički izgled i privlačnost, gdje se mladost isticala kao usko povezana s ljepotom, a starost s ružnoćom i negativnim atributima. U ovom poglavlju detaljnije su istaknuti frazemi koji govore o ljepoti žene ili jednom aspektu ljepote. Hrnjak također ističe činjenicu da je ljepota, tj. fizički privlačan izgled žene jedan od važnijih karakteristika u društvu (2017: 79). Također, po broju frazema u hrvatskom i ruskom jeziku može se zaključiti kako je ovo jedan od važnijih aspekata kada je riječ o prikazu žene u jeziku i kulturi. Iljin (2021: 121) govori kako društveno uvjetovanje djevojaka o važnosti njihova izgleda kreće vrlo rano, ali se tek u adolescenciji počinju ozbiljnije manifestirati vrijednosti koje društvo nameće u tom kontekstu. Naime, autor ističe kako zanimanje djevojaka za njihov izgled naglo raste u adolescenciji, gdje se precjenjivanje važnosti fizičkog izgleda povezuje sa samopouzdanjem (ibid.). Također se javlja povećanje potrebe za ugađanjem i pojačanom procjenom vlastitih i tuđih uspjeha kod odnosa sa suprotnim spolom (ibid.). Fizičku privlačnost, tj. ljepotu žene opet treba staviti u kontekst toga da se muške i ženske rodne uloge nalaze u uzajamnom odnosu, tj. u stalnoj interakciji. Ženina ljepota u svom ishodištu potječe iz fizičkih karakteristika žena, ali potreba toga da se žena brine o svojoj ljepoti i da ona ostvaruje svoju društvenu vrijednost djelomično zbog svoje ljepote proizlazi iz društvenog poretka. U tom slučaju „prava žena“ mora koristiti svoju ljepotu kako bi ostvarila svoj cilj, a to je da pronađe muškarca (ibid.). Dakle, svi ženini naponi usmjereni su na to da bude primijećena i cijenjena, gdje čak ni poslovne žene ne zaboravljaju na svoju 'žensku sudbinu', tj. da uvijek moraju izgledati sjajno i ostati predmetom razmišljanja i divljenja (ibid.)

Kod izražavanja ljepote kod žena, najčešće se to u hrvatskim i ruskim frazemima događa izravno, tj. koristi se riječ *lijepa* ili neki morfološki oblik ili izvedenica te riječi u hrvatskom te riječ *красивая* na ruskom ili neki morfološki oblik ili izvedenica te riječi. Tako se u hrvatskom frazemu *ljepši spol* i njegovom ruskom ekvivalentu *прекрасный пол* ističe kako je riječ o ljepšem od dva spola, dok je ista struktura korištena u hrvatskom frazemu *nježniji spol* i ruskom ekvivalentu *нежный пол*. U ovom kontekstu nježniji ima pozadinsko značenje ljepote i blagosti, uz ranije spomenutu činjenicu da se ovim frazemom također ukazuje na slabiju fizičku građu žene i insinuiru njezina podređenost. Zanimljivo značenje može se primijetiti kod ruskog frazema *красная (красна) девица* koji se može koristiti kako bi se istaknula ljepota djevojke, ali se također može koristiti u ironičnom i podrugljivom smislu za muškarca ili dječaka kada

ga se želi okarakterizirati kao neodlučnog ili *sramežljivog kao curicu*. O primjerima korištenja ženskih karakteristika i uloga kako bi se na uvredljiv ili šaljiv način opisao muškarac će se detaljnije govoriti u nadolazećem poglavlju. Jedan od načina za prikaz ženske ljepote koji je zajednički u hrvatskim i ruskim frazemima je poistovjećivanje s božanskim, kraljevskim ili nevjerojatnim, koristeći poredbene frazeme. Hrvatski frazem *lijepa kao boginja* i ruski frazem *красивая (прекрасная) как богиня* oba prikazuju ljepotu kao žensko božanstvo. Nadalje, ruski frazemi *красивая как королева* i *красивая как царица* prikazuju ženinu ljepotu kao da je riječ o kraljici ili o carici. Ruski frazem *гений чистой красоты* prikazuje ljepotu žene kao savršenu, ingenioznu čistu ljepotu. Nadalje, druga domena koja se koristi za usporedbu ženine ljepote je priroda, tj. voće i cvijeće. Kao primjer takvog frazema u hrvatskom jeziku može se uzeti *kao crvena (rumena, zlatna) jabuka*, a u ruskom *как конфетка, как персик, как ягода (ягодка) <зрелая>* i *красивая (прекрасная) как роза (розанчик)*. U hrvatskom frazemu se ženina ljepota uspoređuje sa leksemom zrele i ukusne jabuke. Hrnjak ističe kako se u slavenskom folkloru jabuka često odnosi na ljepotu i zdravlje žene, koje je moguće vidjeti u njezinom fizičkom izgledu (2017: 81). Sličnu ulogu u ruskom jeziku igra frazem *как ягода (ягодка) <зрелая>* koji umjesto jabuke uspoređuje ženu sa zreloom jagodom. Frazem *как персик* često se koristi u svrhu opisa ljepote mlade djevojke. Hrnjak za ovaj frazem ističe kako je utemeljen na usporedbi kože mlade djevojke s plodom breskve jer je poznato da je koža breskve glatka i mekana (ibid.). Uz voće, cvijeće može biti korišteno kao način za prikaz ženine ljepote, kao što je slučaj kod ruskog frazema *красивая (прекрасная) как роза (розанчик)* koji uspoređuje ženu, najčešće mladu djevojku, s ružom. Osim božanstava i prirode, slatkiji se također mogu koristiti kao bi se izrazila ženina ljepota. U frazemu *как конфетка* za stvaranje frazeološkog značenja se koristi slika bombona, koji se smatra privlačnim zbog izgleda i slatkog okusa. Nadalje, za stvaranje frazeološkog značenja ljepote se mogu upotrijebiti umjetnost i idealiziran prikaz ljepote. Tako se u hrvatskim frazemima *lijepa kao slika* i *lijepa kao lutka* te njihovim ruskim ekvivalentima *как картина писанная* i *красивая как кукла (куколка)* ljepota žene uspoređuje sa slikom ili s lutkom, pri čemu se u dubinskoj strukturi nalazi idealiziran prikaz ženske ljepote. Hrnjak još naglašava kako kod hrvatskog frazema *lijepa kao lutka* i njegovog ruskog ekvivalenta *красивая как кукла (куколка)* značenje ponekad može biti ironično, čime se aludira na činjenicu da je takva lijepa žena u određenoj mjeri neprirodna ili umjetna (2017: 81).

Nadalje, u kontekstu ženine ljepote se mogu spominjati specifične fizičke karakteristike koje se smatraju privlačnima kod žena. U ovoj analizi će biti izdvojeni ženina put i vitkost, ali to svakako nisu jedine fizičke karakteristike koje se koriste kada je riječ o prikazu ženine ljepote u kontekstu frazema. Hrnjak ističe kako boja kože i njezina tekstura igraju vrlo važnu ulogu u čovjekovoj percepciji ženine ljepote (ibid: 99). Iako se preferirana put mijenjala tokom vremena, gdje se prije više cijenila svjetlija put, a danas se nešto više cijeni preplanula put, nedvojbeno je da u predodžbi ljepote koža mora biti njegovana, meka i glatka (ibid.). Uz kožu, rumeni obrazi igraju važnu ulogu u prikazu ženine ljepote, a rumenilo više dolazi do izraza na blijedom licu. Tako se onda u hrvatskom frazemu *lica kao od porculana* ističe ženino lijepo blijedo lice koje se uspoređuje s bijelim porculanom. Interesantno je istaknuti kako su lica na lutkama u prošlosti često bila izrađivana od porculana pa se tako u značenju ovog frazema također posredno zadržala usporedba ženine ljepote s lutkom (ibid.). U ruskim frazemima s istim značenjem za blijedu put *белая (бледная) как лилия, белая как лебедь* i *белая как алебастр* ženina put uspoređuje se s ljiljanom, labudom i mineralom alabasterom iz kojega se dobiva materijal gips. Usporedba s bijelim ljiljanom i labudom sadrži određenu dozu značenja gracioznosti i profinjenosti koja se pridodaje ljepoti žene ili djevojke. Osim blijede puti, rumenilo obraza veže se uz ljepotu žena i pokazuje njihovo zdravlje. Hrvatskim frazedom *rumena kao jabuka* u sastavu kojega se ponovno nalazi leksem jabuka, izražava se rumenilo obraza djevojke/žene, dok se u ruskom frazemskom ekvivalentu *румяная (краснощёкая) как <наливное (августовское)> яблоко* može uvesti dodatno značenje u usporedbu, gdje se jabuka opisuje kao sočna i zrela.

Uz put, često se ističe ženina figura, odnosno vitka figura kao poželjna i pozitivna karakteristika izgleda žene. Tako se onda poredbenim hrvatskim frazemima *tanka kao jasika* i *vitka kao srna* opisuje vitkost žene koja joj daje posebnu privlačnost i gracioznost. U ruskim ekvivalentima *стройная как берёзка, стройная как серна* i *стройная как лань* opet se koriste različite vrste drveća i životinja za prikaz ženine vitkosti. U slučaju ruskih frazema to su breza, divokoza i srna. Divokoza i srna još dodaju posebnu karakteristiku gracioznosti uz vitkost, zbog načina na koji se te životinje prirodno kreću. U javnoj svijesti se način kretanja tih životinja prezentira kao graciozan, na temelju čega dolazi do usporedbe žene s navedenim životinjama.

Već je ranije u poglavlju navedeno kako fizička privlačnost igra izuzetno bitnu ulogu u prikazu žena i u njihovoj socijalizaciji, gdje se žene odmalena uči da moraju posebnu brigu posvetiti svom izgledu. Žene se tako uči da svojim izgledom mogu unaprijediti svoje samopouzdanje i svoju vrijednost u društvu. Također, interesantno je primijetiti kako se žene često uspoređuje s raznim predmetima i životinjama kada je riječ o prezentaciji njihova izgleda. To je čest slučaj u sastavu frazema i u frazeologiji općenito, ali vjerujem kako je i dalje bitno spomenuti, zbog činjenice da se žene, njihovu seksualnost i njihovo djelovanje često uspoređuje s raznim predmetima. Sukladno tomu, Franzi naglašava kako navedena usporedba žena s predmetima naglašava njihovu objektivizaciju i perpetuiru rodne stereotipe te kako takve usporedbe smanjuju žene na puki estetski ili funkcionalni nivo (1995: 423).

7.1.2.2. Ružnoća

Tablica 4. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na ružnoću

Hrvatski	Ruski
	уродливая (безобразная) как жаба уродливая (страшная) как обезьяна вид у <i>кого</i> как у ведьмы
debela kao krava	толстая (раскормленная) как корова
	сдобная женщина (старушка)
mršava kao štapić mršava kao vješalica	тощая (худая) как сельдь как глиста в корсете (сарафане) как дохлая кошка костлявая (тощая) как тарань

Kada je riječ o ružnoći žena, postoji mnoštvo raznih karakteristika na koje se frazemi odnose, no kada je riječ o izravnom isticanju ružnoće žene u hrvatskoj frazeologiji nema puno specifičnih primjera. Hrnjak navodi kako to nije zato što hrvatska frazeologija odstupa od univerzalne tendencije da se češće opisuje negativne karakteristike ljudi, već zbog činjenice da u hrvatskoj frazeologiji ne postoje posebni frazemi koji se odnose isključivo na ružnoću žene (2017: 86). Tako se, primjerice, hrvatski frazem *ružan (ružna) kao noć* u jednakoj mjeri odnosi na muškarce i na žene.

Kako bi se izrazila ružna vanjšina žene, često se ženu uspoređuje s nekim neugodnim ili neuglednim predmetima, pojavama ili osobama. Tako, primjerice se izgled žene u ruskom frazemu *вид у кого как у ведьмы* uspoređuje s izgledom vještice. Već je u ranijem poglavlju napomenuto kako se uz vještice veže niz negativnih konotacija, od kojih je jedna od glavnih ružna vanjšina. U ruskom frazemu *уродливая (страшная) как обезьяна* izgled žene uspoređuje se s majmunom te se ovaj put leksemom *страшная* ističe kako taj prikaz može biti toliko ružan da je zastrašujuć. Hrnjak napominje kako ovaj frazem može biti korišten za opis izgleda muškaraca i žena, ali se ipak češće koristi kod opisa žena (ibid.). Također, ruskim frazedom *уродливая (безобразная) как жаба* je opisana žena koja svojim izgledom liči na žabu, čime se posebno ističe naborano lice i da ima podbradak (ibid.).

Osim izravnog prikaza ružnoće, postoje i druge karakteristike fizičkog izgleda žene koji se kritiziraju, kao što su debljina, pretjerana mršavost, neuglednost i sl. U ovom dijelu rada biti će analiziran prikaz debljine i pretjerane mršavosti. Jedan od najčešćih ruskih frazema kojim se izražava ženina pretjerana debljina je *дебела као крава*, a njegov ruski ekvivalent je *толстая (раскормленная) как корова*. Simbolika izraza proizlazi iz usporedbe žene s leksemom *krava*, koji uz predočenje teške i velike životinje često nosi podrugljive konotacije za opis žene. Hrnjak navodi kako se „leksem *krava* u hrvatskom i ruskom jeziku koristi u podrugljivom značenju za gojaznu, neskladnu i lijenu žensku osobu“ (ibid.: 95). Osim usporedbe sa životinjama, za debelu ženu može se koristiti i frazem koji u manjoj mjeri ističe gojaznost žene. Riječ je o ruskom frazemu *сдобная женщина (старушка)*. Naime, eufemizmom *сдобная (punija⁵)* govori se da je žena punijeg izgleda, ali s manje agresivnim tonom u odnosu na frazeme *дебела као крава* i *толстая (раскормленная) как корова*.

S druge strane, iako je u ranijem poglavlju istaknuto kako vitka figura često ženu čini gracioznom i elegantnom, krajnost se čak i u tom pogledu se percipira negativno. Hrnjak ističe kako u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji postoji predodžba da žena pretjeranim mršavljenjem gubi svoje obline i ženske spolne karakteristike koje bi trebale biti naglašene kako bi ženino tijelo sačuvalo svoju ženstvenost i privlačnost (2017: 92). U hrvatskom jeziku se u frazemima uglavnom uspoređuje žene s tankim predmetima, kao što je slučaj u sljedećim frazemima: *mršava kao štapić* i *mršava kao vješalica*. Uzimaju se leksemi *štapić* i *vješalica* kao vizualna reprezentacija izgleda tijela. U ruskom jeziku se za izraz mršavosti često koriste poredbeni

⁵ Vlastiti prijevod

frazemi koji najčešće uspoređuju izgled žene s ribom, koja se tradicionalno suši te prilikom tog procesa gubi svu tekućinu iz tijela (ibid.) To dovodi do toga da riba postaje izuzetno tanka te joj se kroz kožu naziru kosti (ibid.). Tako se primjerice u frazemima *костлявая (тощая) как тарань* i *тощая (худая) как селёдка* žena uspoređuje s osušenom crvenperkom (тарань) i s osušenom haringom (селёдка). Osim riba, koriste se i druge životinje, kao što je slučaj kod frazema *как глиста в корсете (сарафана)* i *как дохлая кошка*. U strukturi frazema *как глиста в корсете (сарафана)* nalazi se leksem *глиста*, koji opisuje izrazito mršavu, ali i visoku ženu (ibid.). Ruski frazem *как дохлая кошка (kao crknuta/krepana mačka⁶)* koristi se za opisivanje žene koja izgleda izuzetno mršavo, slabo i nezdravo. Hrnjak ističe kako je slikovitost značenja sadržana u prikazu mrtve mačke koja se s vremenom osušila i više nema oblina (ibid.: 93). Ovaj frazem naglašava da je osoba toliko mršava da izgleda bolesno ili iznemoglo te se često koristi u kontekstu kritike ili zabrinutosti zbog nečijeg fizičkog izgleda.

Zaključno, frazemi koji opisuju ružnoću žena odražavaju duboko ukorijenjene rodne stereotipe i društvene norme da je ženin izgled prikazan kao bitniji od njezina intelekta ili drugih sposobnosti. Pretjerana debljina i mršavost prikazuju se kao nepoželjne i ružne, naglašavajući stroge standarde ljepote kojima se žene često moraju prilagoditi. Ovi izrazi ne samo da perpetuiraju negativne percepcije o ženskom tijelu, već i podržavaju kulturu koja vrednuje fizički izgled iznad drugih kvaliteta, poput inteligencije. Također, prikazuje se paradoks koji se nameće ženama kada je riječ o fizičkom izgledu, gdje se cijeni ženina vitkost koja ženu čini lijepom i gracioznom, ali ako je žena previše mršava, postaje neugledna i gubi svoje obline. S druge strane, ako je žena previše gojazna opet se ističe kao negativna fizička osobina. Drugim riječima, u društvenom kontekstu fizičke karakteristike žena, koje su vezane uz njihov spol, podložne su određenim očekivanjima i vrednovanju. Na temelju fizičkih karakteristika kao što su bujnost i vitkost ocjenjuje se *ženskost* pojedinki. Kulturalne vrijednosti pritom igraju ključnu ulogu, jer određene fizičke osobine nose pozitivne ili negativne konotacije, što utječe na percepciju i vrednovanje *ženskosti* u društvu. Također, činjenica da je ženin fizički izgled jedna od glavnih karakteristika koja se ističe kod žena identificira se kao seksualna objektivacija žena u modernoj feminističkoj sociologiji, tj. žena se svodi na predmet požude (Nochlinm 2018: 243).

⁶ Vlastiti prijevod

7.1.3. Frazemi koji se odnose na biološke sposobnosti i fizička stanja

Tablica 5. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na biološke sposobnosti i fizičkih stanja

Hrvatski	Ruski
	ветром надуло
s trbuhom do zuba	
u drugom (blaženom, blagoslovljenom) stanju	в <интересном> положении
nositi pod srcem <i>koga</i>	носить под сердцем <i>кого</i>
plodna kao zemlja	плодовитая как земля
	яловая телка (корова)

U ovom poglavlju biti će prikazani frazemi povezani s biološkim sposobnostima i fizičkim stanjima žena, fokusirajući se na aspekte kao što su trudnoća, plodnost i mogućnost rađanja djece. Kroz analizu jezičnih izraza, razmatramo kako se ove biološke funkcije žene prikazuju te kako utječu na percepciju ženskog identiteta i uloge u zajednici.

Jedna od glavnih bioloških karakteristika koja razlikuje žene od muškarca je mogućnost rađanja djece. S obzirom da su to osnovni i neophodni biološki procesi za nastavak društva, velika važnost se pridaje trudnoći i plodnosti. Kao primjer frazema gdje se vidi koliko se trudnoća ističe kao pozitivna pojava može se uzeti hrvatski frazem *u drugom (blaženom, blagoslovljenom) stanju* i njegov ruski ekvivalent *в <интересном> положении*. Ostati u drugom stanju je opis same trudnoće, no leksemi *blaženom* i *blagoslovljenom* ističu kako je to važan i vrijedan trenutak, ali također se mogu povezati s biblijskim kontekstom svetosti trudnoće i nastanka života, jer su to leksemi koji se često koriste u biblijskom i religioznom kontekstu. Ruski frazem je u ovom slučaju ostao neutralnog iskaza. Drugi primjer frazema koji stavlja veliku važnost na trudnoću i prikazuje taj proces u pozitivnom kontekstu je hrvatski frazem *nositi pod srcem koga* i njegov ruski ekvivalent *носить под сердцем кого*. U frazemima oba jezika se prezentira vizualni prikaz trudnoće gdje se dijete nalazi ispod majčina srca. Hrnjak navodi kako to nije biološki potpuno točno jer su maternica i srce udaljeni jedno od drugoga u tijelu, ali se ovim frazemima također simbolizira povezanost majke i njezinog djeteta (2017: 113). Unatoč činjenici da se trudnoća smatra važnom pojavom, postoje i frazemi

koji na šaljiv način prikazuju to stanje, kao što je hrvatski frazem *trudna do zuba*. U ovom slučaju se prikazuje trudnica u kasnijim stadijima trudnoće, gdje je trbuh trudnice narastao. Hrnjak ističe kako hiperbola veličine trbuha koji je došao do glave žene, tj. *do zuba* žene naglašava šaljiv faktor frazema (ibid.). Ruski jezik također ima šaljivi prikaz trudnoće gdje se u frazemu *ветром надуло* (*napuhana kao balon*⁷) također na šaljiv način prikazuje ženin trudnički trbuh.

Osim trudnoće, ističe se i ženina reproduktivna sposobnost, tj. plodnost. Tako se hrvatski frazem *plodna kao zemlja* i njegov ruski ekvivalent *плодовитая как земля* temelje na usporedbi plodnosti žene s plodnošću zemlje koja donosi bogate plodove. Hrnjak ističe kako je za „izgradnju frazeološkog značenja bitno govornikovo znanje da nije svaki tip tla jednako plodan i pogodan za agrarno iskorištavanje“ (ibid.). Tako se onda dodatno ističe plodnost kao vrijedna i izdvajajuća karakteristika žene. Ovu usporedbu treba staviti u kontekst toga da se u modernoj feminističkoj sociologiji kritizira činjenica da se žene često prikazuje kao objekte i kako se vrednuje samo njihov reproduktivni potencijal, a ne njih kao osobe. S druge strane, ako je žena neplodna, to se smatra kao izuzetno velikom manom. S obzirom da je glavna odrednica koja razlikuje ženu od muškarca činjenica da može imati djecu, u slučaju da je žena neplodna, iz perspektive društva se na tu ženu gleda kao da joj nedostaje njezina glavna karakteristika, tj. jedan od temelja njezine rodne uloge. Hrnjak navodi kako neplodnost u kulturi nosi svojevrsnu stigmiju kod žena te je često promatrana u negativnom kontekstu (2017: 113). Primjer ruskog frazema koji označava neplodnost žene je *яловая тёлка* (*корова*) (*jalova junica/krava*⁸). Frazem u strukturi prikazuje neplodnu kravu ili telicu, a Hrnjak ističe kako ovaj frazem sadrži i ironičan prizvuk, jer krava koja nije sposobna dati pomladak također ne može davati ni mlijeko (ukoliko se ne oteli) zbog čega primarno i služi kao domaća životinja (ibid.).

Mogućnost rađanja, plodnost i neplodnost su biološki aspekti žene kao biološkog bića, tj. vezani su uz spol i spolne karakteristike žena. Unatoč tome te pojave dobivaju dodatnu

⁷ Vlastiti prijevod

⁸ Vlastiti prijevod

kategoriju vrijednosti unutar kulture, tj. kao koncept koriste se kako bi označili vrijednost žene s obzirom na njezine reproduktivne sposobnosti.

7.2. Frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao razumno i duhovno biće

U ovom poglavlju analiziraju se frazemi i stereotipi vezani uz ženu kao razumno i duhovno biće, a fokus će biti na specifičnim karakteristikama koje se često koriste za definiranje žene i ženskih rodni uloga u društvenom kontekstu. Analizirati će se frazemi koji se u svojem značenju i/ili strukturi odnose na karakterna svojstva, intelektualne osobine te emocionalna i psihička stanja žena. Stereotipi prikazani u ovom poglavlju uglavnom su nastali na temelju tih osobina i često su ukorijenjeni u društvenim vrijednostima i normama.

7.2.1. Frazemi koji se odnose na karakterne osobine žene

Stereotipizacija ponašanja posebno je primjetna kada je riječ o prikazu ponašanja i razmišljanja žena. Način na koji se karakter žena prikazuje u jeziku često je temeljen na nekim karakternim crtama tipičnim za žene, koje onda u hiperboliziranom obliku prelaze u stereotipe. U ovom potpoglavlju će se analizirati frazemi koji se odnose na karakter žena, istražujući kako se društvene vrijednosti i očekivanja reflektiraju kroz jezične izraze.

7.2.1.1. Svadljivost i čangrizavost

Tablica 6. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na svadljivost i/ili čangrizavost

Hrvatski	Ruski
baba šumom, deda drumom	
stara vještica (babetina, babuskara) svadljiva baba (babetina, babuskara)	старая карга старая ведьма старая хрычовка

	баба-Яга <костяная нога> злая как баба-Яга как киевская ведьма характер у <i>кого</i> как у ведьмы
nadžak-baba	базарная баба старая (чёртова) перечница
	ворчать как старая баба

Svadljivost kao stereotip usko je vezan uz dobni stereotip. Hrnjak ističe kako su svi stereotipi ove skupine utemeljeni na predodžbi o zluradosti i svadljivosti kao tipično ženskim karakternim osobinama koje bivaju naglašavane, tj. bivaju izvučene na površinu u starijoj dobi žena (2017: 116). Opet se ističe lik vještice ili zle stare žene. Nadalje, Hrnjak ponovno navodi kako se lik vještice često koristi u hrvatskom i ruskom jeziku u prenesenom značenju kako bi se prikazala zla i svadljiva žena (ibid.). Već spomenuti hrvatski izraz *baba šumom, deda drumom* slikovito u svojoj strukturi prikazuje svadljivost starijih osoba, dok ruski frazem *ворчать как старая баба* označava kako stariji ljudi, a posebno žene, često gundaju i žale se na razne stvari i pojave. Kod prikaza svadljivosti posebno je zanimljiv hrvatski frazem *nadžak-baba* koji u svojoj strukturi sadrži leksem *nadžak*, što je ime za staro tursko hladno oružje u obliku spoja vojne sjekirice i malja (Opačić 2016). Vjerojatno je ubojitost sjekirice i malja bila takva da se najbolje združila sa slikom zle, jezičave, svadljive žene, a *nadžak-baba* je upravo takva, gdje lupa jezikom po onom s kojim se prepire kao sjekirom i maljem zajedno (Opačić 2016). Osim ovog frazema, interesantno slikovito značenje sadržano u strukturi imaju i ruski frazemi *базарная баба* i *старая (чёртова) перечница*. Naime, u prvom frazemu značenje proizlazi iz slike stare žene na tržnici. U starija vremena poznato je bilo da je kultura komunikacije na tržnici uključivala svađanje, cjenkanje, vikanje pa čak i prevaru. Tako se onda osobito svadljivu i glasnu ženu prikazuje kao da više i svađa se na tržnici. Zanimljivo je da u hrvatskom jeziku postoji izraz *pa nismo na placu (tržnici)* kada se želi upozoriti nekoga da koristi neprimjeren jezik ili preglasno govori. Hrnjak ističe, kada je riječ o frazemu *старая (чёртова) перечница*, može se koristiti leksem *чёртовая (đavolja)* koji povezuje ženu s vragom ili leksem *старая (stara)*, dok imenička sastavnica *перечница (posuda za papir)* metaforički može označavati zlurade namjere da se nekomu 'zapapri' i svadljivost (2017: 117).

Općenito, žene se često prikazuju kao svadljive i bezobrazne, što pogotovo biva istaknuto u njihovoj starijoj dobi. Jedan od mogućih razloga zašto su žene izdvojene kao svadljive i čangrizave može biti različita socijalizacija i odgoj djevojčica i dječaka. Naime, Lakoff ističe kako se u većini modernih društava djevojčice potiču da budu 'male dame', pri čemu 'male dame' ne vrište tako glasno kao dječaci i strože ih se kažnjava zbog ispada bijesa ili pokazivanja temperamenta (1973: 51.). Dakle, poslušnost i rezignacija su odgovarajuće osobine koje se očekuju od malih djevojčica, a kada se ne poštuju ponašanja zadana po normama i vrijednostima društva, dolazi do kritike.

7.2.1.2. Brbljavost i ogovaranje

Tablica 7. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na brbljavost i/ili ogovaranje

Hrvatski	Ruski
	мели, Емеля, твоя неделя
brbljati kao čavka	болтливая как сорока
raskokodakati se kao kokoš	раскудахтаться (кудахтать) как курица (клуша)
muška baba gori od žene	болтливый как старая баба хуже бабы
rekla-kazala	бабы сплетни
babske priče (brbljarije)	бабы сказки

Kao što je bio slučaj s pripisivanjem svadljivosti kao karakterne crte za ženu, tako se i brbljavost kao karakteristika često stereotipno pripisuje ženama. Hrnjak navodi kako se stereotipno pripisivanje brbljavosti ženama čini zbog pretpostavke da žene govore mnogo i bez ustezanja o različitim i često beznačajnim stvarima te su sklone tračevima i ogovaranjima (2017: 119). U hrvatskom i ruskom jeziku žene koje su okarakterizirane kao brbljave često se uspoređuje s raznim pticama. Hrnjak također ističe kako do te usporedbe dolazi na temelju usporedbe govora (brbljanja) žena s učestalim, glasnim i iritantnim zvukom glasanja ptica (ibid.). Jedan primjer ptice korištene za usporedbu je kokoš s kojom se žena uspoređuje u hrvatskom frazemu *raskokodakati se kao kokoš* i ruskom frazemu *раскудахтаться*

(*кудахтать*) как *курица* (*клуша*). U oba primjera se ženini pretjerani govor uspoređuje s *kokodakanjem* (*кудахтать*) čime se metaforički prikazuje da je to o čemu ta žena govori vjerojatno nebitno, a da je govor žene neprestan i iritantan. U drugom primjeru se ženu uspoređuje s čavkom u hrvatskom frazemu *brbljati kao čavka* i svrakom u ruskom frazemu *болтливая как сорока*.

Kada je riječ o brbljavosti i ogovaranju starost se često javlja kao karakteristika koja često dovodi do toga da žena puno priča, priča besmislice ili ogovara nekoga. Primjerice u hrvatskom frazemu *babske priče* (*brbljarije*) koji u značenju prikazuje nešto besmisleno ili lažno. Naime, frazem se temelji na predodžbi da starije žene često pričaju besmislice ili da vole ogovarati ljude, pa se onda s tim uspoređuje čovjek koji priča nekome iza leđa ili govori besmislice. Isto značenje i strukturu ima i ruski frazem *бабы сказки*. U hrvatskom jeziku postoji još jedan frazem sa sličnim značenjem, a to je *rekla-kazala*, gdje je riječ o neprovjerenim informacijama koje se ne mogu uzeti kao istina jer proizlaze iz tračeva i ogovaranja. U samoj strukturi nije jasno da je riječ nužno o starijoj ženi i frazem se može koristiti neovisno o rodu, ali sastavnice frazema su uvijek u ženskom rodu. Značenje ovog frazema se i dalje temelji na tendenciji da se ženama pripisuju karakteristike brbljavosti i tračanja. U ruskom frazemu *бабы сплетни* (*babska ogovaranja*⁹) postoji sastavnica *бабы* koja signalizira da su informacije rezultat ogovaranja baba. Također postoje frazemi koji povezuju karakter tračanja/brbljanja sa starijima time da se nekoga uspoređuje sa takvim ženama. Riječ je o hrvatskim frazemima *muška baba* i *gori od žene* i njihovi ruski ekvivalenti *болтливый как старая баба* i *хуже бабы*. Ovi frazemi koriste se bi se nekog muškarca kritiziralo da previše priča ili da ogovara nekoga, odnosno koristi se kako bi se kritizirali muškarci u tim radnjama. O ovim frazemima će se više govoriti u sljedećem poglavlju.

Također, kada je riječ o brbljavosti postoji frazem u ruskom jeziku vezan uz metaforu mljevenja koji glasi *мели, Емеля, твоя неделя*. Značenje je povezano s ruskim običajem (koji se uglavnom odnosi na žene) izmjenjivanja članova obitelji u obavljanju kućanskih poslova (Menac, Fink-Arsovski, Mironova Blažina i Venturin 2011: 164). Među tim poslovima je bilo i mljevenje žita za pečenje kruha na ručnim mlinovima. Kombiniraju se dva značenja riječi 'mljeti' – mljeti žito i govoriti besmislice. Drugo značenje nastalo je uz pomoć slikovitog

⁹ Vlastiti prijevod

upotrebljavanja slike mlina kojim se usitnjava žito te se onda metafora preselila na usta koja neprestano govore. Ljudi koji su izbjegavali svaki rad (posebno muški), pričali su i govorili, 'mljeli...', šaljivo uspoređujući izraze 'mljeti jezikom' s doista teškim radom na ručnom žrvnju (ibid.). Riječ *неделя* danas znači tjedan, no prije je značila neradni dan, kao što nedjelja označava u hrvatskom jeziku (ibid.). U pojedinim ruskim dijalektima do danas se zadržala riječ *неделя* u značenju 'lijenčina, besposličar', tj. 'onaj koji ne radi, ne radi ništa' (ibid.). Doslovno, izraz znači: 'Pričaj, melji, Emelja, dok još traje tvoje neradno vrijeme' (ibid.).

U zaključku ovog poglavlja vidljivo je kako se kroz povijest žene često povezuju sa stereotipima o brbljavosti i ogovaranju. Ovi frazemi duboko su ukorijenjeni u jeziku i društvenim normama, odražavajući patrijarhalne stavove koji su dominirali kroz stoljeća. Glavna slikovitost u prikazu ženske pretjerane priče, tj. brbljanja je prikaz tog govora kao iritantno i glasnog glasanja raznih ptica i kao priča koje nemaju smisla, odnosno priča koje pričaju stare žene.

7.2.1.3. Sklonost porocima, hinjena moralnost ili profinjenost

Tablica 8. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na sklonost porocima, hinjenu moralnost ili hinjenu profinjenost

Hrvatski	Ruski
praviti se svetica	строит (корчить) из себя святошу прикидываться святой
izigravati (glumiti) damu	корчить (делать, строить) из себя даму
ne biti <baš> svetica	

U ovom poglavlju biti će prikazani frazemi koji se odnose na prijetvornost žena, odnosno na kontekste u kojima žene nastoje prikazati sebe boljima nego što zapravo jesu. S obzirom na kriterije o ponašanju žene koji su zadani od strane normi i vrijednosti društva, na primjeru sljedećih frazema moguće je vidjeti kako se u društvu gleda na žene koje se prezentiraju kao osobe koje prate vrijednosti društva, makar to nije nužno istina.

Prvi od primjera je hrvatski frazem *izigravati (glumiti) damu*. Hrnjak ističe kako se njime komentira ponašanje žene koja se pravi finom i otmjenom s ciljem da na taj način popravi svoj društveni status iako je zapravo riječ o prijetvornom ponašanju (2017: 119). Ruski ekvivalent hrvatskog frazema bio bi *корчить (делать, строить) из себя даму*. Idući frazem također se odnosi na prijetvornost, no ovaj put žena nije prijetvorna kako bi poboljšala svoj socijalni status, već je riječ o prijetvornoj moralnosti. U hrvatskom ovaj frazem glasi *praviti se svetica*, a kao njegov ruski ekvivalent mogu se uzeti dva frazema: *строить (корчить) из себя святошу* i *прикидываться святой*. U značenju ovih frazema je prikaz prijetvornosti žene koja se lažno prikazuje kao moralna osoba. Također, postoji frazem u hrvatskom jeziku koji se odnosi na prikaz osobe koja ne prati društvena i moralna pravila ponašanja, ali to iskazuje na ironičan način, a riječ je o frazemu *ne biti <baš> svetica*. Ovim frazedom se opisuje žena koja je sklona porocima, pa se ironično kaže da njena ponašanja nisu bas onakva kakva priliče svecima.

7.2.1.4. Jak karakter i odlučnost

Tablica 9. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na jak karakter i/ili odlučnost

Hrvatski	Ruski
željezna dama (lady)	железная леди
prva dama <čega>	первая леди <чего>
žena zmaj	
	баба с яйцами бой-баба

Frazemi u ovoj podskupini uglavnom se odnose na žene jakog karaktera, odlučne i energične žene. Hrnjak ističe kako se dio ovih frazema temelji na metafori kojom se žena poistovjećuje s muškarcem s obzirom na činjenicu da su odlučnost, energičnost i beskompromisnost karakteristike koje se tipično povezuju s muškošću. Tako, primjerice, već spomenuti frazem *баба с яйцами* u svojoj strukturi ima prikaz žene s testisima, čime se na šaljiv način sugerira da ima muške karakteristike ponašanja. Kod ruskog frazema *бой-баба* također se ženi pridodaju karakteristike odlučnosti i energičnosti, koje su tipično karakteristike muškosti, ali se u strukturi ovog frazema više naglašava borbenost žene. Također već

spomenuti frazem *žena-zmaj* može se koristiti u sličnim kontekstima kao i dva ruska frazema. Hrvatski frazem sadrži pozitivne konotacije jer prikazuje ženu koja zauzima važnu poziciju u društvu te je utemeljen na metafori gdje se žena poistovjećuje sa zmajem (Hrnjak 2017: 125).

Također postoje frazemi u hrvatskom i ruskom jeziku koji se odnose na snažne i uspješne žene, čime se onda u značenju frazema uspješnost i jak karakter žene uspoređuje s povijesnim ličnostima. Primjerice hrvatski frazem *željezna dama (lady)* i ruski *железная леди*. Prvotna uporaba ovog frazema, ističe Hrnjak (ibid.), proizlazi iz publicističkog stila, gdje se javila u posljednje vrijeme potreba za korištenjem ekspresivnih sintagmi kako bi se opisale poznate i istaknute žene. Naime, ovim frazedom se opisuje snažna, odlučna žena čvrstog karaktera, dosljedna i beskompromisna, a temelji se na nadimku za poznatu bivšu premijerku Ujedinjenog Kraljevstva Margaret Thatcher, *the iron lady*. Hrnjak još navodi kako se podrijetlo tog nadimka nalazi u ruskom jeziku, gdje je 1979. godine jedan ruski novinar nazvao premijerku sintagmom *железная дама*, što su onda prevele i engleske novine (2017: 125). S vremenom se nadimak počeo koristiti i za druge snažne i odlučne žene (ibid.). Još jedan frazem koji se prvotno koristio za opis poznate i uspješne žene je *prva dama <čega>* i njegov ruski ekvivalent *первая леди <чего>*. Naime, izraz *prva dama* u američkome engleskom prvotno je bilo ime za jednu od supruga osnivača američke nacije, a zatim je postala titula supruga predsjednika SAD-a (Kovačević 2020: 25). Danas se u hrvatskom i ruskom jeziku frazem *prva dama <čega>*, odnosno *первая леди <чего>* odnosi na društveno istaknutu ženu koja je javnosti poznata po svojem talentu ili utjecaju u različitim sferama javnoga života.

U zaključku ovog potpoglavlja o frazemima koji prikazuju snažne i odlučne žene, moguće je uočiti da, iako postoji priznavanje njihove snage, u nekim frazemima je ipak prisutna negativna konotacija. Žene prikazane u tim frazemima su onda prikazane kao 'muškobanjaste' jer se takva ponašanja i karakteristike tradicionalno povezuju s muškošću i nisu 'primjerene' ženama. Ovakvi stereotipi odražavaju duboko ukorijenjene društvene norme koje ograničavaju karakteristike i ponašanja žena i muškaraca.

7.2.2. Frazemi koji se odnose na intelektualne osobine žene

Tablica 10. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na inteligenciju žene

Hrvatski	Ruski
ženska glava	
ženska logika	женская логика
ženska pamet	женская память
glupa kao kokoš	глупая как курица
kokošji (ptičji, pileći) mozak	куриные (цыплячьи, птичьи) мозги у <i>кого</i>

U ovom poglavlju prikazani su stereotipi vezani uz žensku inteligenciju u ruskim i hrvatskim frazemima. Ovi izrazi, često ukorijenjeni u patrijarhalnim društvenim strukturama, odražavaju predrasude i umanjuju intelektualne sposobnosti žena. Naime, muški um uzima se kao referentna točka, tj. norma s kojom se onda uspoređuje ženska inteligencija i prikazuje kao odklon od dane norme (Hrnjak 2017: 127).

Hrnjak također ističe kako se najveći dio frazema u ovoj podskupini temelji na usporedbi žene kao glupe individue i njenog intelektualno ograničenog uma s životinjom i životinjskim umom (Hrnjak 2017: 127). Spomenute usporedbe su uglavnom s peradi (guske, kokoši, pilad) koje su tradicionalno prikazane kao izuzetno glupe životinje (ibid.). Tako se u hrvatskom frazemu *glupa kao kokoš* i njegovom ruskom ekvivalentu *глупая как курица* ženina *glupost* uspoređuje s gluposti kokoši. S druge strane, u hrvatskom frazemu *kokošji (ptičji, pileći) mozak* i njegovom ruskom ekvivalentu *куриные (цыплячьи, птичьи) мозги* у *кого* se ženski mozak direktno uspoređuje s mozgom ptice. Također, Hrnjak ističe kako sastavnica *pileći* ili *цыплячьи* uz glupost podrugljivo sadrži konotacije bespomoćnosti zbog gluposti i naivnosti (ibid.).

Osim usporedbe s pticom, žensku inteligenciju se također izravno kritiziralo u hrvatskom jeziku s pomoću frazema *ženska glava*, *ženska logika* i *ženska pamet*, a u ruskom bi to se činilo pomoću frazema *женская логика* i *женская память*. Naime, u ovim u strukturi ovih frazema nigdje nema sastavnice *glupost*, već se samom činjenicom da je riječ o ženi aludira da je niže inteligencije od muškarca. Hrnjak ističe kako se u frazemima koji sadrže sastavnice *glava*,

logika i pamet (ЛОГИКА И ПАМЯТЬ) metonimijom te sastavnice povezuju s razumom i intelektom, dok se „komponenta koja ukazuje na spol referenta oslanja na stereotipnu predodžbu o inferiornosti ženske inteligenciju u odnosu na mušku“ (ibid.).

U zaključku potpoglavlja o frazemima i stereotipima vezanim za žensku inteligenciju, jasno je da takvi izrazi često umanjuju intelektualne sposobnosti žena i ovi frazemi reflektiraju duboko ukorijenjene predrasude koje perpetuiraju nejednakost spolova. Kako je već ranije spomenuto inteligencija žena stavlja se u inferiornu poziciju naspram muške te se čak u povijesti smatralo kako je edukacija žena bila uzaludna, s obzirom na to da je jedna od njihovih vrlina bila njihovo neznanje i podređenost.

7.2.3. Frazemi koji se odnose na emocionalna i psihička stanja žene

Tablica 11. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na emocionalna i psihička stanja žene

Hrvatski	Ruski
ženski (dječji) hirovi (mušice)	женские (детские) капризы капризная женщина (ребёнок)
ženska narav	женственная натура
plakati kao kišna (ljuta) godina	рыдать в три ручья

U ovom dijelu analizirani su frazemi koji se odnose na ženina emocionalna i psihička stanja. Naime, nerijetko se ženu i ženstvenost povezuje s idejom slabe emocionalne stabilnosti i iracionalnošću pa se te ideje također nalaze i u strukturi i u značenju raznih frazema u hrvatskom i ruskom jeziku. Primjerice, hrvatski frazem *ženska narav* i njegov ruski ekvivalent *женственная натура* često se koriste u kontekstu ironičnog iskazivanja kako je u ženskoj prirodi nelogičnost, iracionalnost i osjetljivost. Uz pojam ženske prirode nerijetko se veže i negativan prikaza ženskog emocionalnog i psihičkog stanja u kontekstu histerije. Naime, postoji društveno ustaljeni sentiment da su žene po prirodi histerične, iracionalne i emocionalno nestabilne, za razliku od muškosti koja u svojem temelju nosi karakteristike racionalnosti i stabilnosti.

Kako bi se dodatno izrazila činjenica da su žene emocionalno i psihički nestabilne (u odnosu na muškarce) često ih se uspoređuje s djecom, kao što je slučaj u hrvatskom frazemu *ženski (dječji) hirovi (mušice)* i u slučaju ruskih frazema *женские (детские) капризы* i *капризная женщина (ребёнок)*. Ovdje se ženina narav prikazuje kao 'hirovita' u istom kontekstu kao što i dijete može biti hirovito i neodlučno. Ekvivalentnost ženina i dječjeg emocionalnog i psihičkog stanja u značenju bazirana je na strukturi frazema gdje se sastavnica *ženski (женские, женщина)* može zamijeniti sa sastavnicom *dječji (детские, ребёнок)*.

Slična ekvivalencija žene i djeteta kada je riječ o emocionalnom stanju događa se kod prikaza plakanja i plačljivosti. Naime hrvatski frazem *plakati kao kišna (ljuta) godina* i *рыдать в тпру ручья* češće se koriste kako bi se opisao intenzivan plač žene ili djeteta. U ovom kontekstu se intenzivan plač povezuje sa slikom snažnog kišnog nevremena, čime se količina suza koje netko isplače u tom kontekstu vjerojatno uspoređuje s mnoštvom kapljica kiše koju padnu za vrijeme jakog nevremena. U ruskom frazemu se količina plakanja ne mjeri intenzitetom i količinom s kiše već s potocima. Naime doslovni prijevod ovog frazema bi glasilo isplakati tri potoka¹⁰, čime se slikovito prikazuje da je netko dovoljno suza isplakao da napuni tri potoka vodom.

Kada je riječ o prikazu žena i njihovog emocionalnog stanja već je spomenuto kako se u stereotipima žene često prikazuje kao iracionalne, emotivno nestabilne, uplakane, osjetljive i bespomoćne. Ta društvena predodžba uvjetovana je na usporedbi muškosti i ženskosti te na načinu na koji se socijalizira muškarce i žene. Naime, kada je riječ o plakanju i izražavanju negativnih emocija široko je rasprostranjena razlika između muškosti i ženskosti, tj. različite rodne uloge uvjetuju muškarce i žene da smiju pokazivati različite emocije (Sharman, Dingle, Baker, Fischer, Gračanin, Kardum i Vanman 2019: 2). Muškarci imaju tendenciju izražavanja snažnijih i neprijateljskih emocija poput bijesa i imaju manje tolerancije prema emocijama koje pokazuju ranjivost, kao što su tuga i sram, dok su žene, s druge strane, sklonije izražavanju ranjivijih emocija, poput tuge, straha i srama, ali ne i ljutnje (ibid.).

¹⁰ Vlastiti prijevod

7.3. Frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao društveno biće

Stereotipi o ženama kao društvenim bićima duboko su ukorijenjeni u različitim aspektima svakodnevnog života te utječu na percepciju i očekivanja u međuljudskim odnosima, profesionalnim zanimanjima, kao i u ljubavnom i bračnom životu. U svakom od ovih područja, žene se često suočavaju sa specifičnim očekivanjima i predrasudama, a analiza tih stereotipa pomaže u razumijevanju njihovog utjecaja na društveni položaj žena.

7.3.1. Frazemi koji se odnose na odnose među ljudima

Tablica 12. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na dominaciju žena i prikaz ženskih karakteristika kod muškaraca

Hrvatski	Ruski
biti (živjeti) pod <čijom> papučom	быть (находиться) под башмаком (каблуком, каблучком) <i>кого</i>
držati pod papučom (na uzici) <i>koga</i>	держатъ под башмаком (каблуком, каблучком) <i>кого</i> держатъ на привязи <i>кого</i>
nabiti rogove <i>komu</i>	наставить (приставить, приклеить, надеть) рога <i>кому</i>
držati se za <ženinu (maminu)> sukњу	держатъся за <бабью (мамину, мамкину)>
držati se <ženine (mamine)> sukње	юбку
skrивати se iza ženine (mamine) sukње	держатъся мамкиной юбкой
muška baba	болтливый как старая баба
gori od žene	хуже бабы
	красная (красна) девица

Frazemi ove podskupine uglavnom se tiču negativnih konotacija povezanih sa situacijom kada se rodne uloge i karakteristike obrnu i žena se nađe u dominantnoj poziciji ili muškarac pokazuje karakteristike i ponašanja koja su tipično vezana uz ženskost. U kategoriju kritike muškaraca mogu se istaknuti frazemi koji su već spomenuti u ranijim poglavljima. Riječ je o hrvatskim frazemima *muška baba* i *gori od žene* te o ruskim ekvivalentima *болтливый*

как старая баба i хуже бабы uz još ruski frazem *красная (красна) девица* kojim se kritizira ponašanje dječaka, uspoređujući ga s djevojčicom. Naime u prva dva frazema u hrvatskom i ruskom jeziku se kritiziraju muškarci koji su brbljavi ili su skloni ogovaranju te Hrnjak također ističe kako se sklonost ogovaranju i brbljanju pripisuje prvenstveno ženama i to starijim ženama, čime se onda oštro kritizira muškarce koji pokazuju takva ponašanja (2018: 256). A kada je riječ o ruskom frazemu *красная (красна) девица* kojim se kritizira dječaka koji pokazuje odlike stidljivosti ili neodlučnosti, koje se tradicionalno smatraju kao karakteristike vezane uz ženstvenost, Hrnjak ponovno ističe kako se taj frazem odnosi na osobine i oblike ponašanja koji se smatraju neprimjerenima za muškarce (Hrnjak 2018: 256). Također, frazem je utemeljen na ironičnom uspoređivanju ili poistovjećivanju muškarca sa ženom koje unosi izrazito negativan element u značenje i konotaciju frazema (ibid.).

Jedna od težih kritika za muškarca je njegovo prikazivanje u submisivnom, tj. podređenom položaju u odnosu na njegovu ženu, kao što je slučaj u hrvatskim frazemima *biti (živjeti) pod <čijom> papučom* i *držati pod papučom (na uzici)* koga, i u njihovim ruskim ekvivalentima *быть (находиться) под башмаком (каблуком, каблучком) кого, держать под башмаком (каблуком, каблучком) кого* i *держат на привязи кого*. Naime, slikovita usporedba ovih ruskih i hrvatskih frazema proizlazi iz prikaza podčinjenosti sluge koji ničice pada pred vladara i stavlja njegovu nogu na svoj vrat (Hrnjak 2017: 135). Papuča/cipela je u drevno doba označavala vlast, tako bi na istoku pobijedeni vladar bio osuđen da na njega pobjednik stavi svoju papuču, signalizirajući svoju pobjedu i vlast nad drugim vladarom (Fink-Arsovski i dr. 2019: 32). Druga vjerojatna opcija je da to izraz preuzet s francuskog *etre sous pantoufle*, koji je proizašao iz svadbenog običaja: ako mladenka prva stane na mladoženjinu cipelu, žena će biti glava obitelji (ibid.). Osim slikovitog prikaza papuče/cipele u frazemu u hrvatskom i ruskom jeziku se također koristi sastavnica *vezice (привязь)* čime se podređenu osobu (najčešće muž) uspoređuje sa životinjom na povodcu (najčešće psom) čime se simbolizira potpuna dominacija nad tom osobom.

Još jedan primjer u hrvatskom i ruskom jeziku gdje se žena prikazuje kao dominantna, što se negativno odražava na muškarca, je činjenica kada se muškarac skriva iza svoje žene ili kada se (najčešće dječak) skriva iza svoje majke. Naime, u značenju ovih frazema događa se obrat rodnih uloga. Zadaća zaštite i osiguravanja sigurnosti, što se inače smatra muškom ulogom, se ovaj put pripisuje ženama, a muškarci su ti koji trebaju (ili žele) biti zaštićeni. Tako se u

hrvatskim frazemima *držati se za <ženinu (maminu)> suknju, držati se <ženine (mamine)> suknje* i *skrivati se iza ženine (mamine) suknje* slikovito prikazuje kako se muškarac kao dijete skriva iza ženine (ili majčine ako je riječ o dječaku) suknje, čime se kritizira njegova muškost. U ruskim frazemima koji su strukturno i značenjski ekvivalenti hrvatskima može se pronaći isti obrat rodnih uloga i ista kritika muškosti.

Još jedan način kako se kroz ženino ponašanje može kritizirati muškost njezina muža je ako je žena nevjerna svome mužu, kada se na hrvatskom može iskoristiti frazem *nabiti rogove* komu, dok bi se na ruskom koristio frazem *наставить (проставить, приклеить, надеть) рога кому*. Naime, u tom slučaju se muškarca kritizira i posramljuje jer mu je žena nevjerna. Neki ruski frazeolozi smatraju da porijeklo ovog frazema dolazi iz grčkog jezika i da je povezana s pričom o bizantskom caru Androniku I. Komenu (1183. - 1185), gdje priča navodi da su žene koje su varale svoje muževe sa carem stavljale rogove iznad svojih vrata, pa je šala bila da su rogovi mogli biti i na čelu muževa čije ih žene varaju s carem (Fink-Arsovski i dr. 2019: 451).

7.3.2. Frazemi koji se odnose na zanimanje žene

Tablica 13. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na zanimanje žene

Hrvatski	Ruski
posrnula (pala) žena	падшая женщина представительница древнейшей профессии
žena lakog morala	женщина лёгкого поведения дама из Амстердама
javna žena	публичная (уличная, гулящая) женщина (девка)
prijateljica noći	ночная бабочка
eskort-dama	эскорт-дама
djevojka (Katica) za sve	девушка (девочка) на побегушках

Frazemi ove podskupine tiču se zanimanja kojima se žene bave i gotovo svi frazemi u hrvatskom i ruskom jeziku vezani uz zanimanje žena tiču se prostitucije, dok se nešto manji dio frazema odnosi na nekvalificirani rad. Hrnjak ističe kako je interesantno da se uz

prostituciju veže društvena i moralna neprihvatljivost, ali unatoč tomu ova profesija prati čovječanstvo od njegovih samih početaka (2017: 145). Jedan frazem u ruskome jeziku koji označava prostitutku odražava činjenicu da je to jedna od najstarijih profesija. Frazem glasi *представительница древнейшей профессии* što bi u prijevodu značilo *predstavnica najstarijeg zanimanja*¹¹, a u hrvatskom jeziku također postoji izraz za prostituciju koji ju naziva *najstarijim zanatom/profesijom*. Jedan od frazema koji prostituciju veže uz manjak moralnosti je *posrnula (pala) žena* i njegov ruski ekvivalent *падающая женщина*. Naime, Nochlin objašnjava kako se izraz *pala (posrnula) žena* koristio za opisivanje žene koja je "izgubila nevinost" i otpala od Božje milosti (2018: 242). Nadalje, osobito u 19. stoljeću, značenje je postalo blisko povezano s gubitkom ili odricanjem od ženske čednosti i sa ženskim promiskuitetom, a njegova uporaba bila je izraz uvjerenja da bi ženina seksualnost i iskustvo trebalo biti u potpunosti ograničeno na brak, da bi bila društveno i moralno prihvatljiva te da bi također trebala biti pod nadzorom i brigom autoritativnog muškarca (ibid.). S obzirom na činjenicu da je društvo nudilo malo mogućnosti zapošljavanja za žene u vremenima krize ili teškoća, izraz se često povezivao s prostitucijom, koja se smatrala i uzrokom i posljedicom 'pada' žene (Nochlin 2018: 242). Još jedan primjer u hrvatskom i ruskom jeziku koji ženinu moralnost veže uz prostituciju je hrvatski *žena lakog morala* i ruski frazem *женщина лёгкого поведения*. U strukturi oba frazema se govori se o ženi koja lako izdaje svoj moral u svrhu zarade. Hrnjak također ističe kako su ova dva frazema utemeljena na shvaćanju o nemoralnosti i grešnosti prostitutke koja prodaje svoje tijelo i ne živi u skladu s kršćanskim i javnim moralom (2015: 154). U oba jezika postoje frazemi koji naglašavaju nemoralnost zanimanja na način da se u strukturi frazema ističe činjenica da se ženina seksualnost, koja se društveno smatra kao privatna i bračna stvar, prezentira za svu javnost. Riječ je o hrvatskom frazemu *javna žena* i ruskom ekvivalentu *публичная (уличная, гулящая) женщина (девка)*. U strukturi ruskog frazema je moguće pronaći dodatne sastavnice koje pobliže opisuju mjesta gdje su prostitutke tradicionalno prodavale svoje usluge: *javna, ulična, hodaјуća žena*¹² (*публичная, уличная гулящая женщина*). Hrnjak također navodi kako se prostitucija povezuje s noći i tamom s obzirom na činjenicu da je prostitucija kroz povijest često bila ilegalna u društvima zbog čega su se žene bavile njom pod okriljem noći (2017: 146). Takvu predodžbu moguće je uočiti u frazemima *prijateljica noći* i *ночная бабочка*, gdje se žena u ruskom frazemu poistovjećuje s

¹¹ Vlastiti prijevod

¹² Vlastiti prijevod

noćnim leptirom (бабочка), tj. insektom koji je aktivan isključivo noću (2015: 154.). U novije vrijeme se javio hrvatski frazem *eskort-dama* i njegov ruski ekvivalent *эскорт-дама*, koji se odnose na prostitutke koje spadaju u prestižniju granu prostitucije, tj. eskort-usluge. Naime, kod eskort usluga postoji veća izbirljivost klijenata i diskrecija pružatelja usluge te je primarni zadatak žene da bude pratnja korisniku usluge, čime njezine usluge ne moraju biti seksualne prirode (2017: 147). Hrnjak još ističe kako upotreba sastavnice *dama (дама)* u ovom slučaju daje frazemu prizvuk ironije (ibid.). Nadalje, postoji stereotipna predodžba o Amsterdamu kao o centru europske prostitucije zbog posebnog dijela grada u kojemu je prostitucija legalna, tako se onda ruski frazem *дама из Амстердама (dama iz Amsterdama¹³)* temelji na spomenutoj ustaljenoj predodžbi (ibid.: 146). U strukturi frazema također se nalazi sastavnica *dama (дама)* što frazemu daje ironičan prizvuk, a interesantno je kako se dvije glavne sastavnice frazema rimuju, što frazemu dodaje još i šaljivi prizvuk. Ruski frazem *девушка (девојка) на нобезуках (djevojka za kućanske poslove¹⁴)* odnosi se na rad različitih poslova. Hrnjak objašnjava kako „imenička sastavnica *девушка (djevojka¹⁵)* i varijantna sastavnica *девојка (cura¹⁶)* upućuju na rodnu ograničenost frazema u upotrebi, a ujedno pridonose negativnoj konotaciji s kojom se frazem koristi, dok se frazem upotrebljava bez ograničenja u odnosu na dob osobe na koju se odnosi“ (2015: 151). Nadalje, leksemi *девушка* i *девојка* aludiraju na mladost i neiskustvo zbog kojih se takva žena može baviti samo beznačajnim poslovima (ibid.). Hrvatski frazem *Katica za sve* ima slično značenje kao njegov ruski ekvivalent, ali se u ovom slučaju frazem može koristiti i za muškarce i za žene. Sastavnica *Katica* se u strukturi nazali kao zamjena za djevojku, tj. djevojku sa sela. Naime u prošli stoljećima je trajao proces naseljavanja seoskih djevojaka u gradove, gdje su radile kao sluškinje. U to vrijeme je jako često ime na selu bilo je *Katica*, čime je onda *Katica* postala sinonim za sluškinju (Alić). Ostatak strukture frazema dolazi iz njemačkog jezika. Naime, kao i u Hrvatskoj, razvojem njemačkog građanskog sloja u novom vijeku sve je više djevojaka dolazilo sa sela u grad raditi kao sluškinje, a za djevojku koja je bila zadužena za čitavo kućanstvo govorilo se *Mädchen für alles* što u prijevodu znači *djevojka za sve* (ibid.). Tako je pod utjecajem njemačkog jezika u Hrvatskoj preuzet izraz *djevojka za sve*, iz kojeg se s vremenom razvila varijanta *Katica za sve*.

¹³ Vlastiti prijevod

¹⁴ Vlastiti prijevod

¹⁵ Vlastiti prijevod

¹⁶ Vlastiti prijevod

Hrnjak napominje kako se oba frazema (*djevojka za sve* i *Katica za sve*) odnose na osobu koja nema jasno određeno zaduženje već obavlja razne poslove, najčešće beznačajne poslove ili poslove koje nitko drugi ne želi ili ne stigne obaviti (2015: 151).

7.3.3. Frazemi koji se odnose na ljubavni i/li bračni život žene

Ljubavni i bračni život žena često je bilježen specifičnim frazemima koji odražavaju društvene norme i očekivanja od žena, pogotovo kada je riječ o braku i majčinstvu. Ovi izrazi se odnose na ljubavne i bračne partnere, bračni status i majčinstvo, često oblikujući percepciju i ponašanje žena u ovim ulogama.

7.3.3.1. Ljubavni i bračni partner

Tablica 14. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na ljubavne i bračne partnere

Hrvatski	Ruski
životna družica (suputnica)	спутница (подруга) жизни
bolja (ljepša) polovica <čija (koga)>	дражайшая (лучшая) половина <чья (кого)>
životna partnerica <čija (koga)>	спутница жизни <чья (кого)>

Frazemi u ovoj podskupine odnose se na ženu kao na ljubavnu ili bračnu partnericu, a najveći broj ih je temeljen na predodžbi o ljubavnoj i bračnoj vezi kao zajednici dvoje ljudi koji se kao dvije polovice iste cjeline nadopunjuju (Hrnjak 2017: 149). Tako se hrvatski frazem *životna družica (suputnica)* i njegov ruski ekvivalent *спутница (подруга) жизни* odnose na bračne zavjete gdje par ostaje zajedno sve dok ih smrt ne rastavi, tj. cijeli život koji je metaforički prikazan u obliku putovanja. U značenju ovog frazema još se nalazi smisao da je žena muškarčeva partnerica ili prijateljica, osoba koja je muškarcu potpora, pomoć i oslonac u svim životnim situacijama (ibid.). Ista predodžba metaforičkog putovanja i potpore prisutna je u značenju i strukturi hrvatskog frazema *životna partnerica <čija (koga)>* te kod ruskog ekvivalenta *спутница жизни <чья (кого)>*. Još jedan frazem koji se odnosi na ženu kao partnericu je hrvatski *bolja (ljepša) polovica <čija (koga)>* i ruski *дражайшая (лучшая) половина <чья (кого)>*. U oba jezika se žena prikazuje kao *ljepša (дражайшая)* ili *bolja (лучшая) polovica*, čime se na šaljiv način aludira na to da je žena kvalitetnija polovica u

navedenoj cjelini (ibid.). I u ovom frazemu se važnost pridaje ženinom fizičkom izgledu i činjenici da se od žena očekuje da budu ljepše od muškaraca, tj. da ženskost zahtijeva veću posvećenost održavanju privlačnog izgleda od muškosti.

7.3.3.2. Bračni status

Tablica 15. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na bračni status

Hrvatski	Ruski
stara cura (fajla)	старая дева
ostati usidjelica (stara cura, stara fajla)	остаться в девках
slamnata (bijela) udovica	соломенная вдова
	девушка на возрасте
	в девицах (девичестве)
	засидеться (сидеть) в девках

Kada je riječ o braku, u društvu se to smatra jednom od važnijih institucija, a pogotovo kada je riječ o ženama, što će biti prikazano na primjeru nekoliko frazema. Ženina podređenost već je spomenuta u ovom radu te se i u instituciji braka često naglašava kako muškarac treba voditi obitelj i brinuti se za materijalno dobro obitelji, tj. treba brinuti o sigurnosti i opskrbljivati obitelj hranom i drugim potrepštinama (Rjabova 2003: 125-130). Iz tog razloga muškarac i njegovo djelovanje pripadaju javnoj sferi djelovanja, dok je ženina uloga u tradicionalnoj podjeli rodni uloga ograničena na privatnu sferu, tj. na dom, obitelj i majčinstvo (ibid.). To je jedan od razloga zašto brak izgleda drugačije za žene i muškarce. Naime, žena se vrlo rano stavlja u poziciju udaje i starost igra veliku ulogu u tome, dok muškarcu neženji/bećaru/mladiću dob ne igra tako bitnu ulogu (Lakoff 1973: 66). Tako se u već spomenutim ruskim frazemima ističe mladost djevojke i činjenica da je neudata: *в девицах (девичестве)* i *засидеться (сидеть) в девках*. Uz ova dva ruska frazema postoji još i *<девушка, юноша> на возрасте* koji ima značenje da je mlada žena došla u razdoblje svog života kada je spremna za udaju. U ovom kontekstu se opet naglašava kako je mladost bitna za ženin status i čim žena krene stariti, ona gubi na svojoj vrijednosti.

U slučaju kada se žena ne uda dovoljno mlada, ona biva javno sramočena i postaje sve manje poželjna kao potencijalni partner. Hrvatski frazem *stara cura (fajla)* i njegovi ruski ekvivalent

старая дева odnose se na žene koje se nisu udale u svojoj mladosti te su došle u životne godine kada se smatraju nepoželjnim ili kako Hrnjak navodi: „to su frazemi gdje se s ironičnim prizvukom odnosi na ženu koja je neudata u dobi u kojoj se očekuje da bude u braku“ (Hrnjak 2017: 148). Tako se onda hrvatski frazem *ostati usidjelica (stara cura, stara frajla)* i njegov ruski ekvivalent *остаться в девках* odnose na žene koje nisu našle muža u društveno prihvatljivom životnom periodu.

Još jedan frazem koji se odnosi na bračni status žena je hrvatski frazem *slamnata (bijela) udovica* i ruski *соломенная вдова* gdje se oba frazema odnose na ženu kojoj je suprug odsutan već duže vrijeme (Hrnjak 2017: 147). Naime interesantna je pozadinska slika ovog frazema jer prikazuje udovicu, dok je činjenica da je muž te žene još uvijek živ, ali se žena u odsutnosti svog muža osjeća kao udovica (ibid.).

7.3.3.3. Majčinstvo

Tablica 16. Hrvatski i ruski frazemi koji upućuju na majku i majčinstvo

Hrvatski	Ruski
<gol> kao od majke rođen	как <в чём> мать родила
pijan kao majka pijan kao majka zemlja napiti se kao majka	
to je <još> mila majka	
	покажу я тебе Кузькину мать
rođena majka te neće prepoznati	родная мать тебя не узнает
psovati majku <i>komu</i>	выругаться (ругаться) по матушке
u vražju mater	к чёртовой бабушке

Majka u ruskom jeziku ima posebnu značenjsku ulogu, gdje majka predstavlja ljubav, brigu, žrtvovanje i безусловnu podršku (Ratušnaja 2008: 89-91). Kirillina također ističe kako u ruskim poslovicama pojam 'majka' (мать) uglavnom sadrži pozitivna značenja, za razliku od pojma 'žena' (женщина) koji ima poprilično negativne konotacije (1998: 25). Interesantno je istaknuti stoga kako se pojam majke često nalazi u prijetnjama i psovka kao objekt prijetnje nasiljem. Uzrok tomu je činjenica da većina ljudi voli svoju majku pa se prijetnja onda upućuje

majci kako bi se povrijedio netko tko je osobi koju se želi uvrijediti jako blizak. Primjer toga može se vidjeti u hrvatskom frazemu *psovati mater komu* i ruskom ekvivalentu *выругаться (ругаться) по матушке*, gdje se u oba jezika govori kako se nekome psuje, tj. vrijeđa *mater* (*матушка*).

Osim izravnih psovki i prijetnji majci, moguće je također prijetiti čovjeku da će ga se toliko ozlijediti da ga ni vlastita majka neće moći prepoznati, kao što je slučaj u hrvatskom frazemu *rođena majka te neće prepoznati* i ruskom *родная мать тебя не узнает*. Značenje tih dvaju frazema temelji se na poimanju na majčinske ljubavi prema svojoj djeci i ideje kako majka najbolje zna svoju djecu i uvijek ih može prepoznati, čime se onda prijeti da će se nekome nanijeti tolika šteta da će ostati neprepoznatljiv od ozljeda, čak i vlastitoj majci. Osim tog primjera, hrvatski frazem *to je <još> mila majka* također svoje značenje temelji na ideji da su majke blage, popustljive i pune ljubavi, čime se onda uspoređuje da je spomenuti čin lagodan i ugodan naspram onoga što slijedi.

Usprkos činjenici da je većina značenja koja se vežu uz ideju majke pozitivna, leksem *majka* u svom značenju ipak ima i negativnu konotaciju kada je riječ o čudovištima i vragu. Naime u germanskoj predaji postoji tema muškog čudovišta koji zajedno s majkom živi osamljeno izvan ljudskog društva, obično ispod ili u blizini vode (Levanat-Peričić 2011). Česta ranokršćanska praksa je bila izjednačavanje poganskih bogova s demonima, što bi mogao biti i izvor povezivanja Vraga i njegove majke (ibid.). Tako se onda ustalio izraz u hrvatskom jeziku *u vražju mater*, dok je u ruskoj verziji *к чёртовой бабушке* umjesto sastavnice *majka* (*мать, матушка*) korištena sastavnica *baka* (*бабушка*). Moguće objašnjenje je da je baka smatrana još više zlom od majke vraga, pogotovo uzevši u obzir činjenicu izjednačavanja starosti i zla kod žena. Slično značenje zle majke moguće je naći i kod ruskog frazema *покажу я тебе Кузькину мать* koji bi se u hrvatskom mogao prevesti drugim prijetecim frazedom *pokazat ću ti (ja tebi) tvoga boga*, a doslovni prijevod ruskog frazema bi glasio *pokazat ću ti Kuzkinu mater*¹⁷. Naime, Ime Kuzka u ruskim poslovicama i izrekama ima negativnu konotaciju, pa sukladno tome se vjeruje da je majka još gora od samog Kuzke (Fink-Arsovski 2019: 285).

¹⁷ Vlastiti prijevod

Jedan zanimljiv hrvatski frazem povezuje majku sa stanjem pijanstva, a riječ je o frazemu *pijan kao majka* i njegovoj varijanti *napiti se kao majka*. I u ruskom jeziku postoji frazem sa istom strukturom, ali u se u ruskom frazemu pijanstvo uspoređuje sa sastavnicama *postolar*, *svinja*, *zmija*, *vrag* i dr., ali ne i s majkom. Porijeklo značenja ovog frazema može se protumačiti običajem da su se rodiljama, u doba kad su još rađale po kućama, davala žestoka alkoholna pića kako bi lakše podnijele bolove i kako bi im se olakšao porođaj (Kovačević 2014: 29). Pritom je postojala mogućnost da se one zaista i napiju (ibid.). Također postoji mišljenje da je frazem nastao elipsom frazema *pijan kao majka zemlja* (ibid.). Naime, u svijesti poganskih naroda postoji vjerovanje da je majka zemlja roditeljica svega živoga, a da bi ispunila svoju reproduktivnu ulogu mora biti obilno natopljena tekućinom, tj. kišom koja je nebeski dar (ibid.). Stoga se sastavnica *pijan* u frazemu *pijan kao majka zemlja* tumačena na taj način odnosi na natopljenost zemlje, a samim time i njezinu plodnost (ibid.). Zanimljivo je istaknuti činjenicu da se sastavnica *majka* ne nalazi u strukturi ruskih frazema koji se odnose na pijanstvo ili stanje pijanosti, za razliku od hrvatskih frazema.

Osim spomenutih karakteristika koji se vežu uz pojam majke, postoji još i poveznica s reproduktivnom funkcijom, tj. s rađanjem. Naime hrvatski frazem <gol> *kao od majke rođen* i njegov ruski ekvivalent *как <в чѐм> мать родила* označava čovjeka koji je potpuno nagao, tj. gol, a značenje strukture proizlazi iz usporedbe čovjeka s djetetom koje se tek rodilo, tj. koje je također golo. Ruski frazem ima još dodatno značenje gdje može označavati čovjeka koji ne posjeduje ništa ili je ostao bez svega, čime usporedba s golim novorođenim djetetom proširuje metaforu na kojoj je frazem utemeljen. Čovjek je ostao metaforički *gol*, tj. više ništa nema.

8. RASPRAVA

Kada je riječ o analizi ženskosti kroz protok vremena, može se primijetiti kako se definicija ženstvenosti neprestano mijenja, dok biološke karakteristike žena ostaju nepromijenjene. Ženstvenost se djelomično definira na temelju bioloških karakteristika, iz čega proizlaze uzorci ponašanja i uloge koje se pripisuju ženama. Na primjer, ženstvenost u 19. stoljeću i danas uvelike se razlikuje, a fizičke karakteristike žena ostaju iste. Rodni stereotipi, kao oblici društvenih konstrukcija, često se temelje na biološkim razlikama koje se interpretiraju i transformiraju u vrijednosti povezane s fizičkim izgledom, ponašanjem i kognitivnim sposobnostima žena. Foucault naglašava da diskursi nastaju iz primjećivanja prirodnog i univerzalnog, što znači da stereotipi i rodne uloge također prvotno proizlaze iz fizičkih razlika između muškaraca i žena. No, s vremenom se te razlike sve više produbljuju, djelomično gube svoju poveznicu s fizičkim karakteristikama te bivaju društveno naučene kroz proces socijalizacije. Žene i muškarce uči se ponašanju na temelju zadanih normi, zakona i vrijednosti određenog društva, koje odražavaju zadane rodne uloge.

U kontekstu analize rodnih stereotipa kroz frazeme u ruskom i hrvatskom jeziku, može se zaključiti da nema značajnih razlika između ova dva jezika. Većina stereotipa se jednako odražava u oba jezika, prezentirajući slične rodne uloge i očekivanja od žena. Frazemi često ističu fizičke karakteristike žena, poput ljepote i fizičkih karakteristika, koje se smatraju glavnim odrednicama ženstvenosti. Pored toga, frazemi također kritiziraju ponašanje žena, posebno kada je riječ o njihovoj promiskuitetnosti ili odstupanju od društveno prihvaćenih normi vezanih uz spolnost. Institucije poput crkve, medija, škole i obitelji oblikuju percepciju poželjnog ponašanja i moralnih vrijednosti, uspostavljajući društvenu stvarnost kroz repetitivno usvajanje i prenošenje ovih karakteristika. Rodni stereotipi time postaju dominantni u ruskom i hrvatskom društvu, predstavljajući se kao stvarnost.

Analizom frazema koji odražavaju tradicionalne ženske uloge i norme ponašanja može se vidjeti kako se društvene vrijednosti i percepcije ženstvenosti prenose i održavaju kroz jezik. U ovom je kontekstu interesantno primijeniti Foucaultovu teoriju diskursa, koja nalaže da stvarnost koju ljudi percipiraju ne odražava nužno objektivnu stvarnost. Naime, stvarnost koju pojedinac percipira temelji se na ideji da jezik oblikuje čovjekovu percepciju stvarnosti i svijeta oko njega. Prema Foucaultu, pomoću jezika se definiraju *istine* na temelju kojih se gradi ono

što je stvarno. Istina se definira na temelju činjenica koje su izrečene. Ono što je izrečeno, tj. što se smije izreći i što će se prihvatiti kao istina, je kontrolirano od stručnih lica vezano za specifičnu diskusiju. Vezano uz tu činjenicu, važno je povezati i kontekst da su se žene kroz veći dio povijesti nalazile u podređenoj poziciji te nisu imale puno mogućnosti utjecati na diskurs. Tako se onda može pretpostaviti da su istine na temelju kojih se gradi diskusija u većini slučajeva bile određivane od strane muškaraca, tj. stručnjaka za danu diskusiju.

Vezano uz to, česta kritika spram žene tiče se njezinog fizičkog izgleda i njezinog seksualnog ponašanja, što se također veže uz objektivizaciju žene kao seksualnog objekta od strane muškaraca. Naime, neke od češćih tema koje se tiču žena u frazemima (ruskim i hrvatskim) vezane su uz ženinu dob, fizički izgled, inteligenciju i njezinu seksualnost. Velika se važnost pridaje ženinim fizičkim karakteristikama (izgled i dob) koje se vežu uz njezinu ljepotu te se kritiziraju karakteristike koje umanjuju istu. Primjerice, mladost se kod žena češće prikazuje u pozitivnom pogledu, dok se starost prikazuje gotovo uvijek kao negativna. Osim ljepote, starost se četo veže uz čangrizavost i svadljivost. Obje od tih dviju karakteristika kritizirane su jer odstupaju od idealne slike žene koja je podređena i poslušna. Osim toga, ženina promiskuitetnost kritizirana je jer odstupa od rodne uloge majke i obitelji, koje su izrazito važne kada je riječ o ženama.

Dakle, postavlja se situacija gdje je žena stavljena u podređenu ulogu, gdje su glavne uloge koje žena treba obavljati vezane uz majčinstvo, kućanstvo i obitelj. Te su karakteristike društveno uvjetovane i zadane, tj. to su izrečene istine koje se postavljaju kao stvarnost u kulturi i jeziku. Ako se javlja neki otklon kod žene od zadanih uloga, ona biva kritizirana, što se može vidjeti u frazemima hrvatskog i ruskog jezika.

Relativno nedavno, povijesno gledano, dolazi do promjene nekih temeljnih vrijednosti u zapadnim društvima, gdje se stavlja veća važnost na jednakost spolova te se rodne uloge djelomično rastvaraju i reinterpetiraju. S obzirom da je navedeno kako frazemi moraju odražavati društveno relevantne koncepte i vrijednosti, inače bivaju zastarjeli i zaboravljeni, zanimljivo pitanje se javlja u odnosu na postepenu promjenu vrijednosti u zapadnim društvima. Moglo bi biti zanimljivo za pratiti hoće li promjena u nekim vrijednostima u zapadnim društvima dovesti do toga da neki frazemi, koji u tom trenu izražavaju zastarjele koncepte i vrijednosti, postepeno prestaju biti u aktivnoj upotrebi u jeziku. Također, u tom kontekstu,

moglo bi biti zanimljivo proučavati frekvenciju uporabe tih frazema u hrvatskom i ruskom jeziku, s obzirom na činjenicu da postoji određena razlika između tih dviju kultura.

9. ZAKLJUČAK

U ovom radu analizirano je kako se stereotipi o ženama manifestiraju u frazemima hrvatskog i ruskog jezika, fokusirajući se na tematske sfere poput fizičkog izgleda, starosti, brbljavosti, promiskuitetnosti, prostitucije, majčinstva te negativnog karakteriziranja muškaraca i žena koji poprimaju karakteristike ili uloge suprotnog spola. Rezultati istraživanja pokazuju da su ovi stereotipi duboko ukorijenjeni u jeziku, reflektirajući i perpetuirajući društvene norme i očekivanja. Frazemi često sadrže negativne konotacije koje ojačavaju predrasude prema ženama, ističući ih kao objekt fizičkog izgleda, kritizirajući ih zbog starosti ili brbljavosti te stigmatizirajući ih zbog stvarne ili percipirane promiskuitetnosti i povezanosti s prostitucijom. Istovremeno, pozitivno vrednovanje uloga poput majčinstva može nositi dvostruko značenje jer često ograničava žene na specifične društvene uloge. Općenito gledano, žene se kao spol primarno gleda kroz njihovu ulogu majke i zbog njihove mogućnosti rađanja, čime one bivaju karakterizirane kao seksualni objekt za muškarca. Ženskost se ujedno usko veže uz sferu doma i majčinstva, ali postoje ponašanja koja se ipak pripisuju ženama, a bivaju izrazito kritizirana, poput brbljavosti, emocionalne nestabilnosti i promiskuitetnosti.

Jezik je usko povezan s kulturom. Ponavljanjem određenih *istina* i izraza, stvarnost se kroz vrijeme oblikuje onakvom kakva je prikazana u jeziku. Institucije poput škole, crkve, medija i obitelji igraju ključnu ulogu u perpetuiranju tih rodni stereotipa. Stereotipi se zbog prenošenja s generacije na generaciju od strane navedenih institucija potvrđuju u društvu, tj. prikazuju kao stvarnima. Moć, koja diktira istinu i stvara percepciju stvarnosti nije, doduše, samo u rukama jedne osobe ili institucije, već je fragmentirana. Diskurs nastaje iz mreže međusobno zavisnih utjecaja. Tako je diskurs, kroz jezik, odraz društvenih vrijednosti koje se percipiraju kao ispravne i istinite. Međutim, vidljivi su znaci promjena u vrijednostima i konceptima trenutnog diskursa. Sve veća svijest o rodnoj ravnopravnosti i preispitivanje tradicionalnih rodni uloga ukazuju na mogućnost transformacije jezičnih praksi i diskursa. Iako su promjene postepene, one nose potencijal za značajan utjecaj na smanjenje rodni stereotipa, čime bi njihova upotreba u frazemima također osjetila značajan pad zbog činjenice da značenje frazema mora biti aktualno i primjenjivo. Jezik, kao dinamičan i evoluirajući aspekt kulture, ima kapacitet da ne samo reflektira nego i oblikuje stvarnost.

10. POPIS LITERATURE

10.1. Frazeološki rječnici

- Fink-Arsovski, Ž., Mokienko, V., Hrnjak, A., & Barčot, B. (2019). Rusko-hrvatski frazeološki rječnik. Zagreb: Knjigra.
- Ganapolskaja, E. V. (2015). Фразеологический словарь современного российского детектива: в двух томах. Zlatoust.
- Ganapolskaja, E. V. (2015). Фразеологический словарь современного российского детектива: в двух томах. Zlatoust.
- Korać, T., & Menac, A. (1980). Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik: Svezak 1. Zagreb: Školska knjiga.
- Korać, T., & Menac, A. (1980). Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik: Svezak 2. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, A., & Trostinska, R. I. (1985). Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Menac, A., Fink-Arsovski, Ž., Mironova Blažina, I., & Venturin, R. (2011). Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik: kazalo hrvatskih i ruskih frazema= Horvatsko-russkii frazeologičeskii slovary= ukazatel'horvatskih i ruskih frazeologizmov. Zagreb: Knjigra.
- Molotkov, A. I., Vojnova, L. A., Žukov, V. P., Fedorov, A. I. (1967). Фразеологический словарь русского языка. Москва: Советская Энциклопедия.

10.2. Literatura

- Alefirenko - Алефиренко, Н. Ф. (2008). Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Москва: Издательство ЭЛПИС.
- Bazarova, L.V. i Gilyazeva E.N. (2018a). Representation of the concept “Woman” in English, Russian and Tatar linguocultures (on the material of proverbs and sayings). Modern Journal of Language Teaching Methods (MJLTM), 8(11), 184-189.
- Bazarova, L.V. i Gilyazeva E.N. (2018b). The sources of origin and motivation of phraseological units with anthroponymic component in the German and Russian languages. Modern Journal of Language Teaching Methods (MJLTM), 8(11), 222-226.

- Brozović, D., Kovačec, A., & Ravlić, S. (1999). Hrvatska enciklopedija, sv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 520-542.
- Bucholtz, M. (2003). Theories of discourse as theories of gender: Discourse analysis in language and gender studies. *The handbook of language and gender*, 43-68.
- Chafetz, J. S. (1997). Feminist theory and sociology: Underutilized contributions for mainstream theory. *Annual review of sociology*, 23(1), 97-120.
- Filipović Petrović, I. 2018. Kada se sretnu leksikografija i frazeologija. Zagreb: Srednja Europa.
- Fink-Arsovski, Ž. (2002). Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra. Zagreb: FF press.
- Foucault, M. (1971). Orders of discourse. *Social science information*, 10(2), 7-30.
- Foucault, M. (1995). *The Archaeology of Knowledge*. Routledge.
- Franzoi, S. L. (1995). The body-as-object versus the body-as-process: Gender differences and gender considerations. *Sex roles*, 33, 417-437.
- He, A., i Zhang, Y. (2018). Sexism in English proverbs and idioms. *Journal of Language teaching and research*, 9(2), 424-429.
- Heffer, H. (2007). Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33(1), 165-175.
- Hollway, W. (2001). *Gender Difference and the Production of Subjectivity*. Discourse theory and practice: A reader. Sage.
- Hrnjak, A. (2015). Pogled na ljudski rad i obaveze kroz prizmu rodno obilježene frazeologije hrvatskoga i ruskog jezika. *Filološke studije*, 13(1), 145-159.
- Hrnjak, A. (2016). Starost u rodno obilježenoj frazeologiji hrvatskoga i ruskog jezika.
- Hrnjak, A. (2017). Frazeologija u rodnome okviru. Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji.
- Hrnjak, A. (2018). Pogled na hrvatsku i rusku frazeologiju kroz prizmu roda. *Suvremena lingvistika*, 44(86), 243-259.
- Пин - Ильин, Е. П. (2021). Пол и гендер. Издательский дом Питер.
- Jensen, H. (2005). *Judith Butler: Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge 1990.
- Jackson, S. (1999). Feminist sociology and sociological feminism: Recovering the social in feminist thought. *Sociological Research Online*, 4(3), 43-56.

- Jetsanet i Fridihova - Етсанет, Д. и Фридриховна, А. Е., (2018). Фразеологические единицы, обозначающие старый возраст человека, в английском и русском языках. *Филология и культура*, (1 (51)), 57-63.
- Kendall, S., i Tannen, D. (2005). *Discourse and Gender. The handbook of discourse analysis*, 548-567.
- Kirilina - Кирилина, А. В. (1998). Мужественность» и «женственность» с точки зрения лингвиста. *Женщина в российском обществе*, 2, 21-27.
- Kirilina - Кирилина, А. В. (2021). Гендер и гендерная лингвистика на рубеже третьего тысячелетия. *Вопросы психолингвистики*, (3 (49)), 109-147.
- Kovačević, B. (2014). Pijan kao majka i pijan kao duga. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 1(4), 27-29.
- Kovačević, B. (2020). Muško i žensko u frazeologiji II. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 7(1), 23-26.
- Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in society*, 2(1), 45-79.
- Levanat-Peričić, M. (2011). Beowulfiana od Tolkiена do Zemeckisa. Pristupljeno 8.6.2024. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.unizd.hr/Portals/8/radovi/Beowulfiana%20od%20Tolkiена%20do%20Zemeckisa.pdf](https://www.unizd.hr/Portals/8/radovi/Beowulfiana%20od%20Tolkiена%20do%20Zemeckisa.pdf).
- Matešić, M. 2006. Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga. *Fluminensia*. 18(2), 37-81. Pristupljeno 3. 6. 2024. <https://hrcak.srce.hr/9933>
- Menac, A. (1978). Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. *Filologija*, (8), 219-226.
- Menac, A. (2007). *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Miller, S. (1990). "Foucault on Discourse and Power." *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, no. 76: 115–125.
- Mokienko - Мокиенко, В. М. (2012). Жизнь русской фразеологии в современной речи. *Вестник КемГУ*. 59-62. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/zhizn-russkoy-frazeologii-v-sovremennoy-rechi>. Дата обращения: 14.5.2021.
- Nochlin, L. (2018). Lost and found: once more the fallen woman. In *Feminism And Art History* (pp. 220-245). Routledge.

- Opačić, N. (2016). Remek i nadžak. Vijenac, Matica Hrvatska. Pristupljeno 5.6.2024. <https://www.matica.hr/vijenac/578/remek-i-nadzak-25579/>
- Pavić Pintarić, A. (2009). Modifikacija frazema u hrvatskom i njemačkom jeziku mode. Jezikoslovlje 10(1), 59-72. Pristupljeno 9.6.2024. <https://hrcak.srce.hr/43496>
- Ratušnaja - Рагушная, Е. Р. (2008). ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЩЕНИЯ С КОМПОНЕНТАМИ МАТЬ, МАТУШКА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ. ВЫПУСК 2, 88.
- Risman, B. J. (2004). Gender as a social structure: Theory wrestling with activism. Gender & society, 18(4), 429-450.
- Rjabova - Рябова, Т. Б. (2003). Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований. Личность. Культура. Общество, 5(1-2), 120-138.
- Schneck, S. F. (1987). Michel Foucault on Power/Discourse, Theory and Practice. Human Studies, 10(1), 15-33.
- Sharman, L. S., Dingle, G. A., Baker, M., Fischer, A., Gračanin, A., Kardum, I., ... & Vanman, E. J. (2019). The relationship of gender roles and beliefs to crying in an international sample. Frontiers in psychology, 10, 477161.
- Sydie, R. A. (2007). The sociology of gender. 21st Century Sociology: A Reference Handbook, 247-253.
- Tannen, D. (1994). Gender and discourse. Oxford University Press.
- Vorkačev - Воркачев, С. Г. (2003). Культурный концепт и значение. Труды Кубанского государственного технологического университета, 17(2), 268-276.
- Zheng, X. (2018). The analysis of sexism in English proverbs. Journal of Language Teaching and Research, 9(2), 352-357.
- Zykova, I. V. (2019). Konceptosfera kulture i frazeologija: Teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja.

10.3. Online izvori

- Alić, M. Odakle je došla Katica za sve? Povijest.hr. Pristupljeno 8.6.2024. <https://povijest.hr/drustvo/kultura/odakle-je-dosla-katica-za-sve/#:~:text=U%20Hrvatskoj%20se%20zbivao%20isti,nastao%20izraz%20Katica%20za%20sve.>

- stereotip. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 8.6.2024.
<https://www.enciklopedija.hr/clanak/stereotip>.

11. SAŽETAK

11.1. Sažetak

Ovaj rad bavi se analizom stereotipa o ženama koristeći frazeme u hrvatskom i ruskom jeziku. Foucaultova teorija diskursa je igrala ključnu ulogu u objašnjavanju procesa iza nastanka stereotipa te kako ti stereotipi utječu na izmjenu percepcije stvarnosti. Analiziraju se frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao biološko biće, frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao razumno i duhovno biće te frazemi sa stereotipima vezanim uz ženu kao društveno biće, a fokus je stavljen na stereotipe vezane uz fizički izgled, starost, brbljavost, promiskuitetnost, prostituciju, majčinstvo te negativno karakteriziranje muškaraca i žena koji poprimaju karakteristike ili uloge suprotnog spola. Rad istražuje kako se kroz jezik reflektiraju društvene norme i očekivanja, pri čemu frazemi često sadrže negativne konotacije koje ojačavaju predrasude prema ženama. Kroz prizmu teorije diskursa, razmatra se uloga institucija poput škola, crkve, medija i obitelji u perpetuiranju tih stereotipa. Također se ističe važnost razgraničenja roda i spola te definira što je stereotip i frazem.

Ključne riječi: frazeologija, frazem, stereotip, žena, rod, spol, teorija diskursa, stvarnost

11.2. Summary

This thesis deals with the analysis of stereotypes about women using idioms in Croatian and Russian. Foucault's theory of discourse played a key role in explaining the process behind the creation of stereotypes, and how these stereotypes affect the change in the perception of reality. Phrases with stereotypes related to women as a biological being, idioms with stereotypes related to women as a rational and spiritual being, and idioms with stereotypes related to women as a social being are analysed, and the focus is placed on stereotypes related to physical appearance, age, talkativeness, promiscuity, prostitution, motherhood and the negative characterization of men and women who take on the characteristics or roles of the opposite sex. The paper investigates how social norms and expectations are reflected through language, whereby idioms often contain negative connotations that reinforce prejudices against women. Through the prism of discourse theory, the role of institutions such as schools, church, media and family in perpetuating these stereotypes is considered. It also emphasizes the

importance of distinguishing between gender and gender and defines what a stereotype and idiom are.

Key words: phraseology, idiom, stereotype, woman, gender, gender, discourse theory, reality

11.3. Краткое содержание

Данная тезис посвящена анализу стереотипов о женщинах, использующих идиомы в хорватском и русском языках. Теория дискурса Фуко сыграла ключевую роль в объяснении процесса создания стереотипов и того, как эти стереотипы влияют на изменение восприятия реальности. Анализируются словосочетания со стереотипами, относящимися к женщине как к биологическому существу, фразеологизмы со стереотипами, относящиеся к женщине как к разумному и духовному существу, и фразеологизмы со стереотипами, относящиеся к женщине как к социальному существу, при этом основное внимание уделяется стереотипам, связанным с внешним видом, возраст, болтливость, распущенность, проституция, материнство и негативная характеристика мужчин и женщин, принимающих на себя характеристики или роли противоположного пола. В статье исследуется, как социальные нормы и ожидания отражаются через язык, при этом идиомы часто содержат негативный подтекст, усиливающий предрассудки в отношении женщин. Через призму теории дискурса рассматривается роль таких институтов, как школа, церковь, средства массовой информации и семья, в увековечивании этих стереотипов. Также подчеркивается важность разграничения гендера и гендера и определяется, что такое стереотип и идиома.

Ключевые слова: фразеология, идиома, стереотип, женщина, гендер, гендер, теория дискурса, реальность.

12. ŽIVOTOPIS

Pjer Ptiček rođen je 20. travnja 1999. godine u Zagrebu. Godine 2006. upisuje Osnovnu školu Medvedgrad u Zagrebu. Svoje obrazovanje nastavlja upisom u X. gimnaziju „Ivan Supek“ 2014. godine, gdje upisuje opći smjer gimnazije s dvopredmetnom nastavom na engleskom jeziku. Maturu polaže 2018. godine i iste godine upisuje dvopredmetni studij ruskog jezika i književnosti i sociologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Akademski naziv sveučilišnog prvostupnika iz sociologije i ruskog jezika i književnosti stekao je u Zagrebu, 14. srpnja 2023. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.